

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ХПІ»

Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства

№ 13 (1185) 2016

Збірник наукових праць

Видання засноване у 1961 р.

Харків
НТУ «ХПІ», 2016

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць.
Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Х. : НТУ «ХПІ». –
2016. – № 13 (1185). – 98 с.

Державне видання

Свідоцтво Держкомітету з інформаційної політики України

КВ № 5256 від 2 липня 2001 року

Збірник виходить українською та російською мовами.

Координаційна рада:

Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф. (голова);

К. О. ГОРБУНОВ, канд. техн. наук, доц. (секретар);

А. П. МАРЧЕНКО, д-р техн. наук, проф.;

Є. І. СОКОЛ, д-р техн. наук, чл.-кор. НАН України;

Є. Є. АЛЕКСАНДРОВ, д-р техн. наук, проф.;

А. В. БОЙКО, д-р техн. наук, проф.;

Ф. Ф. ГЛАДКИЙ, д-р техн. наук, проф.;

М. Д. ГОДЛЕВСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.;

А. І. ГРАБЧЕНКО, д-р техн. наук, проф.;

В. Г. ДАНЬКО, д-р техн. наук, проф.;

В. Д. ДМИТРИЄНКО, д-р техн. наук, проф.;

І. Ф. ДОМНІН, д-р техн. наук, проф.;

В. В. СПІФАНОВ, канд. техн. наук, проф.;

Ю. І. ЗАЙЦЕВ, канд. техн. наук, проф.;

П. О. КАЧАНОВ, д-р техн. наук, проф.;

В. Б. КЛЕПІКОВ, д-р техн. наук, проф.;

С. І. КОНДРАШОВ, д-р техн. наук, проф.;

В. І. КРАВЧЕНКО, д-р техн. наук, проф.;

Г. В. ЛІСАЧУК, д-р техн. наук, проф.;

О. К. МОРАЧКОВСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.;

В. І. НІКОЛАСНКО, канд. іст. наук, проф.;

П. Г. ПЕРЕРВА, д-р екон. наук, проф.;

В. А. ПУЛЯЄВ, д-р техн. наук, проф.;

М. І. РИЩЕНКО, д-р техн. наук, проф.;

В. Б. САМОРОДОВ, д-р техн. наук, проф.;

Г. М. СУЧКОВ, д-р техн. наук, проф.;

Ю. В. ТИМОФІЄВ, д-р техн. наук, проф.;

М. А. ТКАЧУК, д-р техн. наук, проф.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор: А. В. Кіпенський, д-р техн. наук, проф.

Заст. відповідального редактора: Л. В. Перевалова, канд. філос. наук, проф.

Відповідальний секретар: Н. В. Фрадкіна, канд. філос. наук, доц.

Технічний редактор: В. В. Маліков, канд. іст. наук, доц.

Члени редколегії:

А. А. БАДАН, канд. філол. наук, проф.;

О. Н. БАРДІН, канд. філос. наук, доц.;

М. Д. ГОДЛЕВСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.;

О. Р. ДАШКОВСЬКА, д-р юр. наук, доц.;

О. П. ДЗЬОБАНЬ, д-р філос. наук, проф.;

В. В. ДУБІЧИНСЬКИЙ, д-р філол. наук, проф.;

В. Я. ЗАРУБА, д-р економ. наук, проф.;

В. Б. КЛЕПІКОВ, д-р техн. наук, проф.;

В. А. МІЩЕНКО, д-р економ. наук, проф.;

О. Ю. ПАНФІЛОВ, д-р філос. наук, доц.;

П. Г. ПЕРЕРВА, д-р економ. наук, проф.;

О. О. ПЕТУГІНА, канд. філос. наук, доц.;

О. М. ПОСТУПНИЙ, канд. філос. наук, проф.;

В. А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф.;

В. М. ТИМОФЕСВ, д-р економ. наук, проф.;

М. П. ТРЕБІН, д-р філос. наук, проф.;

Н. В. ШАРОНОВА, д-р техн. наук, проф.;

В. І. ШТАНЬКО, д-р філос. наук, проф.

Збірник наукових праць «Вісник» НТУ «ХПІ», серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства» включено до довідника періодичних видань бази даних Ulrich's Periodicals Directory (New Jersey, USA), реферативного журналу ВІНІТІ РАН (Росія) та бази даних «Наукова періодика України» УРАН.

Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «ХПІ».

Протокол № 2 від 11 березня 2016 р.

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ

ХПИ – ОБИТЕЛЬ МУЗ

С 9 по 13 ноября 2015 года в НТУ «ХПИ» прошел культурологический фестиваль «ХПИ художественный: Личности», посвященный 130-летию Харьковского Политеха.

Это уже второй фестиваль такого рода, прошедший в Политехническом. В 1997 году, к 20-летию кафедры этики, эстетики и истории культуры, когда кафедрой заведовала Ольга Павловна Тарасова, нами был проведен, при поддержке ректората и профсоюза сотрудников, а также спонсоров, международный культурологический фестиваль «Art Way» (Путь Искусства) с участием «Театра Елены Камбуровой» из Москвы, актеров, поэтов, художников, бардов, культурологов, редакторов литературных журналов из Киева, Донецка, Харькова. Кроме творческой молодежи и известных деятелей искусства среднего поколения, участниками фестиваля были такие мэтры как поэт Леонид Вышеславский, художник Виталий Куликов, философ Владимир Шкода. В дни фестиваля был торжественно открыт в помещении кафедры функционировавший уже несколько лет Этнографический музей «Слобожанські скарби» им. Г. Хоткевича; прямым следствием фестивального «Вечера русской поэзии и песни» стало издание составленной нами «Антологии современной русской поэзии Украины». Художественные выставки, спектакли, дискуссии, литературно-музыкальные вечера, происходившие не только в ХПИ, но и на таких городских площадках как Муниципальная галерея, Театр кукол, Музыкально-театральная библиотека им. К. С. Станиславского, привлекли внимание и любителей искусства, и СМИ.

Повод для проведения фестиваля 2015 года был весьма веский: 130-летие Харьковского Политеха. Это был первый в Украине, входившей в состав Российской империи, и второй в России (после столичного) технологический институт. Что знаменательно, уже студенты и преподаватели первых десятилетий существования «Техноложки» отличались не только любовью к технике, но и к искусству. Достаточно вспомнить Гната Хоткевича, уже в студенческие годы увлекавшегося театральными постановками и игрой на бандуре, а впоследствии прославившегося как незаурядный режиссер и в Харькове, и на Западной Украине (в его театре играл молодой Лесь Курбас), а также как виртуоз-бандурист, композитор, писатель, художник, педагог, музыковед. В ХПИ преподавали

Михаил Пестриков, известный живописец, чьи росписи украшают Дом ученых и Институт микробиологии и иммунологии им. И. Я. Мечникова, и его друг Алексей Бекетов, не только выдающийся архитектор, но и прекрасный художник. Курс лекций по черчению читал здесь в 1888–1914 гг. выпускник Императорской академии художеств Андрей Данилевский, чьи кисти принадлежат 29 икон иконостаса Благовещенского собора в Харькове. Незаурядным акварелистом был архитектор Сергей Загоскин, также преподававший в Технологическом. В советское и постсоветское время в ХПИ, кстати, тоже трудились талантливые акварелисты, среди которых – Дмитрий Титов, ныне профессор ХНУСА. Нельзя не назвать и работавшего акварелью, пастелью, маслом и участвовавшего в республиканских и всесоюзных выставках Алексея Теслю, фронтовика, имевшего незаконченное архитектурное образование и прошедшего хорошую школу рисунка у известных профессоров, с 1958 г. несколько десятилетий преподававшего в ХПИ. На выставках, организованных нашим Этнографическим музеем, всегда обращали на себя внимание созданные в разных техниках работы выпускницы ХПИ Евгении Туруты, первая персональная выставка которой открывается в Политехе осенью 2016 г. Профессиональным художником, членом Национального союза художников Украины (с 2008 г.) стал Вадим Колтун, выпускник ХПИ 1989 г. и ХГАДИ (2006), ученик В. Гонтарова, чьи персональные выставки (1999, 2009, 2013, 2016 гг.) становились заметным культурным явлением и чьи картины не спугаешь ни с какими другими. В Научно-технической библиотеке ХПИ в последние годы не раз проводились выставки художественных работ сотрудников вуза, где некоторые картины поражали даже искушенных зрителей мастерством исполнения.

Конечно, большинство юношей и девушек, прикасавшихся к искусству (в частности, театральному) в студенческие годы, с выходом во взрослую жизнь отдавались взрослым заботам, и даже на участие в любительских спектаклях мало у кого хватало времени. Однако находились выпускники, которые рано или поздно становились профессиональными писателями, актерами, режиссерами, художниками. Больше всего харьковский Политех дал известных писателей и деятелей театра и кино, особенно в послевоенный период, что связано с мощным развитием самодей-

тельности, которой вообще в СССР уделялось внимание. Еще в 1930-е наш институт окончил Александр Хазин – один из авторов театра Аркадия Райкина, сатирик, юморист, обвиненный в 1946 г. в клевете на советскую действительность в компании с Зошенко и Ахматовой в докладе А. А. Жданова и постановлении ЦК партии о журналах «Звезда» и «Ленинград». А из поколения студентов 50-х – 60-х вышли такие «зубры» как писатель, кинодраматург, профессор ВГИКа, лауреат престижных премий Аркадий Инин, кинорежиссер, снявший много запоминающихся фильмов, в частности, «Фантазии Веснухина» и «Вагончик мой дальний», ассистент Андрея Тарковского на съемках фильма «Зеркало» (1974), заслуженный деятель искусств РФ Валерий Харченко, классик детской литературы и автор уникальных педагогических методик Вадим Левин, один из лучших поэтов-пародистов XX в. Виктор Рубанович, нетривиальный поэт-юморист Виталий Копусь, блистательный театральный режиссер, актер и продюсер Гарий Черняховский, признанный актер, сценарист и кинорежиссер, народный артист РФ, почетный кинематографист России, почетный гражданин Харькова, режиссер знакового советского фильма «ТАСС уполномочен заявить» Владимир Фокин...

В 60-е – 80-е гремела киностудия «ХПИ-фильм», основанная Владимиром Петровичем Зубарем, а затем руководимая замечательным режиссером и оператором Аркадием Михайловичем Фаустовым. Ее вообще называли «Малым ВГИКом». Что интересно, впоследствии некоторые студийцы стали не только студентами, но и профессорами «большого» ВГИКа. Из «недр» этой студии вышли, например, лауреат премии «Оскар», кинематографист, мастер спецэффектов в ряде классических голливудских фильмов Евгений Мамут и его жена, художник театра и кино Ирина Борисова, ныне проживающие в США (отпечатки их ладоней – на Аллее кинематографической славы в харьковском саду им. Шевченко). В 1973 году на киностудии ХПИ они создали первый в СССР стереомультфильм, а затем совершили прорыв в электронной мультипликации, получив мировое признание. Фильмы студии, умные и озорные, известны были далеко за пределами Харькова. Например, мультфильм «Новый маршрут» неоднократно показывали по Центральному телевидению.

Театральное прошлое ХПИ тоже незаурядно. Во Дворце студентов ХПИ работало (и работает сейчас) несколько театральных коллективов. В разные годы некоторыми из них руководили прекрасные режиссеры – в частности, заслуженная артистка Украины Валентина Сухарева и Владимир Розен, легендарная Зара Довжанская, создательница культового для интеллигенции Харькова, диссидентского по сути, Театра чтеца, Гарри Керцер, чьи новаторские спектакли покорила искушенных зрителей Москвы и Ленинграда, нравились Аркадию Райкину, Владимир Хазановский, чьей бурной творческой жизни В.Копусь посвятил роман в стихах «Владимир Музановский». С участниками студенческого театра пантомимы «Силуэт» проводил мастер-класс не кто-нибудь, а Марсель

Марсо... Студией музыкальной светоживописи в ДС руководил основатель этого жанра, знаменитый Юрий Правдюк, изобретатель светодинамического прибора, представленного сегодня в Музее современного искусства в Нью-Джерси (США). А воспитанники этой студии, в частности, Александр Гук, создали в Харькове Театр светоживописи и даже проводили фестивали подобных театров.

Целью недели Искусства в ХПИ было не только напомирование, в первую очередь, студентам и сотрудникам о великих художественных традициях вуза, но и стремление вызвать у «технарей» желание полноценно реализовывать себя и в избранной профессии, и в мире Прекрасного, в служении музам. Каждый день, как правило, был посвящен одному виду искусств, и, кроме рассказа о развитии данного жанра в ХПИ, зрителей ждала встреча с творчеством «хапэвца», имеющего некие достижения в этой сфере.

Проведен фестиваль был Этнографическим музеем «Слобожанські скарби» им. Г. Хоткевича при содействии заведующей кафедрой этики, эстетики и истории культуры Е. А. Петугиной, декана факультета интегральной подготовки А. В. Кипенского, директора Научно-технической библиотеки Л. П. Семеновко, председателя профкома студентов С. Н. Мастерного, проректоров Л. Л. ТОВАЖНЯНСКОГО и Ю. Д. САКАРЫ, ректора Е. И. СОКОЛА, Пресс-службы НТУ «ХПИ» и редакции газеты «Политехник».

Открыла фестиваль встреча с Виталием Бондаревым, заслуженным артистом Украины, выпускником ХПИ, в студенческие годы бывшем «звездой» театра «Политехник», а после ухода В.Сухаревой и В.Розена некоторое время руководившим этим театром. Ныне Виталий стал одной из ключевых фигур театрального Харькова, он известен и своими работами в ТЮЗе, и спектаклями-событиями созданного им с Г. Панибратец театра «Ланжерон», и организованным им уже в четвертый раз международным фестивалем театров малых форм «Театроник». В этот же день прошла встреча с фотохудожником Анатолием Головиным, мастером широкоформатных фотографий и пианистом-импровизатором. Кстати, не забудем, что в ХПИ много лет работал Александр Супрун – живой классик фотоискусства, известный далеко за пределами Украины, ныне преподающий в ХГАДИ. А судя по неоднократно проходившим в Политехе выставкам фоторабот студентов и сотрудников, здесь и сегодня немало интересных фотохудожников. После окончания выставки А. Головина ряд работ, изготовление которых финансировала Ассоциация выпускников ХПИ, были переданы в дар Научно-технической библиотеке ХПИ, где проходила выставка мастера фотоискусства.

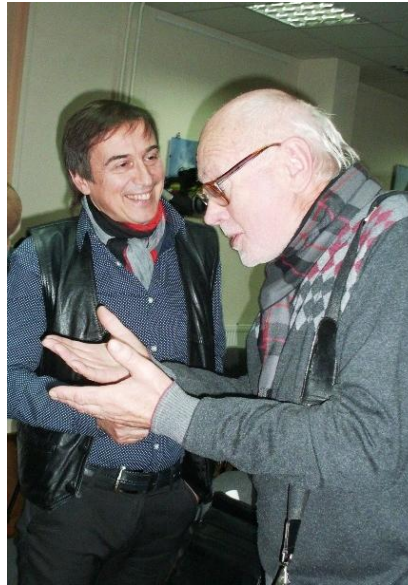
Во второй день открылась выставка живописи и графики выпускницы факультета автоматизации и приборостроения Светланы Землянкиной, ныне студентки Харьковского художественного училища, участницы ряда художественных выставок, иллюстратора более 30 книжных изданий, в т. ч. уникального комплекта открыток с фотографиями и стихами Ренаты Мухи.

Етнографічний музей «Слобожанські скарби»
Ім. Г. Хоткевича
кафедри етики, естетики та історії
культури НТУ «ХП»
Факультет інтегрованої підготовки НТУ
«ХП»
Науково-технічна бібліотека НТУ «ХП»
Профспілкового комітету студентів НТУ «ХП»

**Відкриття виставки
художніх робіт**

10 листопада 12-30

Світлани Землянкіної
вхід вільний
Новий корпус бібліотеки, 63 ауд.

Етнографічний музей «Слобожанські скарби»
Ім. Г. Хоткевича
кафедри етики, естетики та історії
культури НТУ «ХП»
Факультет інтегрованої підготовки НТУ
«ХП»
Науково-технічна бібліотека НТУ «ХП»
Профспілкового комітету студентів НТУ «ХП»

**ТВОРЧА ЗУСТРІЧ З
ЗАСЛУЖЕНИМ АРТИСТОМ УКРАЇНИ,
ВИПУСКНИКОМ ХПІ**

9 листопада 16-30

Віталієм Бондаревим
вхід вільний
НТБ, Новий корпус, 63 ауд.

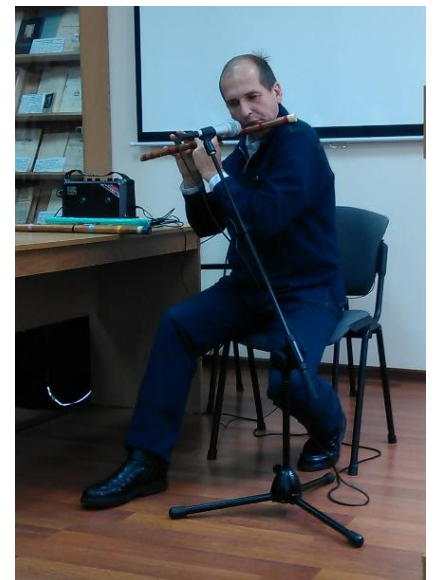

Етнографічний музей «Слобожанські скарби»
Ім. Г. Хоткевича
кафедри етики, естетики та історії
культури НТУ «ХП»
Факультет інтегрованої підготовки НТУ
«ХП»
Науково-технічна бібліотека НТУ «ХП»
Профспілкового комітету студентів НТУ «ХП»

Вечір пам'яті

11 листопада 14-30

Аркадія Фаустова
керівника народної
кіностудії «ХПІ-фільм»
вхід вільний
Новий корпус, 63 ауд.

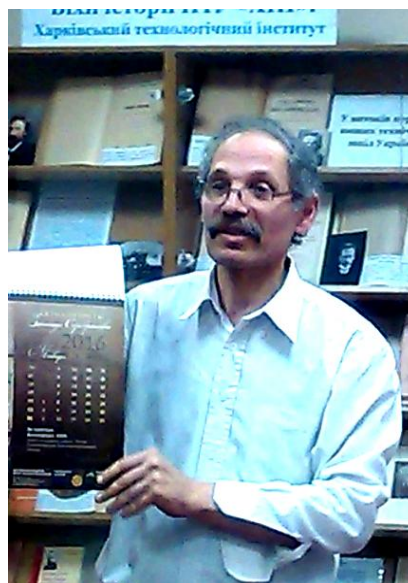

Етнографічний музей «Слобожанські скарби»
Ім. Г. Хоткевича
кафедри етики, естетики та історії
культури НТУ «ХП»
Факультет інтегрованої підготовки НТУ
«ХП»
Науково-технічна бібліотека НТУ «ХП»
Профспілкового комітету студентів НТУ «ХП»

Творчий вечір

13 листопада 16-30

**поета
Михайла Красикова**
доцента кафедри етики, естетики та історії
культури, члена Національної спілки письменників України,
директора Етнографічного музею «Слобожанські скарби»
Ім. Г. Хоткевича НТУ «ХП»
вхід вільний
ауд. 702, корпус У1

Етнографічний музей «Слобожанські скарби»
Ім. Г. Хоткевича
кафедри етики, естетики та історії
культури НТУ «ХП»
Факультет інтегрованої підготовки НТУ
«ХП»
Науково-технічна бібліотека НТУ «ХП»
Профспілкового комітету студентів НТУ «ХП»

12 листопада 10-30

Концерт

Сергія Перепелиці
наукового співробітника
музею історії НТУ «ХП»
вхід вільний
Новий корпус бібліотеки, 63 ауд.

Культурологический фестиваль «ХПИ художественный: Личности»

Студентам, бывшим на встрече с художницей, очень понравились слова Светланы: «Если ты окончил ХПИ, т. е. сдал все эти лабораторки, контрольные, зачеты и экзамены, ты понимаешь, что теперь можешь всё: хоть в космос, хоть рисовать!».

Третий день был посвящен ХПИ кинематографическому и ознаменован вечером памяти Аркадия Фаустова. Вечер вела Ирина Жоресовна Фаустова, жена и многолетний сотрудник Аркадия Михайловича, нынешний руководитель киностудии «ХПИ-фильм». Были показаны фрагменты из фильмов Мастера (в т. ч. из фильма, посвященного фестивалю «Art Way») и прозвучали воспоминания о нем проф. В. П. Зубаря, проф. А. В. Горелого, Г. Л. Керцера и некоторых других коллег и друзей А. Фаустова. Особенно понравился присутствовавшим фильм «Показывайте, нам интересно!» – тонкий юмор шестидесятников «заценила» и современная молодежь.

«Музыкальный ХПИ» представил, и весьма достойно, в четвертый день фестиваля Сергей Перепелица, сотрудник Музея истории НТУ «ХПИ», «человек-оркестр», великолепно играющий на многих инструментах (в первую очередь, на гитаре и различных

видах флейты), прекрасно поющий и, как выяснилось, весьма плодотворно занимающийся и переводческой деятельностью.

Заключительный день фестиваля был посвящен «ХПИ литературному». Слушатели узнали о том, что с Политехом, кроме названных выше, связаны биографии таких незаурядных поэтов как Сергей Шелковый, Нина Супруненко, Ирина Евса, Михаил Шильман, Ганна Яновская, Николай Манжос, Анна Минакова, прозаика Владимира Бирюченко и многих других. Прозвучали выступления бывших студентов ХПИ поэта Виталия Копуся и старейшего харьковского литературного критика, переводчика и поэта Владимира Брюггена. Чтение стихов автором этих строк, членом Национального союза писателей Украины, завершило фестиваль, показавший недюжинный творческий капитал и еще больший потенциал людей, причастных к ХПИ.

М. М. Красиков
*директор Этнографического музея
«Слобожанські скарби» им. Г. Хоткевича,
доцент кафедры этики, эстетики
и истории культуры НТУ «ХПИ»*

В ПОИСКАХ ИСТИНЫ

20–21 ноября 2015 года в НТУ «ХПИ» проводил свою работу Городской межвузовский научно-практический семинар «Философия в современном мире». Творческим центром, духовным генератором семинара как и в предыдущие годы формируемой традицией – проводить философский семинар в Международном дне философа, явились ведущие преподаватели и руководство факультета Интегральной подготовки НТУ «ХПИ», кафедры философии Харьковского национального университета строительства и архитектуры и Харьковского автомобильно-дорожного университета, а так же Академии военно-исторических наук и казачества. Семинар, ставший важным событием в духовной жизни Харькова всего несколько лет назад, постепенно вовлекает в свою орбиту преподавателей и других ведущих вузов города – Харьковского национального университета, Национального аэрокосмического университета, Национального университета радиозлектроники, медицинской академии последипломного образования, государственной академии физической культуры, государственного университета питания и торговли, университета внутренних дел и других учебных заведений Украины.

Мультиверсийность – характерная черта проводимого семинара: он следует философской традиции, исходящей от великого Аристотеля, его понимания мудрости, как совершенства деятельности человека в самых различных сферах, традиции сохранённой в современной Европе и несущей в себе всё богатство университетского образования. Многообразие подходов к поиску мудрости включает в себя попытки ос-

мыслить самые различные виды деятельности и феномены, такие как педагогика и право, морфология коммуникации и цифровые артефакты, феномен лидерства и философия управления, нравственность и счастье, философия питания и кузнечное искусство, трансгуманизм и репрезентация публичности в информационном обществе. Но основное внимание участников семинара в ходе пленарного совещания было уделено проблемам науки и техники, что и отвечает духу технического университета. Кстати, доклад проф. Л. В. Перваловой и проф. А. В. Кипенского и был посвящен научно-педагогической деятельности первых ректоров нашего вуза. Сегодня, с технологических высот информационного общества по-прежнему актуальны слова В.Л. Кирпичёва о том, что «инженер, не создающий ничего нового, не выполняет своего назначения. Профессия инженера требует творчества».

Доклад проф. Я. В. Тарароева был посвящён проблемам научно-технического прогресса и анализу моделей экономико-технологической деятельности по обеспечению общества ресурсами, необходимыми для жизни и деятельности. Исследования учёного привели к выводам, которые можно назвать сенсационными: «В современном индустриальном мире, мире сложной техники и технологий ни один из способов распределения не способен обеспечить дальнейший рост экономики и дальнейшее развитие прогресса». Только развитие новых технологий распределения и концентрации ресурсов на основе математического моделирования экономических, социальных и культурных процессов, по мнению исследователя, могут позво-

лить разрешить данную проблему.

Тема доклада проф. О. А. Дольской затрагивала тайну мозга, и, безусловно, не могла оставить равнодушной аудиторию. Рассматривая пространственно-временную теорию сознания, автор отметил, что левополушарный мозг не только «стремится отыскать порядок в любом хаосе, строить структуры мира даже тогда, когда не существует никаких структур», но и обеспечивает мозгу системное единство, даёт человеку чувство «чувство собственного цельного «Я». Само сознание рассматривается как «процесс создания модели мира с использованием множества обратных связей при помощи оценок прошлого и моделирования будущего». Анализу такой модели мира, которая позволила бы проникнуть в его сокровенные глубины, создать единую теорию поля, которая бы объединяла гравитационные и электромагнитные взаимодействия, был посвящён доклад проф. И. В. Владленовой. Автор делает вывод, что кризис объединительных теорий носит методологический характер, так теория «суперструн» основывается на механистической исследовательской программе, в то время как во Вселенной все процессы квантовомеханичны по своей природе. С большим вниманием участники семинара выслушали доклад В. Е. Карпенко, представлявшим НП «СибАК» г. Сумы, об анализе процессов техно-

интеллектуализации антропосферы. Деантропологизация общества – появление «сверхлюдей», «постлюдей», по мнению автора, непременно вызовет «дентропологизацию» техники, замену природного техноинтеллектуально искусственным, формирование интегративного подхода, объединяющего компьютерную этику и философию техники.

Безусловно, важным аспектом проводимого семинара было тесное единство рассматриваемых проблем в контексте культурных традиций Украины, славного в истории, духовного наследия казачества. В этом плане привлекает внимание доклад Е. А. Петутиной «Казачество в творчестве Ильи Репина», выступления В. В. Россихина, О. Г. Аврунина, М. Т. Яковенко о традициях и способах духовно-физического воспитания казака, сообщения Н. В. Северин, Н. В. Фрадकीной.

Семинар дал возможность ощутить живое биение пульса времени, затронуть проблемы, которые волнуют общество в сфере науки и социальной жизни. Он закрепил традицию коллективного поиска истины, обращения к вековой мудрости, имя которой – философия.

В. И. Мищенко
старший преподаватель кафедры философии
НТУ «ХПИ»

ОТ ИНТЕГРАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ К СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ (к 20-летию факультета)

История факультета начинается в 1996 году, когда между Харьковским государственным политехническим университетом (ныне Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» – НТУ «ХПИ») и Университетом внутренних дел (ныне Харьковский национальный университет внутренних дел – ХНУВС) был подписан договор про совместную деятельность в сфере предоставления образовательных услуг. Результатом деятельности высших учебных заведений в рамках этого договора стало создание экономико-правового факультета (ЭПФ). Задачей факультета была подготовка студентов одновременно по двум специальностям: «Менеджмент организаций» с присвоением квалификации экономист-менеджер и «Правоведение» с присвоением квалификации юрист. Возглавил факультет доктор технических наук, профессор Леонид Николаевич Ивин.

Летом 1996 года факультет сделал первый набор студентов для обучения по двум специальностям: на дневную форму обучения было принято 73 студента (три академические группы), а на заочную форму обучения – 56 студентов (две академические группы). Все студенты были одновременно зачислены в два высших учебных заведения – Харьковский государственный политехнический университет и Университет внутренних дел. Для работы факультета был выделен отдель-

ный корпус (бывший БКК – большой красный корпус в студгородке ХГПУ), где оборудовали учебные аудитории, компьютерные классы, кабинеты аудио- и видеотехники, библиотеку и читальный зал, буфет.

Учебные планы для интегральной подготовки были подготовлены лучшими специалистами ХГПУ и УниВД. Преподавание учебных дисциплин осуществляли заведующий кафедрой организации производства и управления персоналом ХГПУ профессор Перерва П. Г., заведующий кафедрой экономики и маркетинга ХГПУ профессор Яковлев А. И., ректор УниВД профессор Бандурко А. М., начальник кафедры гражданского права УниВД профессор Кройтор В. А., начальник кафедры уголовного права УниВД профессор Куц В. П., начальник кафедры конституционного права УниВД профессор Коломиец Ю. Н., начальник кафедры истории УниВД профессор Греченко В. А., начальник кафедры философии УниВД профессор Тягло А. В., профессора Погорелав Н. И., Гавриш А. Н., Ермоловский Н. А., Куклин В. М., Андреева Т. Е., Успенко В. И., доценты Янович Ю. П., Проневич А. С., Зайцев Ю. И., Кривцун Л. А., Райко В. Ф., Гавриленко А. А., Скотникова Л. П., Серегин В. А., Левков В. Н., Фомин Г. Ф., Зайцев А. А., Чалый Ю. И. и многими другими, чьи имена сохранились в зачетных книжках и в памяти студентов ЭПФ.

Первый выпуск бакалавров менеджмента состоялся на ЭПФ в 2000 году, в 2001 году выпустили бакалавров права, а первых специалистов факультет выпустил в 2002 году. Наличие двух дипломов позволило выпускникам факультета найти работу в органах внутренних дел, судах, коммерческих банках, на предприятиях разных форм собственности, в органах местного самоуправления. Интегральное образование получило высокую оценку и у работодателей и у самих выпускников факультета. Такая форма образования признана и внедряется высшими учебными заведениями Европы и США.

Учитывая накопленный опыт в интегральной подготовке специалистов и необходимость в дальнейшем развитии факультета, НТУ «ХПИ» в 2003 году подписал договор о совместной деятельности по подготовке специалистов с Украинской академией банковского дела (УАБД) при Национальном банке Украины (г. Сумы). В рамках этого договора предполагалась интеграция специальностей «Банковское дело» и «Финансы» со стороны УАБД и «Филология» (перевод) со стороны НТУ «ХПИ».

В разные годы на факультете по интегральным планам обучалось более 600 студентов. Этому способствовала мощная учебно-методическая и материально-техническая база. Библиотечный фонд составляли новейшие издания экономической, юридической и другой литературы, а также периодические издания по тематике изучаемых дисциплин.

Одновременно с обучением студентов не прекращались постоянные поиски путей усовершенствования учебного процесса и структуры факультета. На различных этапах своей деятельности ЭПФ реорганизовывался в «Экономико-правовой институт» и в «Экономико-правовой университет», решая при этом задачи, которые ставились основными заказчиками выпускников – рынком труда и Министерством образования Украины. Кроме обучения по «мирным» специальностям студенты факультета имели возможность получить и военную подготовку с присвоением воинского звания лейтенант. Это еще в большей степени расширяло возможности трудоустройства и применения полученных по двум специальностям знаний после окончания обучения.

В 2007 году ЭПФ был реорганизован в факультет интегральной подготовки (ФИП), а с 2008 года его возглавил профессор Кипенский Андрей Владимирович. Заместителями декана остались: по учебной работе – старший преподаватель кафедры менеджмента и налогообложения Прохоренко Е. В., по организационно-воспитательной работе – доцент кафедры менеджмента и налогообложения Горбунов Н. П. В 2009 году в состав ФИП были переведены кафедры права (заведующая – профессор Перевалова Л. В.), философии (заведующий – доцент Бардин А. Н.), этики, эстетики и истории культуры (заведующая – доцент Петутина Е. А.). На факультете был создан ученый совет (ученый секретарь – доцент кафедры этики, эстетики и истории культуры Вандышева-Ребро Н. В.), проведено общее собрание и избрано профсоюзное бюро (председатель – доцент кафедры права Аврамова О. Е.), назна-

чены заместители декана факультета по научной работе (доцент кафедры философии Годзь Н. Б) и по методической работе (доцент кафедры этики, эстетики и истории культуры Красиков М. М).

С целью расширения спектра образовательных услуг на факультете, количество специальностей (на дневном и заочном отделениях) постепенно было увеличено до десяти:

- менеджмент организаций и администрирование;
- менеджмент внешнеэкономической деятельности;
- учет и аудит;
- финансы и кредит;
- интеллектуальная собственность;
- управление инновационной деятельностью;
- перевод (английский язык);
- системы искусственного интеллекта;
- телекоммуникационные системы и сети;
- программное обеспечение систем.

По ряду указанных специальностей на факультете успешно осуществлялась подготовка магистров. Впервые в истории НТУ «ХПИ» на факультете была произведена подготовка и выпуск магистров по заочной форме обучения. Для магистрантов факультета сотрудниками деканата были подготовлены и изданы специальные методические указания.

Для обеспечения интегральной подготовки были заключены договора с Национальной юридической академией им. Ярослава Мудрого (2009 год), с Харьковским национальным педагогическим университетом им. Г. С. Сковороды (2011 год), с Московским университетом им. С. Ю. Витте (2012 год). К получению интегрального образования стали широко привлекаться студенты других факультетов НТУ «ХПИ» и других ВУЗов города Харькова, по дневной форме они учились у себя, а на факультете интегральной подготовки – по заочной форме, начиная со второго курса. Для обеспечения такого обучения были созданы и утверждены специальные учебные планы, рассчитанные на получение квалификации бакалавра за три года.

Кроме учебной и организационной работы, в планах факультета предусмотрены научная и методическая составляющие. Среди мероприятий, проводимых факультетом можно отметить:

- выпуск Вестника НТУ «ХПИ» в серии «Актуальные проблемы развития украинского общества» (было сделано 9 выпусков);
- организация и проведение городского межвузовского научно-практического семинара «Философия в современном мире» (2014 и 2015 годы);
- организация и проведение межвузовского аспирантско-студенческого семинара «Філософська проблема людини та сенс її буття» (ежегодно, два раза в год);
- организация секции «Актуальные проблемы развития информационного общества в Украине» в рамках Международной научно-практической конференции «Информационные технологии: наука, техника, технологии, образование, здоровье» (с 2010 года);
- организация секции «Экономические и правовые аспекты развития предприятий» в студенческой конференции магистрантов НТУ «ХПИ» (с 2010 года);

Странички из жизни факультета

– фотоконкурсы «Памятники воинской славы. 1941-1945» (в 2014 году) и «1941-1945. Фотоистория в семейном альбоме» (в 2015 году). В настоящее время объявлено о проведении краеведческого конкурса студенческих работ «Історія одного трикутника»;

– культурологический фестиваль «ХПІ мистецький: особистості» (в 2015 году);

– фольклорно-спортивный праздник «Козацькі розваги» (в 2012 году) и др.

Кроме того, сотрудники факультета за последнее время принимали активное участие в подготовке и проведении таких семинаров и конференций как:

– Международная научно-теоретическая конференция студентов и аспирантов «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» (ежегодно в НТУ «ХПІ»);

– Научно-практическая конференция «Европейские и традиционные украинские ценности глазами украинской молодежи» (в 2012 году совместно с ХНУСА);

– Городской межвузовский научно-практический семинар «Философия и религия в поисках духовных приоритетов современного мира» (в 2013 году совместно с ХНУСА);

– Международная конференция «Украинская государственность, язык, культура в информационном тысячелетии» (в 2015 году совместно с ХНУРЭ в рамках XIX Международного молодежного форума «Радиоэлектроника и молодежь в XXI веке»);

– Всеукраинская научно-практическая конференция «Козацький рух на теренах України та патріотичне виховання молоді на його засадах» (в 2015 году совместно с ХНПУ им. Г. С. Сковороди) и т.д.

Следует отметить, что плодотворная работа преподавателей кафедр заканчивается подготовкой кандидатских и докторских диссертаций.

В начале 2016 года факультет интегральной подготовки был переименован на факультет социально-гуманитарных технологий. Затем в состав факультета вместе с контингентом студентов (более 800 человек) были переведены кафедры: делового иностранного языка и перевода, заведующая – профессор Бадан А. А.; интеллектуальных компьютерных систем, заведующая – профессор Шаронова Н. В.; педагогики и психологии управления социальными системами, заведующий – профессор Романовский А. Г.; социологии и политологии, заведующий – профессор Бурга В. В.; физического воспитания, заведующий – доцент Юшко А. В.

За первые два месяца нового статуса, деканатом факультета была передана вся документация на тех студентов, которые переводились на экономических факультет, на факультет бизнеса и финансов и в

центр заочного обучения, а также принята документация на студентов, которые с факультетов информатики и управления, и бизнеса и финансов были переведены на факультет социально-гуманитарных технологий.

Теперь факультет осуществляет подготовку по 6 специальностям и по 10 специализациям:

– «Науки об образовании», специализация «Педагогика высшей школы»;

– «Физическая культура и спорт», специализации «Физическая культура и спорт», «Менеджмент спортивно-оздоровительной деятельности», «Психология физической активности и спорта»;

– «Филология», специализации «Прикладная и компьютерная лингвистика», «Перевод»;

– «Психология», специализация «Психология»;

– «Социология», специализации: «Социологическое обеспечение маркетинговой и рекламной деятельности», «Социологическое сопровождение управления социально-экономическими процессами»;

– «Публичное управление и администрирование», специализация «Публичное управление и администрирование».

Кроме того, за счет представителей новых кафедр был существенно расширен состав ученого совета факультета и проведено два его заседания. Проведены конференции профсоюзных организаций студентов и сотрудников, избран новый состав профсоюзных бюро и их председателей: Махонина Т. С. – студентка группы СГТ-14в и Грень Л. Н. – доцент кафедры педагогики и психологии управления социальными системами. Составлены и утверждены планы работы факультета и ученого совета.

Начался новый этап в жизни факультета.

Основными задачами факультета на ближайшее время являются создание нового поколения учебных планов, проведение профориентационной работы и кампании по новому приему студентов. По заранее утвержденному плану будет проведен ряд научных конференций: «Научно-технический перевод: проблемы и перспективы» (25 марта 2016 г.), «Интеллектуальные системы и прикладная лингвистика» (14 апреля 2016 г.), «Научная школа академика И. А. Зязюна в его соратниках и учениках» (25-26 мая 2016 г.). Ко дню 55-летия Космонавтики запланировано проведение круглого стола «Идеи космизма в современной космонавтике». Военно-спортивная игра «Заграва» будет проведена в канун праздника Великой Победы.

А.В. Кипенский
декан факультета
социально-гуманитарных технологий

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 347.23

О. В. ГАСВАЯ

ЩОДО МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРАВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті зіставляються міжгалузеві зв'язки права інтелектуальної власності з іншими інститутами приватного та публічного права. Визначаються функції права інтелектуальної власності. Розкривається сутність права інтелектуальної власності та її місце в системі права, зобов'язання в галузі інтелектуальної діяльності, загальні норми зобов'язального права: про сторони і види зобов'язань, виконання та способи забезпечення виконання, відповідальність за їх порушення і припинення зобов'язань. Особлива увага приділяється міжгалузевим зв'язкам права інтелектуальної власності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, цивільне право, міжгалузеві зв'язки, патентне право, товарний знак, промисловий зразок, винахід.

Вступ. Запровадження у правничій термінології поняття «інтелектуальна власність» збіглося із переходом від розуміння авторського права і патентів, як суспільного блага до їх розуміння як «власності», тобто непорушного права власника. Такий перехід спричинив поширення таких термінів як «крадіжка» або «піратство» на порушення авторського або патентного права, а також на виникнення ініціатив у напрямку розширення сфери дії законодавства у цій галузі. Інтелектуальна власність у її сучасному розумінні базується на факті першого опублікування або реєстрації. Такий підхід нехтує той факт, що одна і та сама ідея, а також механізм втілення цієї ідеї, можуть виникнути одночасно в декількох людей. Інтелектуальна власність нерозривно з'єднана з результатами інтелектуальної, творчої діяльності людей. Для осіб, у яких результат їх праці є охоронюваним, інтелектуальна власність – це виключне право, привілей, які дають їм можливість отримати повну сукупність майнових і немайнових благ, за допомогою продукту своєї праці. Для підприємців інтелектуальна власність – частина їх майна, яке вони використовують у підприємницькій діяльності з метою отримання прибутку. Для споживачів – інтелектуальна власність складає певне немайнове благо (продукт чужої праці), яке вони використовують для задоволення своїх власних потреб, таких як, отримання естетичного задоволення, духовного розвитку та інше. Для держави інтелектуальна власність – сукупність результатів інтелектуальної, творчої діяльності осіб, які потребують правової охорони власних прав на ці результати [1, с.5].

У ч. 1 ст. 418 ЦК України зазначено, що:

а) право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності, або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначається Цивільним кодексом України та іншим законом;

б) зміст особистих немайнових відносин інтелектуальної власності або майнових прав інтелектуальної власності визначається Цивільним кодексом та іншим законом;

в) право інтелектуальної власності є непорушним, крім випадків, передбачених законом [7].

Сутність інтелектуальної власності означає закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, літературній і художніх сферах.

Відповідно до Конвенції, яка засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності (14 липня 1967 р., вступила в силу в 1970 р.), інтелектуальна власність включає дві основні сфери прав: промислового власність, яка головним чином охоплює винаходи, товарні знаки і промислові зразки, й авторське право, що головним чином охоплює літературні, музичні, художні, фотографічні і аудіовізуальні твори.

Таким чином, поняття інтелектуальної власності було закріплено в міжнародно-правовій практиці на законодавчому рівні, і, як наслідок цього, з'явилося і в національному законодавстві України.

Загальні засади охорони права громадян на творчу діяльність містяться у ст. 41 Конституції, яка передбачає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У ст. 54 Конституції України кожному громадянину гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [4]. Проте обмеження творчості встановлюється законом – творчість не може бути аморальною, спрямованою проти суспільства, людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними розробками проблем інтелектуальної

власності у різні часи займались, як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: Г. Андрощук, Н. Бузова, В. Дозорцев, В. Жуков, В. Калятин, О. Проніна, С. Семенюк, Л. Сімонова, Ю. Смирнов, Б. Чижевський, М. Шевченко, О. Шишмакова. Однак, незважаючи на широкий спектр існуючих наукових публікацій, ряд проблем у зазначеній галузі потребує вирішення й удосконалення.

Метою цього дослідження є розкриття міжгалузевих зв'язків права інтелектуальної власності з іншими інститутами приватного та публічного права.

Матеріали і результати дослідження. Можна погодитися з думкою Є. Суханова в тому, що кодекс лише констатує факт широкого застосування терміна «інтелектуальна власність», як у вітчизняній, так і в закордонній теорії, законодавстві, практиці. Власне, термін «інтелектуальна власність» і «право інтелектуальної власності», є синонімом таких понять, як «моє», «власне», «належне мені» [2, с. 345].

Крім «легального» поняття інтелектуальної власності, в науковому світі існують інші її визначення. На думку О. Сергєєва, інтелектуальна власність – сукупність виключних прав як особистого, так і майнового характеру, на результати інтелектуальної та, передусім, творчої діяльності, а також на деякі інші, прирівняні до них об'єкти, конкретний перелік яких встановлюється законодавством відповідної країни, з урахуванням прийнятих нею міжнародних зобов'язань [6, с. 19].

Основу інтелектуальної власності складають галузі авторського і патентного права, проте вони не вичерпують це поняття, тому що воно охоплює також право на торговельну марку, комерційне найменування, географічне зазначення, комерційну таємницю. Таким чином, поняття «право інтелектуальної власності» є умовним терміном, яке означає систему виключних прав [1].

Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначене законом. Право інтелектуальної власності є непорушним.

До об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать:

- 1) літературні та художні твори;
- 2) комп'ютерні програми;
- 3) компіляції даних (бази даних);
- 4) виконання;
- 5) фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- 6) наукові відкриття;
- 7) винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- 8) компонування (топографія) інтегральних мікросхем;
- 9) раціоналізаторські пропозиції;
- 10) сорти рослин, породи тварин;
- 11) комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- 12) комерційні таємниці.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та ін. Особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до закону або договору.

Особистими немайними правами інтелектуальної власності являються:

1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником і т. п.) об'єкта права інтелектуальної власності;

2) право перешкоджати будь-якому посягненню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;

3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

До майнових прав інтелектуальної власності належать:

1) право на використання об'єкта інтелектуальної власності;

2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;

4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Суміжними галузями права з правом інтелектуальної власності, як частина права інтелектуальної власності, є норми антимонопольного права. Ці норми не застосовуються там, де правомірно діють суб'єкти авторського і патентного права. Якщо патент - це монополія, то за її межами, але поруч, діють норми антимонопольного права.

Поруч (суміжно), з нормами авторського, патентного, антимонопольного права, діють також, норми трудового права. Згідно з ч. 2 ст. 429 ЦК України, майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

У ст. 126 КЗпП України визначаються гарантії для працівників - авторів винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій. За працівниками зберігається середній зарібок при звільненні від основної роботи для участі у впровадженні винаходу, корисної моделі, промислового зразка або раціоналізаторської пропозиції на тому ж підприємстві, в установі, організації. У всіх цих випадках за працівником зберігається посада за місцем постійної роботи, а робота по впровадженню винаходу, корисної моделі, промислового зразка або раціоналізаторської пропозиції оплачується за погодженням сторін у розмірі не нижче середнього заробітку за місцем постійної роботи [3].

Право інтелектуальної власності, як інститут цивільного права, традиційно виконує такі функції: визнання авторства на результати розумової праці;

встановлення режиму їх використання; матеріальне і моральне заохочення; захист прав авторів, роботодавців та інших осіб, які набувають права інтелектуальної власності.

Існують норми, загальні для речового права та права інтелектуальної власності. Мова йде про норми, що стосуються суб'єктів і об'єктів цивільних прав, угод, позовної давності, загальних положень про зобов'язання. Письменник, композитор, винахідник - це не просто автори творів, винаходів, а й фізичні особи, тобто суб'єкти цивільного права, правовий статус яких характеризують правоздатність, дієздатність і місце проживання.

До зобов'язань в галузі інтелектуальної діяльності повною мірою відносяться загальні норми зобов'язального права: про сторони і видах зобов'язань, виконання та способи забезпечення виконання, відповідальність за їх порушення і припинення зобов'язань.

Авторські, суміжні, патентні та подібні права, як права виняткові, забезпечують їх власникам легальну монополію на вчинення різних дій (використання результатів творчості і розпорядження ними), з одночасною забороною всім іншим особам здійснювати такі дії.

Право інтелектуальної власності кілька століть тому сформулося в багатьох країнах. Як реакція права на масове застосування товарно-грошової системи у сфері інтелектуальної діяльності та оплатної передачі прав і використання її результатів.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що виявлення різних рис в численних інститутах, які визначають сферу інтелектуальної діяльності, корисно для розвитку правової теорії, законодавства про правозастосування та вивчення права. Однак, цього мало для конструювання в системі цивільного права комплексного інституту, який би охоплював всі форми творчої діяльності, правового захисту та використання її результатів. Схожість і навіть ототожнення функцій, наприклад, авторського та патентного права, не означає необхідності включення останнього в сферу авторського права в широкому сенсі. Між видами права інтелектуальної власності є принципи відмінності, які обумовлюють відділення

їх, як в системі цивільного права в цілому, так і в рамках права інтелектуальної власності. Так, авторське право захищає, насамперед, форму твору. Для визнання результату розумової праці об'єктом авторського права, досить втілення його в об'єктивній формі. Для прямого ж правового захисту винаходу, корисної моделі або промислового зразка, необхідний акт його кваліфікації компетентним державним органом. З метою забезпечення адекватної та ефективної охорони міжгалузевих зв'язків права в галузі інтелектуальної власності, необхідно внести ряд змін і доповнень до законодавства України про авторське право і суміжні права.

Список літератури: 1. Бурлаков С. Міжгалузеві зв'язки права інтелектуальної власності / С. Бурлаков // Науково-практичний журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності». – 2014. – № 2 (76). – С. 5–13. 2. Гражданское право / под. ред. Е. А. Суханова, 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004–2005. – 720с. 3. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р., № 322-УІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375. 4. Конституція України: прийнята на сесії Верхов. Ради України 28.06.1996 р., №254к/96 – ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141. 5. Правоведение учебник / [Берлач А. И., Бычкова С. С., Карпенко Д. А., Колодий А. Н., Олейник А. Е., Осадчий В. И.]. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова Єдність», 2008. – 864с. 6. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник / А. П. Сергеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, 2004. – 752с. 7. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003р., № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40–44. – С. 356.

Bibliography (transliterated): 1. Burlakov, S. "Mizhhaluzevi zv'yazky prava intelektual'noyi vlasnosti." *Naukovo-praktychnyy zhurnal «Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti.* No 2 (76) (2014): 5–13. Print. 2. *Hrazhdanskoe pravo.* Ed. E. A. Sukhanova. Moscow : Volters Kluver, 2004–2005. Print. 3. Verkhov. Rada Ukrayiny. "Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny: Zakon URSR vid 10. 12. 1971r., № 322-YII." *Vidom. Verkhov. Rady Ukrayiny.* 1971. Dodatok do № 50. Print. 4. Verkhov. Rada Ukrayiny. "Konstytutsiya Ukrayiny: pryynyata na sesiyi Verkhov. Rady Ukrayiny 28. 06. 1996r., №254k/96 – VR." *Vidom. Verkhov. Rady Ukrayiny.* No 30. 1996. Print. 5. Berlach A. Y., et al. *Pravovedenye uchebnyk.* Kyiv: Vseukraynskaya assotsyatsyya yzdateley «Pravova Yednist'», 2008. Print. 6. Serheev, A. P. *Pravo yntellektual'noy sobstvennosti v Rossyyskoy Federatsyy: uchebnyk.* 2nd ed., Moscow:TK Velby, 2004. Print. 7. Verkhov. Rada Ukrayiny. "Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny vid 16. 01. 2003r., № 435-IV." *Vidom. Verkhov. Rady Ukrayiny.* № 40–44. 2003. Print.

Надійшла (received) 16.11.2015

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the authors

Гаєвая Александра Валентинівна – кандидат юридичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри права; тел. (067) 598-52-74; e-mail: gayeva_aleks@mail.ru.

Гаєвая Александра Валентиновна – кандидат юридических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры права; тел. (067) 598-52-74; e-mail: gayeva_aleks@mail.ru.

Gayevaya Aleksandra Valentynovna – Candidate of Science (Ph. D.) in Law, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor Department of Law; tel. (067) 598-52-74; e-mail: gayeva_aleks@mail.ru.

УДК 343.2/.7

О. В. КУЗЬМЕНКО**ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ВІКОВУ ОСУДНІСТЬ
І КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ**

У статті досліджується розвиток правової думки України в аспекті уявлень про вікову осудність і кримінальну відповідальність неповнолітніх. Встановлюються соціально-економічні та політичні чинники зазначеного процесу, визначаються його етапи і тенденції. Здійснюється порівняльний аналіз документальних джерел та відповідних правових пам'яток в історії України. Особливістю статті є вивчення процесу становлення раннях в історичному аспекті уявлень про можливість дитини с певного віку нести кримінальну відповідальність за вчинені злочини.

Ключові слова: вікова осудність, дитина, кримінальна відповідальність, злочин, суд, комісії у справах неповнолітніх, покарання, заходи медичного та педагогічного впливу.

Вступ. Злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе особливу увагу вчених та практиків. Це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавались злочинцями особливого роду, а й тим, що в даний час підлітки – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. На сьогодні суспільство та держава не можуть забезпечити ефективну систему попередження злочинності серед неповнолітніх. За сучасних умов розвитку суспільства визнається, що для неповнолітніх злочинців недостатнім є застосування лише медико-педагогічних заходів. У певних випадках держава змушена притягувати їх до кримінальної відповідальності. Проте і суворі каральні підходи, як показує історичний досвід, не виправдали себе. Інтеграція України в міжнародну спільноту неможлива без повного приведення національного законодавства у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів, які закріплені в міжнародно-правових актах. Ідеться про: Керівні (Ер-Ріядські) принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх; Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила); Конвенцію про права дитини; Правила ООН, які стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у вирішення проблем кримінальної відповідальності неповнолітніх зробили у своїх працях такі вчені, як В. І. Арькова, З. А. Астерімов, В. М. Бурдін, Г. С. Гаверов, Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, І. О. Кобзар, Л. М. Кривоченко, Г. М. Мінковський, Е. Б. Мельникова, В. Ф. Мороз, В. С. Орлов, А. А. Прімаченко, І. М. Сабіров, Н. К. Семернева, М. О. Скрябін, К. К. Сперянський, М. С. Таганцев, А. П. Тузов, О. І. Чернишов, О. П. Чугаєв, Я. М. Шевченко, А. Е. Якубова.

Водночас питання залишились недостатньо дослідженими або недослідженими взагалі. До числа таких мало розроблених проблем належать, зокрема: необхідність подальшої диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх різного віку; забезпечення прав неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; вікова неосудність; правова природа примусових заходів виховного характеру; система особливих покарань для неповнолітніх; створення гнучкої системи заходів впливу на поведінку неповнолітніх, яких було звільнено від реального від-

бування покарання з випробуванням.

Метою цього дослідження є вивчення правової думки України в аспекті уявлень про вікову осудність і кримінальну відповідальність неповнолітніх, встановлення соціально-економічних та політичних чинників зазначеного процесу, визначення його етапів і тенденцій.

Матеріали і результати дослідження. Зростання молодіжної злочинності в сучасних умовах робить актуальним вивчення історії становлення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність неповнолітніх. Давні пам'ятки законодавства не містять положень про особливості кримінальної відповідальності дітей [4, с. 36–40]. Лише в Соборному Уложенні 1649 р. зазначалося, що осіб віком до 15 років не слід допускати до цілування хреста, якщо вимагались свідчення під присягою. Слід зазначити, що це положення стосувалося не матеріального, а процесуального права. Тільки в Новоуказаних статтях 1669 р. з'явилось положення, яке забороняло карати смертною карою дитину віком до 7 років, якщо вона вчинить вбивство. Це була перша спроба законодавчого вирішення питання про вікову неосудність неповнолітніх, яка встановлювала певну межу для здійснення кримінально-правового впливу на них. У Військовому статуті Петра I вказувалося, що покарання за крадіжку пом'якшується або особа взагалі не карається, якщо це дитина і вона може бути віддана батькам на виховання [5, с. 363]. Проте в згаданому джерелі не були визначені межі дитинства. Разом з тим Статутом була закріплена ідея не тільки виключення відповідальності дітей, а й її пом'якшення. І якщо погляди на вікові межі кримінальної відповідальності неповнолітніх далі в історії України змінювались, то незмінним залишався принцип її пом'якшення.

Нову спробу законодавчого вирішення питання про вікову неосудність було зроблено указом Катерини II в 1765 р. Цей акт тривалий час визначав особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. За цим указом була встановлена повна неосудність осіб віком до 10 років, а щодо дітей від 10 до 17 років передбачалося обов'язкове пом'якшення покарання [1, с. 419]. За магдебурзьким правом неповнолітні звільнялись від страти та тілесних покарань. До цієї категорії осіб відносилися хлопчики віком до 14 та дівчата – до 13 років [1, с. 235]. Звід законів Російської імперії в редакції 1842 р. передбачав, що малолітніх у віці до 10 років

слід вважати повністю неосудними і віддавати без покарання на перевиховання батькам чи опікунам [2, с. 94]. В той же час особи віком від 10 до 14 років, які вчиняли злочин «з розумінням», підлягали відповідальності на загальних підставах, за винятком каторжних робіт та деяких інших покарань. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. встановило, що особа може бути притягнута до відповідальності з 10-річного віку. Для більш старших дітей, що вчинили суспільно небезпечне діяння, встановлювалися пільгові умови призначення покарання. За необережні злочини неповнолітні не підлягали покаранням взагалі та віддавалися батькам та опікунам для домашнього виправлення. У випадку, коли щодо дитини приймалося рішення про позбавлення волі, Уложення забороняло її тримання разом із дорослими злочинцями. Уложення 1845 р. було першим актом, який досить детально регулював особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх [1, с. 11]. Кримінальне уложення 1903 р. встановлювало, що діти до 10 років є неосудними. В той же час підлітковий і юнацький періоди (10–17 років) пов'язувалися з умовною осудністю. Інакше кажучи, неповнолітній підлягав кримінальній відповідальності лише в тому разі, коли було встановлено, що під час вчинення суспільно небезпечного діяння він усвідомлював характер своєї поведінки та керував нею. Кримінальне законодавство Російської імперії середини XIX – початку XX ст. передбачало можливість направлення дітей віком від 14 років, що вчинили злочин, на перевиховання до монастирів [6, с. 12–13].

Першим правовим актом радянської влади про кримінальну відповідальність підлітків був декрет РРФСР від 14 січня 1918 р. «Про комісії для неповнолітніх». В цьому документі зазначалось, що суди та тюремне ув'язнення для згаданої категорії осіб скасовуються. Неповнолітніми тоді вважалися діти віком до 17 років. Справи про злочинні дії останніх входили до компетенції вказаних комісій. В той час радянська влада вважала, що до неповнолітніх злочинців замість покарання слід застосовувати лише медико-педагогічний вплив. Ідеологічним підґрунтям такої кримінальної політики було тодішнє уявлення більшовицького керівництва, що дитяча злочинність є продуктом буржуазного суспільства. Але незабаром ця політика стає більш суворою. У березні 1920 р. вийшов декрет РНК РРФСР «Про справи неповнолітніх, які обвинувачуються в суспільно небезпечних діяннях». В цьому документі передбачалась можливість віддання підлітка віком від 14 до 18 років до суду, якщо він вчинив злочин і було недостатньо застосувати до нього медико-педагогічні заходи [5, с. 23]. В згаданому декреті мала місце політична складова. Законодавець намагався виключити з правничої термінології термін «розуміння», який використовувався в дореволюційному буржуазному законодавстві. Таким чином в радянському законодавстві про кримінальну відповідальність неповнолітніх втрачався з ідеологічних причин інститут вікової осудності людини [3, с. 58]. Незважаючи на те, що кримінальне законодавство союзних республік за загальним правилом дублювало закони РРФСР, в УРСР діяли певні нормативні положення, які застосо-

увались лише в Україні. Більше того, декрети УРСР в цій галузі були ліберальнішими в порівнянні з аналогічними актами РРФСР, бо передбачали ширший спектр можливостей для застосування до неповнолітніх правопорушників медико-педагогічних заходів. Починаючи з 1922 р., на зміну вказаним декретам прийшло кодифіковане законодавство. КК УРСР 1922 р. посилював кримінальну відповідальність неповнолітніх. В жовтні 1924 р. були прийняті Основні начала кримінального законодавства СРСР та союзних республік. Цей нормативний акт ще більш посилював відповідальність неповнолітніх за вчинення злочинів, оскільки на відміну від КК 1922 р. на перше місце ставив питання про застосування до підлітків віком від 14 до 16 років заходів судово-виправного, а не медико-педагогічного впливу. КК УРСР 1927 р. знову ставить на перше місце питання про застосування до зазначеної вище вікової підгрупи неповнолітніх злочинців медико-педагогічних заходів. Йдеться про: встановлення щодо підлітка опіки; віддання дитини під нагляд батькам або родичам; поміщення її до спеціальних виховних закладів. Дослідники зазначають, що КК УРСР 1927 р. переважно відтворював положення КК 1922 р. При цьому він був більш м'яким щодо неповнолітніх, ніж останній, бо розширював діапазон застосування до юних правопорушників заходів медико-педагогічного характеру [6, с. 19].

З 1935 р. знову посилюється каральна політика радянської влади щодо неповнолітніх. Постановою ЦВК та РНК СРСР від 7 квітня зазначеного року «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» було встановлено, що підлітки, починаючи з 12-річного віку, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності із застосуванням до них усіх заходів кримінального покарання. Підставою для цього могло бути: вчинення ними крадіжок; заподіяння насильства, тілесних ушкоджень, каліцтв; вбивство або спроба позбавлення потерпілих життя [6, с. 46]. В цьому ж році Президія Верховної Ради СРСР роз'яснила, що неповнолітні підлягають кримінальній відповідальності не лише за умисні, а й за необережні злочини. Постановою ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 31 травня 1935 р. «Про ліквідацію дитячої безпритульності та бездоглядності» були скасовані комісії для неповнолітніх. Перелік злочинів, відповідальність за які починалася з 12-річного віку, був доповнений указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 грудня 1940 р. «Про кримінальну відповідальність за дії, які можуть викликати аварію поїздів». Цим документом передбачалося, що діти, які розкручують рейки, підкладають на них предмети, що можуть викликати аварію поїздів, притягуються до кримінальної відповідальності із застосуванням всіх заходів кримінального покарання [6, с. 92]. Все це свідчить про посилення кримінальної відповідальності неповнолітніх в той час. Фактично в Україні існувало два віки кримінальної відповідальності дітей: загальний (14 років) та знижений (12 років). Суд вже не повинен був щоразу ставити питання про застосування до неповнолітніх віком від 14 до 16 років заходів медико-педагогічного впливу, – це стало правом суду. До неповнолітніх злочинців застосовували в цей час загальні покарання і не було передбачено пільго-

вих особливостей їх використання.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 травня 1941 р. був встановлений загальний для всіх союзних республік вік кримінальної відповідальності неповнолітніх. Зокрема, було передбачено, що неповнолітні за злочини, не вказані в указах від 7 квітня 1935 р. та від 10 грудня 1940 р., притягувались до відповідальності починаючи з 14-річного віку. Для КК УРСР 1927 р. це не потягнуло за собою ніяких змін, оскільки віком, з якого починалась кримінальна відповідальність, і далі було 14 років.

Новим етапом у розвитку кримінального законодавства про відповідальність неповнолітніх стали Основи кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, прийняті Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Відповідно до цих Основ був прийнятий КК УРСР 1960 р., який діяв в Україні до 1 вересня 2001 р.

Завершальним етапом розвитку союзного кримінального законодавства стало прийняття в 1991 р. Основ кримінального законодавства Союзу та Союзних республік, які вперше в історії розвитку союзного кримінального законодавства містили окремий розділ «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх». Але з відомих причин вони так і не вступили в силу. Проте, слід зазначити, що це був досить прогресивний акт, який сміло відходив від певних архаїчних положень. На зміну КК 1960 р. 5 квітня 2001 р. був прийнятий новий КК України, в якому вперше в історії розвитку українського кримінального законодавства виділено окремий розділ, присвячений особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Таким чином, історія становлення законодавства, що стосувалося особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, характеризується зміною по суті двох протилежних підходів. Запровадженню диференційованого підходу до кримінальної відповідальності неповнолітніх, який певною мірою встановився в дореволюційний період (до 1917 р.), передував тривалий процес законодавчих спроб. Проте вже в перші роки радянської влади вказаний підхід по суті було зруйновано, а неповнолітні в кримінально-правовому ставленні до себе були практично прирівняні до дорослих. І лише в КК України 2001 р. біло відроджено проведення диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх, що знайшло своє закріплення в Розділі XV Загальної частини КК.

Отже, навіть короткий огляд історії розвитку законодавства про кримінальну відповідальність неповнолітніх вказує на зародження та необхідність подальшої спадковості таких основних концептуальних положень в кримінальному законодавстві, як: наявність особливого підходу до регулювання кримінальної відповідальності неповнолітніх; встановлення системи пом'якшення їх відповідальності, яка диференціюється залежно від конкретних вікових періодів; пошук нових та пом'якшення загальних покарань; застосування особливих форм кримінальної відповідальності; особлива увага до особи неповнолітнього.

Висновки. Практичне значення результатів проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у ньому, можуть бути використані для подальшого удосконалення кримінального законодавства щодо особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, сприятимуть вдосконаленню судової практики в цій категорії справ. Результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових розробок цієї проблематики, а також при викладанні курсу кримінального права в вищих навчальних закладах.

Список літератури: 1. Василенко Н. П. Матеріали до історії українського права: В 2-х т. / Н. П. Василенко. – К.: Всеукраїнська Академія наук, 1929. – Т. 1. – 448 с. 2. Веселуха В. Соціальний і правовий статус неповнолітніх і його вплив на ввічливий поведінку // В. Веселуха. Право України. – 1999. – № 7. – С. 93–97. 3. Кушнір П. Підлітки і злочинність / П. Кушнір. Вісник прокуратури. – 2000. – № 3. – С. 57–61. 4. Павлов В. Г. Суб'єкт преступлення в уголовном праве / В. Г. Павлов. – СПб.: Издательский торговый дом «Герда», 1999. – 118 с. 5. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. – М.: Юридическая литература, 1986. – Т. 4. – 511 с. 6. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1925 гг. / Под ред. И.Т. Голякова. – М.: Госюриздат, 1953. – 463 с. 7. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. / В. М. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.

Bibliography: 1. Vasylenko, N. P. *Materialy do istoriyi ukraïns'koho prava*. 2 Vols. Kyiv: Vseukraïns'ka Akademiya nauk, 1929. Vol. 1. Print. 2. Veselukha, V. "Sotsial'nyy i pravovyy status nepovnoletnikh i yoho vplyv na vikymnu povedinku." *Pravo Ukrainy*. 7 (1999): 93–97. Print. 3. Kushnir, P. "Pidlitky i zlochynnist'." *Visnyk prokuratury*. 3 (2000): 57–61. Print. 4. Pavlov, V. H. *Sub'ekt prestupleniya v uholovnom prave*. Saint Petersburg: Yzdatel'skiy torhovy dom «Herda», 1999. Print. 5. *Rossyyskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov*. 9 vols. Moscow: Yurydycheskaya lyteratura, 1986. Vol. 4. Print. 6. Holyakova, Y. T., ed. *Sbornik dokumentov po ystoriyy uholovnoho zakonodatel'stva SSSR y RSFSR 1917–1925 hh*. Moscow: Hosiuryzdat, 1953. Print. 7. Burdin, V. M. *Osoblyvosti kryminal'noyi vidpovidal'nosti nepovnoletnikh v Ukrayini*. Kyiv: Atika, 2004. Print.

Надійшла (received) 02.11.2015

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the authors

Кузьменко Олександр Васильович – кандидат педагогічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри права; тел.: (057) 707-62-09; e-mail: kuzmenko_alexander@rambler.ru.

Кузьменко Александр Васильевич – кандидат педагогических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры права; тел.: (057) 707-62-09; e-mail: kuzmenko_alexander@rambler.ru.

Kuzmenko Oleksandr Vasylovych – Candidate of Science (Ph. D.) in Pedagogy, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor Department of Law; tel.: (057) 707-62-09; e-mail: kuzmenko_alexander@rambler.ru.

УДК 347.23

О. Л. МУРЕНКО**РОЗВИТОК ПАТЕНТНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФОРМИ ОХОРОНИ ВИНАХОДІВ**

У статті розкрита тема походження такого поняття як інтелектуальна власність, а також досліджено процес розвитку патентно-правової системи, як основи охорони даного виду власності. У процесі розгляду вищезгаданого питання визначено ту чітку відмінність між такими категоріями як «привілей» і «патент». Крім того, відзначено важливість розробленого Венеціанською Республікою Патентного Кодексу 1474 р., Положення якого і на сьогоднішній день простежуються в патентному законодавстві багатьох країн світу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, суверен, привілей, об'єкт інтелектуальної власності, патент, законодавство, товарні знаки, Патентний Кодекс.

Вступ. Подальший розвиток світової економіки та економіки кожної країни зокрема неможливе без використання інтелектуального ресурсу. Адже, як показує досвід, найбільш динамічними та успішними галузями є ті, які пов'язані з використанням знань та інтелектуальної власності. Разом з тим, постійний науково-технічний розвиток обумовлює необхідність безперервного еволюціонування патентної системи і адаптації її умов до змін у виробництві.

Тільки дослідження та аналіз розвитку патентної системи як форми охорони винаходів надасть нам можливість виявити прогалини та недосконалості у сучасному національному законодавстві, а також встановити шляхи вирішення цих проблем і, в подальшому, довести до кінця процес гармонізації нашого законодавства з інтересами патентовласників.

Аналіз останніх досліджень та літератури. З метою забезпечення найефективнішої правової охорони, пов'язаної із розробкою нових продуктів відбувається постійні зміни патентної системи та національних патентних законодавств.

На сучасному етапі, патентна система незалежної України є дуже молодою і поки що знаходиться у стані розвитку. Відповідно у процесі становлення знаходиться й система захисту прав патентовласників, у тому числі така її складова, як захист від злочинів.

Проблемами розвитку інституту патентних прав та системи охорони інтелектуальної власності займалися такі відомі дослідники як: В. Хаустов, Н. М. Зенкіна, В. Гесць, В. Семиноженко, Н. Шелюбська, В. П. Рассохіна, С. Феліцина, І. Антипіна, А. Барсов, В. Резнік, С. Н. Ландкофа, В. П. Мозоліна, Б. С. Антимонова, В. А. Рясенцева, К. К. Яічкова, В. Я. Іюнаса, І. Є. Маміюфу, А. І. Доркіна, В. А. Дозорцева, Н. Орлова, С. І. Артем'єва, М. М. Богуславського, Р. П. Вчорашнього та ін. Разом з тим, комплексних наукових досліджень, присвячених аналізу розвитку патентної системи для її удосконалення, не проводилося.

Метою цього дослідження є висвітлення походження такого поняття як інтелектуальна власність та здійснення стислого огляду еволюції патентно-правової системи, як основи охорони даного виду власності. Надати авторське бачення перспектив розвитку патентної системи України.

Матеріали і результати дослідження. Одна з основних особливостей інтелектуальної власності (ІВ) полягає в тому, що вона повинна приносити матеріальну або іншу користь. Це може бути:

- додатковий прибуток, отриманий від використання ІВ у сфері матеріального виробництва;
- стимулювання творчої та винахідницької діяльності громадян;
- просування на ринок власних товарів і послуг;
- сприяння духовному розвитку громадян.

Однак для того щоб отримати ту чи іншу користь від права на об'єкт інтелектуальної власності (ОІВ), необхідно спочатку його створити, а для цього слід затратити фінансові, людські та інші ресурси. Тому, якщо на даному підприємстві розроблена нова технологія одержання виробів з використанням власного ОІВ, а конкурент почав незаконно виготовляти ті ж вироби за тією ж технологією, то його вироби виявляються більш дешевими, а, отже, більш конкурентоспроможними. Таким чином, творець ОІВ опиниться в невідповідному становищі.

Ймовірно, вперше на цю обставину звернули увагу в Англії в період швидкого розвитку мануфактури. Вже на початку XIV століття королівською владою надавалися особливі «привілеї» (документ, за яким суверен надає особливе право окремішій особі) особам, які займаються створенням нових виробництв. Така підтримка прийняла форму дарування особі, що впровадила нову технологію, виключного права користування цією технологією протягом часу, достатньому для її освоєння. Дане виключне право давало розробнику переваги в конкурентній боротьбі. Королівство, у свою чергу, отримувало нову технологію виробництва, що сприяло зміцненню його економічного становища. Перші привілеї, які являлися початковою формою охорони винаходів, не робили відмінностей між винахідником в сучасному розумінні цього слова і особою, яка впроваджувало техніку вже за кордоном.

Суверен (монарх) був зацікавлений, щоб інновація замінила імпорт шляхом внутрішнього виробництва. Венеціанська Республіка вперше прийняла положення про цю форму привілеїв «парті венеціана» (1474 р.) Це положення закріпило принципи, на яких повинні ґрунтуватися патенти: корисність нових винаходів для держави, виключні права першого винахідника на обмежений період, покарання за порушення права.

Незабаром охорона винаходів у формі привілеїв перестала відповідати вимогам часу. Привілеї на винахід, замість стимулювання винахідників, перетворилася на засіб збагачення феодальної верхівки, що стала монополістом з виробництва солі, заліза, сірки, паперу, скла та інших технічних удосконалень.

Пізніше привілеями стали зловживати і цехи. Їх діяльність - це приклад суворої таємниці. Через цехову таємницю людство втратило багато винаходів. Прихованість змушувала повторно винаходити одні й ті ж об'єкти техніки.

Практика передачі технологій і створення нових виробництв набула розповсюдження в XII ст., і до XIV ст. надання особливих привілеїв здійснювалося королівською владою окремим особам для захисту ними нових виробництв, розробки нової технології, а також виключного права їх використання на досить тривалий період, необхідний для їх впровадження і навчання потрібних фахівців.

Виключне право було для винахідника щитом протягом важких років становлення і надавало йому фору як компенсацію за надання державі нового виробництва та більшої економічної незалежності.

Зловживання при наданні особливих прав тривали до 1628 р., коли було прийнято Положення про монополії. Відповідно до даного положення всі монополії проголошувалися недійсними, а виключне право на виготовлення нового виробу або створення нових виробництв у всьому королівстві надавалося справжньому і першому винахіднику таких виробів і виробництв, що підтверджувалося грамотою на привілей терміном дії до 14 років.

Якщо привілеї були застосовні при феодалізмі, то капіталізм, який вже зароджувався, вимагав адекватної йому форми охорони винаходів. Так виник патент.

Термін «патент» означає «свідоцтво, грамота», хоча існує і деяке пояснення.

Яка ж відмінність між привілеєм і патентом?

1. Патент видається відповідно до закону, а не у вигляді суб'єктивної волі монарха.

2. Патент захищає права на нові технічні рішення, що ще нікому не належать, а не надає законну силу чинним відносинам.

3. Патент захищає лише винаходи, а не промисли або суспільства. Саме останні, в основному, і охоронялися привілеєм.

Вважається, що вперше в світі патентне законодавство розробила Венеціанська Республіка. Положення Патентного Кодексу 1474 р. простежуються в патентному законодавстві країн світу навіть тепер. Патентна система – це інститут з 500-річною історією. Цікаво, що американська патентна система повторює без істотних змін Патентний Кодекс Венеції 1474 р. Простіше кажучи, патент – це визнана законодавством монополія на об'єкт техніки протягом обмеженого терміну.

Першим справжнім патентом в США був патент, виданий в 1646 р. англійцю Д. Дженклу, що проживав в Массачусетсі. Патент надавав протягом 14 років право на створення металургійного виробництва. А 21 патентне законодавство США, прийняте в 1836 р., стало прообразом для створення патентних систем більшості країн.

Розвиток патентної системи в різних країнах світу тривало до 20.03.1883 р., і закінчилося підписанням конвенції, яка заснувала Союз з охорони промислової власності (Паризька конвенція). Наступний етап у розвитку системи правової охорони промислової власності

характеризується її інтернаціоналізацією.

Патенти, як вид інтелектуальної (промислової) власності використовуються дотепер як інструмент, який регулює створення і передачу нових технологій.

Іншим об'єктом промислової власності (ОПВ), історія якого виходить з глибини століть, є торгова марка. Такі знаки у вигляді символів зображувалися ремісниками на товарах, виготовлених ними, ставилися тваринниками як «клейма» на тваринах в давні часи. Однак, незважаючи на поважний вік, вони реалізували важливий елемент законодавства про товарні знаки, що діє досі, а саме: фіксували зв'язок між товаром і виробником.

Термін «товарні знаки» (торгові марки) почали вживати тільки в 19 столітті. З цього ж часу вони почали виконувати нинішню роль у поширенні товарів, доведенні їх до покупця, розширенні торгівлі. Однак, чим ширше використовувалися марки, тим більше було випадків їх незаконного копіювання. Тому в середині минулого століття англійськими судами були розроблені засоби захисту проти таких порушень. Так народився знаменита заборона на ведення справи під іншим ім'ям: ніхто не мав права видавати свої товари за товари іншої особи.

У 30–40-х роках 20 ст. було в основному завершено розвиток законодавства про торговельні марки (Німеччина, 1936 р.; Британія, 1938 р.; США, 1946 р.). Ці закони в основних рисах не втратили дії і на сьогодні.

В Україні ж патентна система розпочала функціонувати з 18 вересня 1992 року, після того як було введено в дію «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні». Україна є потужною інтелектуальною державою, її інтелектуальний рівень при практично відсутній фінансовій підтримці з боку держави надає досить високий науково-технічний рівень виробництва та інших сфер суспільно-корисної діяльності. Серед багатьох країн за деякими показниками Україна займає провідні місця в науці — математиці, інформатиці, фізиці та в деяких інших напрямках. Але окрім того, що патентна система незалежної України пройшла короткий шлях, є низка проблем, які значно гальмують розвиток цієї галузі, а саме:

- виїзд вітчизняних вчених за кордон і відповідно зниження науково-технологічного потенціалу країни;
- невідповідне ставлення до працівників наукової сфери та інженерних кадрів;
- відсутність мотиваційних стимулів у потенційних винахідників (комерційних, суспільних) та відповідного взаємного зв'язку між владою та наукою.

Наприклад, у Китаї було розроблено Державну стратегічну програму «Про захист прав інтелектуальної власності». У США винахіднику з державних наукових лабораторій виплачують 15 % доходу від продажу ліцензій. В Німеччині розмір винагороди повинен складати не менше 15 %, а максимально винахідник може отримати до 33 % доходу від використання винаходу. Розміри виплат винахідникам визначені також і в інших розвинутих країнах, таких як Японія, Франція та інші.

Для активізації патентної діяльності більшість високорозвинених країн розробляють та застосовують

низку стимулів. Звичайно, в Україні існує і нормативно-правова база у галузі охорони промислової власності і керівництво, яке визначає державну політику в цій сфері. У державі багато органів, які мають нібито займатися проблемами науково-технічного прогресу. Це і Кабінет Міністрів України і Державний департамент інтелектуальної власності у складі Міністерства освіти і науки України та інші державні підприємства та науково-дослідні інститути, які повинні реалізувати у межах своїх повноважень єдину економічну, фінансову, науково-технічну, інвестиційну, соціальну політику у сфері інтелектуальної власності й розробляти на основі результатів аналізу діяльності державної системи охорони інтелектуальної власності пропозиції щодо її вдосконалення. Та, на жаль, в реаліях, організація використання творчих здобутків в Україні пущена на самоплив.

Тому існування цих недоліків прямо вказує на необхідність здійснення ряду коректив, які кардинально змінять підхід до подальшого більш ефективного розвитку патентної системи, її реалізації та забезпечення вчених і підприємців законодавчо встановленими реальними можливостями в галузі охорони прав на інтелектуальну власність.

По-перше, в Україні необхідно сформувати систему мотиваційних чинників для суб'єктів інноваційної діяльності.

По-друге, доцільно розробити сучасну інфраструктуру підтримки інновацій.

По-третє, удосконалити законодавчу базу, яка буде сприяти процесу патентоотримання, надавати реальну охорону винаходів та відповідати міжнародним стандартам.

Адже, розвиток країни безпосередньо залежить від успіху та ефективності використання інтелектуальної складової, а країни з недосконалим рівнем охорони інтелектуальної власності не можуть залучити значні обсяги іноземних інвестицій і технологічних потоків для розвитку даної галузі.

Висновки. Оскільки винахідницька та патентна активність є основною передумовою науково-технологічного розвитку, то, важливою для України є інтеграція у міжнародний ринок патентів та винаходів, що надасть можливість не тільки користуватися винаходами, патенти яких перебувають у власності суб'єктів інших країн, а й розвивати власну винахідницьку й патентну діяльність.

Тому дослідження розвитку патентної системи як основного важеля для забезпечення охорони винаходів, удосконалення законодавства надасть змогу зробити наступний крок до створення ефективної системи охорони інтелектуальної власності, що в свою чергу дозво-

лить нашій країні зміцнити економіку, а отже і підвищити рівень життя населення.

Список літератури: 1. *Бутник-Сиверский А. Б.* Экономика интеллектуальной собственности. Конспект лекций. К: «Институт интеллектуальной собственности и права», 2004. – 296с. 2. *Гасва О. В.* Деякі аспекти міжгалузевих зв'язків права у сфері інтелектуальної власності//Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: Ю. Г. Барабаш та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип.29. – 206 с. 3. *Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В.* Право интеллектуальной собственности / учебное Пособие. К: Юринком Интер, 2004. -512с. 4. *Жаров В. А.* Защита права интеллектуальной собственности / Учебное пособие. К: «Институт интеллектуальной собственности и права», 2004- 64 с. 5. *Крайнев П. П.* Интеллектуальная экономика: управление промышленной собственностью. (Монография). — К: Концерн «Издательский дом «Ин Юре», 2004. - 448с. 6. *Орлов В.Н., Потапова-Синько Н.Е. и др.* Экономика отрасли связи / Учебник для вузов и спец. связи. Одесса: УГАС, 1999. – 221 с. 7. *Перевалова Л. В.* Проблемы защиты интеллектуальной собственности в системе экономической безопасности предприятия//Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: Ю.Г.Барабаш та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип.29. – 206 с. 8. *Потапова-Синько Н.Е., Грицуленко С.И.* Влияние нематериальных активов на результаты деятельности оператора связи. / Научные труды ОНАС им. А.С. Попова. - 2003. - №3. - 52-54с. 9. *Тофило А.В.* Экспертиза объектов интеллектуальной собственности: заявки на Изобретения и полезные модели. / Конспект лекций. К: «Институт интеллектуальной собственности и права», 2004. - 176с. 10. *Цыбулев П.Н.* Основы интеллектуальной собственности / Учебное пособие. К: «Институт интеллектуальной собственности и права», 2005. — 108 с. 11. *Цыбулев П.Н.* Маркетинг интеллектуальной собственности / Учебное пособие. К: «Институт интеллектуальной собственности и права», 2004. — 184с. 12. *Цыбулев П.Н.* Оценка интеллектуальной собственности / Учебное пособие. К: «Институт интеллектуальной собственности и права», 2004. - 188с.

Bibliography (transliterated): 1. *Butnik-Siverskii, A. B.* *Ekonomika intelektual'noi sobstvennosti i prava*, 2004. Print. 2. *Haieva, O. V.* □ Deiakі aspekty mizhhaluzevykh zviazkiv prava u sferi intelektual'noi vlasnosti. □ *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia: zb. nauk. pr.* / Ed. Yu. H. Barabash, et al. Kharkiv: Pravo, 2015. Issue 29. Print. 3. *Drob'iazko, V. S., and R. V. Drob'iazko,* *Pravo intelektual'noi sobstvennosti. Uchebnoe Posobie.* Kiev: Iurinkom Inter, 2004. Print. 4. *Zharov, V. A.* *Zashchita prava intelektual'noi sobstvennosti. Uchebnoe posobie.* Kiev: Institut intelektual'noi sobstvennosti i prava, 2004. Print. 5. *Krainev, P. P.* *Intellektual'naia ekonomika: upravlenie promyshlennoi sobstvennosti'iu.* Kiev: Kontsern «Izdatel'skii dom «In Iure», 2004. Print. 6. *Orlov, V. N., et al.* *Ekonomika otrasli svyazi. Uchebnik dlia vuzov i spets. svyazi.* Odessa: UGAS, 1999. Print. 7. *Peravalova, L. V.* □ Problemy zakhystu intelektual'noi vlasnosti v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva □ *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia: zb. nauk. pr.* Kharkiv: Pravo, 2015. Issue 29. Print. 8. *Potapova-Sin'ko, N. E., and S. I. Gritsulenko* □ Vliianie nematerial'nykh aktivov na rezultaty deiatel'nosti operatora svyazi □ *Nauchnye trudy ONAS im. A.C. Popova.* 3 (2003): 52–54. Print. 9. *Tofilo, A. B.* *Eksperitza ob'ektiv intelektual'noi sobstvennosti: zaiavki na Izobreneniia i poleznye modeli. Konspekt lektzii.* Kiev: Institut intelektual'noi sobstvennosti i prava, 2004. Print. 10. *Tsybulev, P. N.* *Osnovy intelektual'noi sobstvennosti. Uchebnoe posobie.* Kiev: Institut intelektual'noi sobstvennosti i prava, 2005. Print. 11. *Tsybulev, P. N.* *Marketing intelektual'noi sobstvennosti. Uchebnoe posobie.* Kiev: Institut intelektual'noi sobstvennosti i prava, 2004. Print. 12. *Tsybulev, P. N.* *Otsenka intelektual'noi sobstvennosti. Uchebnoe posobie.* Kiev: Institut intelektual'noi sobstvennosti i prava, 2004. Print.

Надійшла (received) 09.11.2015.

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the authors

Муренко Олена Леонідівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри права; тел. (057) 707-62-09; e-mail: olaolaola@ukr.net.

Муренко Елена Леонидовна –Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», старший преподаватель кафедры права; тел. (057) 707-62-09; e-mail: olaolaola@ukr.net.

Murenko Olena Leonidivna – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Senior Lecturer at the Department of Law: tel. (057) 707-62-09; e-mail: olaolaola@ukr.net.

УДК 347.788

Л. В. ПЕРЕВАЛОВА, М. Г. ОКЛАДНА**СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті розглядаються проблеми захисту інтелектуальної власності на підприємствах у сучасних економічних умовах. На думку авторів, успішний розвиток підприємства, його високі фінансові результати залежать від впровадження у виробництво об'єктів інтелектуальної власності. Конкурентоздатність підприємства, у свою чергу, залежить від наявності надійного механізму захисту інтелектуальних ресурсів. Розкриваються такі поняття як «захист інтелектуальної власності», «економічна безпека підприємства», розглядається сутність інтелектуальної безпеки та економічної безпеки підприємства, місце, яке займає захист інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства. Автори аналізують зовнішні та внутрішні загрози, які можуть завдати шкоди діяльності підприємства. Розглянута система захисту інтелектуальної власності, запропоновані основні напрямки забезпечення захисту об'єктів інтелектуальної власності на підприємстві.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, захист інтелектуальної власності, безпека, економічна безпека, безпека інтелектуальної власності, підприємство, внутрішні та зовнішні загрози.

Вступ. Поступовий розвиток науки, техніки, культури – найважливіший критерій цивілізаційного прогресу в історії людства. Цей критерій відзеркалює інтелектуальний потенціал суспільства, результати творчої діяльності людей. Творчість є однією з найбільш характерних рис людини, це її невід'ємна властивість. Складовою частиною творчої діяльності є інтелектуальна діяльність. Однак, результати інтелектуальної діяльності повинні обов'язково відповідати вимогам встановленим законом. Лише за цих обставин результати інтелектуальної діяльності можуть отримати правову охорону і відповідно стати об'єктами інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, що відповідає вимогам чинного законодавства, і якій надається права охорона.

В сучасних економічних відносинах, основними принципами яких є інформація та знання, інтелектуальна власність є важливим ресурсом підприємства, що забезпечує стабільний інноваційний розвиток та ряд конкурентних переваг. Більшість сучасних підприємств-лідерів мають у своєму активі нові технології, знання, торгові марки. В умовах жорсткої конкуренції впровадження нових наукомістких технологій виробництва, створення нових продуктів є необхідною передумовою для забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку, дає можливість обмежити коло конкурентів та забезпечувати лідерські позиції у завойованому сегменті ринку. Це вимагає від фахівців з економічної безпеки здатності орієнтуватися в таких нових сферах діяльності, як організація захисту об'єктів права інтелектуальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях таких вітчизняних і закордонних вчених як С. О. Мосов, Т. В. Запорожець, Т. Ллойд, С. О. Петраченко, М. М. Крїтський, В. І. Мунтіян, К. Свейбі, К. Віг, І. Нонака, Б. Мільнер, Д. Стоунхауз, Л. Федулова та інших аналізуються проблеми управління та економіки інтелектуальної власності на підприємстві. Питання, пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності на такі об'єкти, як нерозкрита інформація, комерційна таємниця, ноу-хау тощо, розглядаються в роботах О. Амосова, О. Підопригори, О. Святоцького, М. Вачевського та

інших авторів.

Недостатньо дослідженими залишаються питання щодо ідентифікації загроз, небезпек та ризиків в діяльності вітчизняних підприємств.

Метою даної статті є обґрунтування наукового підходу до організації захисту інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства та розробка практичних рекомендацій її реалізації в сучасних умовах господарювання.

Матеріали і результати дослідження. Сучасний етап розвитку економіки та науково-технічний прогрес знаходить своє відображення в якісних змінах структури необхідних ресурсів підприємства; відбувається підвищення ролі нематеріальних активів підприємства, інтелектуального капіталу; розвитком інформаційного простору та економічних знань.

Нематеріальні активи є складовою частиною ресурсного капіталу підприємства, для якого характерні: можливість приносити дохід протягом тривалого періоду часу, відсутність матеріальної основи, складність визначення вигоди (прибутку) в майбутньому.

Успішний розвиток підприємства та його високі фінансові результати перебувають у прямій залежності від інноваційних заходів, впровадження яких забезпечується наявністю відповідних ресурсів. Такими, зокрема, є інтелектуальні ресурси підприємства, його інтелектуальна власність.

Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт інтелектуальної власності, визначений законодавством. Однією з основних проблем будь-якої економічної системи є забезпечення її ефективної та стабільної діяльності. Безпека підприємства є однією з головних умов успішного функціонування бізнесу. Сьогодні на підприємствах склалася певна система безпеки їх діяльності, яку можна розглядати як стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація основних інтересів, пріоритетних цілей, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов їх функціонування. Основним критерієм ефективності безпеки підприємства є стабільність фінансового і економічного стану підприємства.

Безпека, не будучи об'єктом, не може функціонувати, і не може бути повністю керованою.

Безпека – свідомий, цілеспрямований вплив на загрози та небезпеки, за якого створюються принципи та механізми захисту об'єкта.

Економічна безпека охоплює: економічну безпеку окремого громадянина, підприємців, підприємств, організацій, галузей господарського комплексу, регіонів, окремих секторів економіки, держави тощо.

В той же час сьогодні не існує єдиної позиції щодо розуміння поняття «економічна безпека підприємства». Цілий ряд науковців (М. Бендіков, Л. Воронович, В. Гапоненко, С. Дубецька та інш.) роблять акцент на управлінських функціях безпеки, на виконанні статутних завдань, захищеності ресурсів [Див.: 1–4].

Найбільш обґрунтованим, на наш погляд, є визначення, що надаються такими авторами як Зубок М. І., Рубцов В. С., Яременко С. М., Гусаров В. Г., Чернов Ю. В. На їхню думку, під економічною безпекою суб'єктів підприємництва слід розуміти такий стан, за допомогою якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації [5].

Як зазначають в своїх дослідженнях Мішин О. Ю., Мішина С. В., щодо сутності поняття «економічна безпека підприємства», що більшість економістів розглядає його з позицій практичного підходу, тобто з урахуванням особливостей функціонування суб'єктів господарювання, яких обрано в якості інформаційної бази дослідження [6]. У рамках конкретного дослідження такий підхід виправданий, проте універсальність трактування не досягається. Як справедливо стверджує Шемаєва Л., зміст економічної безпеки підприємств розкривається через забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища [7].

Таким чином, можна зробити висновок, що економічна безпека суб'єкта господарювання – це стан інтелектуальної безпеки підприємства, який гарантує стабільну та максимально ефективну діяльність підприємства, здатність протистояти будь-яким загрозам, і має на меті підвищення його ефективності в майбутньому.

Забезпечення захисту інтелектуальної власності підприємств дуже складний, багатогранний та не до кінця вивчений і зрозумілий процес. На сьогоднішній день у науковій літературі визначення сутності економічної безпеки в частині захисту інтелектуальної власності дається вкрай рідко, та не завжди чітко, відкритими залишаються питання захисту інтелектуальної власності підприємства. Фактично захист інтелектуальної власності зводиться до отримання захисних документів та у випадку порушень ініціювання судових справ.

В літературі часто замість захисту інтелектуальної власності вказується інтелектуальна

безпека підприємства. Потрібно визначитись з поняттями «інтелектуальна безпека» та «захист інтелектуальної власності».

Теоретичних досліджень щодо інтелектуальної безпеки майже не існує, загальнозживаного визначення немає. Можна узагальнити, що інтелектуальною безпекою підприємства є захист розумової діяльності людей на підприємстві, метою якої є гарантія стабільної та максимально ефективної діяльності підприємства, підвищення його ефективності в майбутньому та здатність протистояти загрозам.

Поняття «інтелектуальна безпека» значно ширше ніж поняття «захист інтелектуальної власності». У систему інтелектуальної безпеки входять такі елементи як інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інформаційний ресурс, захист економічної безпеки.

Можна узагальнити, що інтелектуальна безпека, захист інтелектуальної власності, економічна безпека суб'єкта господарювання взаємопов'язані.

Захист інтелектуальної власності перебуває в системі економічної безпеки, натомість як економічна безпека є складовою інтелектуальної безпеки.

Забезпечення безпеки інтелектуальної власності підприємства – це система організаційних та правових заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, нейтралізацію та ліквідацію загроз інтелектуальній власності підприємства.

Головною метою захисту інтелектуальної власності є гарантія стабільної та максимально ефективної діяльності підприємства на даний час та можливості розвитку та ефективного функціонування в майбутньому.

Однією з головних умов забезпечення захисту інтелектуальної власності підприємства є здатність протистояти загрозам, що вже існують або можуть виникнути в майбутньому. Аналізуючи загрози, слід звернути увагу на наступне: які загрози можуть завдати шкоди підприємству; які збитки підприємство може понести; внаслідок чого підприємство може знизити темпи свого розвитку та зменшити капітал.

Загрози інтелектуальній власності на підприємстві, як правило, поділяються на зовнішні, так внутрішні. Вони виникають з різних причин:

– непередбачені зміни у зовнішньому середовищі, які відображаються або можуть відобразитися на діяльності суб'єкта господарювання. Це може бути зміна цін, зміни у податковому законодавстві, коливання валютного курсу, зміни соціально-політичної ситуації та інші;

– зміни у відносинах з іншими суб'єктами господарювання, партнерами по бізнесу. Ці зміни можуть бути викликані як самим суб'єктом, так і безпосередньо його партнерами, що призведе до перегляду досягнутих домовленостей або відмови від них;

– зміни, що відбуваються в діяльності самого суб'єкта господарювання, або інші причини внутрішнього походження (невідповідність рівня

кваліфікації персоналу запланованим завданням, раптовий вихід із ладу основних виробничих фондів та інше);

– науково-технічний прогрес, в наслідок якого формується нова система орієнтації (наприклад, зміна ставлення до ручної праці після виникнення машинної).

Діяльність підприємства, його успішність, прибутковість може постраждати від економічної, фінансової, валютної, податкової політики держави. Що в свою чергу відображається на стані інтелектуальної власності підприємства, її безпеці.

Реальну загрозу для інтелектуальної власності підприємства становлять адміністративні дії органів державної влади, порушення ними законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, перевищення встановленої компетенції у взаємовідносинах із підприємством, необґрунтоване втручання в його виробничу, фінансову і комерційну діяльність, зазіхання на власність підприємства і т. ін.

При здійсненні зовнішньоекономічної діяльності на підприємство може впливати несприятлива економічна політика іноземних держав.

Джерелом зовнішньої загрози щодо інтелектуальної власності підприємства є дії конкуруючих господарчих суб'єктів, перш за все, недобросовісна конкуренція.

Крім того до джерел зовнішніх загроз можна віднести обстави непереборної сили: землетруси, повині, пожежі, аварії енергопостачання, радіаційна небезпека та інші.

При аналізі діяльності підприємства виділяють такі групи зовнішніх ризиків, які можуть вплинути на діяльність підприємства:

1. Непередбачувані зовнішні ризики:

– заходи державного впливу у сфері оподаткування, ціноутворення, землекористування, фінансово-кредитній сфері, охорони навколишнього середовища, вплив органів експертизи та ін.;

– природні катастрофи (землетруси, повинь та інші природні катаклізми);

– кримінальні та економічні злочини (тероризм, саботаж, рекет та ін.);

– політичні (заборона на діяльність тощо); економічні (зрив постачання, банкрутство партнерів, клієнтів); екологічні (аварії), соціальні (страйки) та інші події.

2. Передбачувані зовнішні ризики:

– ринковий ризик (зміна цін, валютних курсів, вимог споживачів, кон'юнктури, конкуренція, інфляція та ін.);

– операційний ризик (відмова від цілей проекту, порушення правил експлуатації та техніки безпеки, неможливість підтримки робочого стану обладнання, споруд та інш.).

Таким чином, основними зовнішніми загрозами, які на сьогоднішній день мають найбільший вплив на ситуацію, є реальні загрози прямого впливу. Зменшення ступіню впливу даних ризиків можливе у випадку пошуку та залученні інвесторів та нових

клієнтів, замовників, розширення спеціалізації підприємства або вихід на нові ринки, в тому числі в інші країни.

Аналіз сучасних підприємств показує, що на їх діяльність, економічну та інтелектуальну безпеку суттєво впливають внутрішні ризики.

1. Внутрішні організаційні ризики:

– зриви робіт через нестачу робочої сили, матеріалів, затримку постачань помилки у плануванні та проектуванні, незадовільне оперативне управління, зміну раніше узгоджених вимог та появу додаткових вимог зі сторони замовників та партнерів, ін.;

– перевитрати, що виникли внаслідок зриву планів робіт по проекту, низької кваліфікації розробників проекту, помилок в складанні кошторисів та бюджетів, неефективної стратегії постачання та збуту, виявлення претензій зі сторони партнерів, постачальників та споживачів.

2. Внутрішні технічні ризики:

– зміна технології виконання робіт;

– помилкові технологічні рішення;

– помилки в проектній документації;

– невідповідність проектним стандартам;

– помилки техніки тощо.

До інших ризиків відносять транспортні, митні інциденти, ризики пов'язані зі здоров'ям людей, пошкодженням майна, правові ризики, які виникають при придбанні ліцензій, патентів, авторських прав та ін.

З перерахованих ризиків слід виділяти ризики, що можуть бути застраховані. До таких ризиків можна віднести: прямі майнові збитки, пов'язані з перевезенням, поставкою матеріалів; непрямі збитки, що спричинені демонтажем і переміщенням пошкодженого майна, повторним встановленням обладнання; ризики, що підлягають обов'язковому страхуванню (від пошкодження майна, від викрадення транспортних засобів, від нещасних випадків на виробництві, від захворювань).

Внутрішні ризики поділяються на ризики в основній і допоміжній діяльності підприємства.

Ризики в основній діяльності являють собою розповсюджену групу видів: кредитний, відсотковий, валютний, ризик з факторингових та лізингових операцій, ризик з розрахункових операцій й операцій з цінними паперами.

Ризики в допоміжній діяльності включають збитки з формування справ клієнтів, ризики зловживань, ризики з позабалансовими операціями, ризики втрати позицій підприємства на ринку, втрати репутації, складу його клієнтів, ризик зниження рейтингу і т.ін. Вони відрізняються від ризиків з основної діяльності тим, що найчастіше мають лише умовну, непрямую оцінку і виражаються у втраченій вигоді.

Зовнішні загрози можуть виникати зі сторони конкурентів, дії яких мають мету переманювати персонал, що має потужний інтелектуальний потенціал та володіють інформацією про інтелектуальну власність підприємства.

Внутрішні загрози можуть виникати зі сторони

працівників підприємства, діяльність яких спрямована на зниження можливостей використання інтелектуальної власності.

Усе вищенаведене дозволяє зробити висновок, що забезпечення безпеки інтелектуальної власності на підприємстві є вкрай важливою умовою його подальшого ефективного функціонування. Це пояснюється наступними причинами:

- високою конкуренцією серед підприємств;
- необхідністю постійного вдосконалення існуючих технологій та процесів на підприємстві;
- появою інформаційного, обчислювального та телекомунікаційного обладнання, яке вимагає особливого відношення до захисту;
- необхідністю використання підприємствами найновітніших інформаційних технологій;
- необхідністю досліджень та розробок в частині створення нових продуктів, товарів тощо;
- неможливістю стабільної діяльності підприємства без забезпечення належного рівня безпеки інтелектуальної власності.

Створення надійної системи забезпечення безпеки інтелектуальної власності на підприємстві вимагає вирішення комплексу заходів економічного, правового, інформаційного і правоохоронного характеру, спрямованих на захист економічних інтересів та прав власності підприємства.

Отже, метою формування забезпечення захисту інтелектуальної власності на підприємстві є: створення умов для надійної роботи та розвитку підприємства; запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам; захист інтересів підприємства від протиправних посягань; забезпечення збереження нематеріальних ресурсів; створення умов для нормального функціонування всіх підрозділів підприємства.

У сучасних умовах господарювання підприємства повинні створювати систему захисту інтелектуальної власності. Система захисту інтелектуальної власності – це комплекс управлінських, правових, економічних, охоронних, судово-правових дій, що забезпечують безпеку підприємства в системі його економічної безпеки.

Зазвичай діяльність щодо захисту інтелектуальної власності покладається на службу безпеки підприємства, яка повинна здійснювати контрольні та координуючі функції з метою забезпечення узгодженої роботи всіх працівників та підрозділів.

Висновки. Таким чином, для забезпечення ефективної системи захисту інтелектуальної власності на підприємстві необхідно враховувати: специфіку, структуру підприємства, вид діяльності; кількісний та якісний склад менеджменту, персоналу; зовнішнє та внутрішнє середовище, в яких працює підприємство; необхідність чіткої координації дій, які спрямовані на адекватну реакцію на загрози; планування, розробка та впровадження планів та рішень; оптимальний розподіл та використання ресурсів; удосконалення застосування вже існуючих на підприємстві засобів захисту

інтелектуальної власності; постійний контроль та захист прав інтелектуальної власності.

Крім того, з метою зменшення внутрішніх загроз, потрібно приділити увагу розвитку корпоративного духу працівників підприємства, впровадженню механізмів стимулювання працівників, розвитку управління знаннями на підприємстві, підвищенню рівня дисципліни та відповідальності за порушення нормативів підприємства. Людські активи потребують захисту у вигляді можливостей службового росту. Інфраструктурні активи можуть частково захищатися керівництвом організації, яке визначає філософію та характер управлінських процесів та корпоративну культуру.

Забезпечення захисту інтелектуальної власності є важливим, складним напрямом діяльності підприємства, без реалізації якого неможливе його ефективне функціонування та розвиток в сучасному світі.

Список літератури: 1. *Бендикова М.А.* Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 2. – С.17–29. 2. *Економічна енциклопедія / За загальною редакцією Л. М. Воронович.* – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 1350 с. 3. *Гапоненко В. Ф.* Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В.Ф. Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков. – Москва: Издательство «Ось-89», 2007. – 208 с. 4. *Дубецька С.П.* Економічна безпека підприємств України // Недержавна система безпеки підприємництва як суб’єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів наук.-практ. конф. – К.: Видавництво Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С. 146–172. 5. *Зубок М. І., Рубцов В.С., Яременко С. М., Гусаров В.Г., Чернов Ю. В.* Економічна безпека суб’єктів підприємництва: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>. 6. *Мишин О.Ю., Мишина С.В.* Сутність поняття «економічна безпека підприємства» // Вісник економіки транспорту і промисловості: збірник науково-практичних статей, 2012. – Вип. 38. – дод. «Безпека INFECO». – С. 86–90. 7. *Шемаєва Л.Г.* Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб’єктами зовнішнього середовища: автореф. дис.... д-ра. екон. наук / Л.Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Bendikova, M. A.* "Jekonomicheskaja bezopasnost' promyshlennogo predpriyatija v uslovijah krizisnogo razvitija." *Menedzhment v Rossii i za rubezhom.* 2 (2002): 17–29. Print. 2. *Ekonomichna encyklopediya.* Ed. L. M. Voronovych. Kyiv: Vydavnychij centr "Akademiya", 2000. Print. 3. *Gaponenko, V. F., A. L. Bepal'ko, and A. S. Vlaskov.* *Jekonomicheskaja bezopasnost' predpriyatij. Podhody i principy.* Moscow: Izdatel'stvo "Os'-89", 2007. Print. 4. *Dubeczka, S. P.* "Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv Ukrayiny." *Nederzhavna systema bezpeky pidpryyemnytva yak sub'jekt nacionalnoyi bezpeky Ukrayiny: Zbirnyk materialiv nauk.-prakt. konf.* Kyiv: Vydavnyctvo Yevropejskogo universytetu finansiv, informacijnyx system, menedzhmentu i biznesu, 2003. 146–172. Print. 5. *Zubok, M. I., et al.* *Ekonomichna bezpeka sub'ektiv pidpryyemnytva: navchalnyj posibnyk.* Web. 1 November 2015 <<http://ifsa.kiev.ua/files/ekonomsec.pdf>>. 6. *Mishyn O. Yu., and S. V. Mishyna.* "Sutnist ponyattya «ekonomichna bezpeka pidpryyemstva»." *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti: zbirnyk naukovopraktychnyx statej.* Issue 38 (2012): 86–90. Print. 7. *Shemayeva, L. G.* *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv u strategichnij vzayemodiyi z sub'jektamy zovnishnogo seredovyssha: avtoref. dys.... d-ra. ekon. nauk.* Kyiv, 2010. Print.

Надійшла (received) 09.11.2015

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Перевалова Людмила Вікторівна – кандидат філософських наук доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор, завідувач кафедри права; тел.: (067)575-09-89; e-mail: perevalova.54@mail.ru.

Окладна Марина Георгіївна – кандидат історичних наук, доцент, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, доцент кафедри теорії держави та права; тел.: (067)571-74-92.

Перевалова Людмила Вікторівна – кандидат философских наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор, заведующая кафедрой права; тел.: (067)575-09-89; e-mail: perevalova.54@mail.ru.

Окладная Марина Георгиевна – кандидат исторических наук, доцент, Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого, доцент кафедры теории государства и права; тел.: (067)571-74-92.

Perevalova Ludmila Viktorovna – Candidate of Science (PhD) in Philosophy, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor, Head of Department of Law; tel.: (067)575-09-89; e-mail: perevalova.54@mail.ru.

Okladna Marina Georgievna – Candidate of Science (PhD) in History, assistant professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Associate Professor of the Department of Theory of State and Law; tel.: (067)571-74-92.

УДК 340.15:342.7

М. О. СЕМКО, М. О. БРАТКОВ**ЛИЧНОСТЬ, ПРАВО, ГОСУДАРСТВО: ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО, ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА**

В статье ставится задача рассмотреть понятия личности, права, государства: правовое государство, права и свободы человека, гражданина. Определить идеи гармонизации отношений личности и государства, фактическое положение человека, масштаб его свободы. Ставятся задачи на определение основных прав и свобод человека и гражданина. Так же в статье классифицируют обязанности: личные; политические; экономические; социальные; культурные. В связи с этим устанавливаются и рассматриваются обязанности гражданина Украины, которые прописаны в Конституции и приведены для общей наглядности.

Ключевые слова: личность, право, государство, гражданин, свободы, общество, обязанности.

Введение. Характер взаимоотношений государства и личности является важнейшим показателем состояния общества в целом, целей и перспектив его развития. Невозможно понять современное общество и современного человека без изучения многообразных отношений людей с государством.

Для определения соотношения общества и государства необходимо определить понятия «общество» и «государство».

Общество (в широком смысле) – это совокупность исторически сложившихся форм совместной деятельности людей; общество (в узком смысле) – исторически конкретный тип социальной системы, определенная форма общественных отношений.

Государство – это организация политической власти, содействующая преимущественному осуществлению конкретных интересов (классовых, общечеловеческих, религиозных, национальных и т.п.) а пределах определенной территории.

Постановка проблемы. Фактическое положение человека, масштаб его свободы выражаются, прежде всего, в материальных и духовных возможностях и обязанностях, количество, качество и пределы которых составляют содержательную характеристику состояния конкретной личности. Возможности и обязанности практически возникают у человека лишь как результат сложного взаимодействия конкретных людей, личности и

общества.

Материалы и результаты исследования. Идеи гармонизации отношений личности и государства находят выражение, в частности, в теории и практике правовой государственности. Для правового государства характерны не только безусловная связанность всех социальных субъектов, включая государство, законом, но и идейное, законодательное и организационное признание государством незыблемости основных прав и свобод человека, их преимущества перед иными общественными и государственными установлениями. Другой общепризнанной чертой правовой государственности является установление и строгое следование принципу взаимной ответственности государства и личности. Этот принцип проявляется, прежде всего, в установлении государством законодательных ограничений своей активности по отношению к личности и обществу, в принятии государством конкретных обязательств, направленных на обеспечение интересов граждан, в наличии реальных мер ответственности должностных лиц государства за неисполнение их обязанностей перед обществом и личностью. В свою очередь, свобода личности в правовом государстве не является абсолютной, поскольку она ограничена и регламентирована правом, интересами и правами других лиц. От человека требуется соблюдение всех правовых установлений и исполнение его обязанностей перед государством и

обществом.

Современная типология прав и свобод, а значит и обязанностей, довольно разнообразна. Наиболее общей их классификацией является деление прав на негативные и позитивные.

Негативные права состоят в праве индивида на защиту от какого-либо вмешательства, в том числе и государственного, в осуществлении гражданских прав (как члена гражданского общества) и политических прав (как участника политической жизни). Эти права предохраняют личность от нежелательных, нарушающих ее свободу вмешательств и ограничений. Негативные права – основа индивидуальной свободы.

В отличие от негативных прав, позитивные права фиксируют права индивида на улучшение своего положения и повышение культурного статуса, обеспечиваемые государством. Это – экономические, социальные и культурные права как отдельная группа общественных прав субъекта, которые характеризуют правовое государство новейшего периода его развития. К ним относятся: право на образование, свобода любой творческой деятельности, право на интеллектуальную собственность, право на свободное использование своих способностей и имущества, право на социальную безопасность и защиту в условиях безработицы, право на благоприятную окружающую среду, право на охрану здоровья и медицинскую помощь, право на достойную жизнь и т.п.

Основные права и свободы человека и гражданина различают также по сфере их реализации в общественной жизни: личные (гражданские); политические; экономические; социальные; культурные; экологические.

Все они закреплены в разделе II «Права, свободы и обязанности человека и гражданина» Конституции Украины 1996 г.

Права существуют только тогда, когда признаются другими гражданами государства. Свои требования к гражданам государство формирует в системе обязанностей и устанавливает меры юридической ответственности за их невыполнение. Граждане – сами хранители своей свободы, направления и границы внешнего выражения которой даны в правах. Именно для того, чтобы укрепить свои права, в демократическом обществе граждане принимают на себя обязательства и исполняют свои обязанности. Во Всеобщей декларации прав человека (п.1 ст.29) определено: «Каждый человек

имеет обязанности перед обществом, в котором только и возможно свободное и полное развитие его личности». Так же, как и права человека, основные юридические обязанности фиксируются в конституции и других законах государства.

Классификация обязанностей: личные (гражданские); политические; экономические; социальные; культурные; экологические.

Обязанностями граждан в Конституции Украины названы:

- защита Отчизны, её независимости и территориальной целостности;
- уважение ее государственных символов;
- отбывание военной службы;
- исключение причинения вреда природе, культурному наследию, возмещение причиненных им убытков;
- оплата налогов и сборов в размерах, установленных законом;
- соблюдение Конституции и законов и др.

Выводы. Таким образом, использование и осуществление прав и свобод человека и гражданина является неотъемлемым от исполнения им обязанностей, законодательно закрепленных государствами. Правда, ответственность за исполнение ряда обязанностей не предусматривается, тогда как вопрос об ответственности за нарушение прав и обязанностей личности имеет важнейшее значение для их практического осуществления. Без определения конкретной ответственности должностных лиц, органов власти и отдельных граждан права человека превращаются не более как в красивую декларацию.

Список литературы: 1. Конституция Украины. 2. *Анисимов В.П., Рыженков А.Я.* Предмет гражданского права на современном этапе правовой реформы // Современное право. – 2009. 3. *Вабищевич С.С.* Система предмета современного гражданского права // Российский юридический журнал. – 2010. - № 6. – С. 128 – 136. 4. *Матузов Н.И., Малько А.В.* Теория государства и права. – М.: Дело, 2011. 5. *Пиголкина А.С., Дмитриева Ю.А.* Теория государства и права / – М.: Юрайт, 2011.

Bibliography (transliterated): 1. *Konstitucija Ukrainy.* Kyiv, 2014. Print. 2. *Anisimov V. P., and A. Ja. Ryzhenkov.* "Predmet grazhdanskogo prava na sovremennom jetape pravovoj reformy." *Sovremennoe pravo.* 2009. Print. 3. *Vabishhevich S. S.* "Sistema predmeta sovremennogo grazhdanskogo prava." *Rossijskij juridicheskij zhurnal.* № 6. 2010. 128 – 136. Print. 4. *Matuzov N. I., and A. V. Mal'ko.* *Teorija gosudarstva i prava.* Moscow: Delo, 2011. Print. 5. *Pigolkina A. S., and Ju. A. Dmitrieva.* *Teorija gosudarstva i prava* Moscow: Jurajt, 2011. Print.

Поступила (received) 31.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Семко Михайло Олександрович – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри права; тел.: (067) 959-85-69; e-mail: semko007@mail.ru.

Братков Микита Олегович – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; тел.: (066) 030-81-12; e-mail: busgin73@gmail.com.

Семко Михаил Александрович – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», старший преподаватель кафедры права; тел.: (067) 959-85-69; e-mail: semko007@mail.ru.

Братков Никита Олегович – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студент; тел.: (066) 030-81-12; e-mail: busgin73@gmail.com.

Semko Mihajlo Oleksandrovich – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Senior Lecturer of the Department of Law; tel.: (067) 959-85-69; e-mail: semko007@mail.ru.

Bratkov Nikita Olegovich – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel: (066) 030-81-12; e-mail: busgin73@gmail.com

ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 130.2

О. А. СТАСЕВСЬКА

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЛЮДИНИ ПОСТСУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню людини постсучасного культурного простору, аналізу її здатності стати активним суб'єктом творення та оновлення вищих духовних цінностей. У статті розглядаються філософські інтерпретації осмислення людського існування з точки зору вибору ціннісних орієнтирів в контексті культури постсучасності, аналізується сутність самої людини, що потребує відповіді на питання, якими є характерні ознаки людини постсучасності.

Ключові слова: людина, постсучасність, цінності, інформаційне суспільство, технократичне суспільство, глобалізація.

Вступ. Осмислення специфіки сучасної соціокультурної ситуації в різних ракурсах – одна із найпоширеніших тем, якої торкається кожний філософ, що досліджує проблеми культури. Також є абсолютно тривіальним констатація кризи сучасного духовного життя як людства в цілому так і окремих спільнот. Однак, це не знімає питання і не зменшує його значущості. Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що на сучасному етапі вчені визначають духовну кризу суспільства, одним з проявів якої є те, що увага людини спрямоване не на усвідомлення ціннісних смислів свого буття, а на матеріальний добробут, соціальний статус, особистісні досягнення та їх практичний результат. Однак людина, яка не прагне досягнути сенс буття, визначити вищі цілі свого життя, з'ясувати своє місце у світі та міжособистісних стосунках легко перетворюється на засіб маніпуляції іншими людьми. Отже сьогодні є найважливішим питання осмислення самої людини як носія і творця ціннісних смислів в контексті культури постсучасності. Цінності надають сенс не тільки реальній дійсності, а й постають як основа людського буття у світі. Актуальність даної роботи зумовлена завданням сучасної філософії осмислити якісні модифікації людини постсучасності, виявити її базові характеристики, а також її ставлення до ціннісних основ життя в умовах розвитку інформаційного суспільства, яке трансформуює особистісні та соціальні орієнтири людини.

Аналіз досліджень і публікацій. Осмислення проблеми цінностей міститься у працях відомих філософів ХХ ст.: західноєвропейських – засновника аксіологічного напрямку філософії Г. Лотце, представників неокантіанства Г. Ріккерта та В. Віндельбанда, М. Шеллера, Г. Мюстенберга, М. Вебера; російських – Л. Столовича, М. Кагана, В. Ільїна та ін.; українських – С. Кримського, М. Поповича, В. Табачковського, Ф. Лазарева тощо. Проблема сутнісних змін людської особистості в існуючій соціокультурній ситуації, визначення людини постсучасності розроблялась в пра-

цях Ф. Фукуями, Ж. Бодріяра, К. Хейлза, Дж. Хакслі, Н. Бострома, Е. Тофлера, Й. Масуди та ін. До неї активно зверталися представники вітчизняної наукової думки В. Петрушенко, В. Петрушова, С. Куцупал, В. Лук'янець, Н. Лубенець, Н. Хамітова, В. Табачковський та ін. Проблема людини постсучасності є предметом досліджень таких представників трансгуманізму (сучасної філософської концепції, що вивчає наслідки використання людством досягнень науки і технології та їх впливи на розумові та фізичні можливості людини) як Д. Хакслі, Н. Востром, Р. Етінгер, Ф. Фукуяма та ін.

Метою цього дослідження є виявлення та описання основних характеристик сучасного тлумачення людини у наявній соціокультурній ситуації та її перспектив щодо творення нових ціннісних смислів.

Протягом декількох століть людина вбачала головною метою своєї діяльності підкорення природи та перетворення світу. Нічим не обмежений оптимізм таких поривань призвів у ХХ ст. до ситуації, коли виробничі технології перевищили можливості культурних регуляторів, а людство перетворилося в силу, спроможну знищити себе та свою людяність. Зміна ціннісної парадигми детермінується такими чинниками як інтеграція, технократизація, глобалізація, індивідуалізація сучасного світу. Означені фактори в свою чергу обумовлюють становлення нової соціокультурної ситуації, важливими рисами якої є переоцінка цінностей і поява нової ціннісної ієрархії.

Окрім цього, межа ХХ–ХХІ ст. постає як час переосмислення сутності самої людини, її ціннісних орієнтирів, ціннісних смислів культури. Таке завдання потребує відповіді на питання, якими є характеристики людини постсучасності.

Умови індустріального суспільства ХХ ст. спричинили домінування соціальних інститутів над людиною. Техніка перетворилася не лише у чинник соціального поступу, але й у форму організації людського життя. Стандартизація життя і мислення отримали

невідоме для попередніх епох поширення. Індустріальне суспільство сформувало такі світоглядні настанови, в рамках яких природа і суспільство підлягають раціонально-утилітарному переупорядкуванню з метою удосконалення відповідно до цілей, які визначає людина, її розум. Переконана в абсолютній раціональності світу, людина почала вважати, що немає нічого такого, чим не можна було б оволодіти за допомогою «розрахунку». Якщо природа перетворювалась за допомогою техніки, то суспільство – за допомогою тотальної інституалізації, втіленням якої є бюрократія. Як наслідок, людина опинилася у залежності від техніки та бюрократичних установ.

Розвиток індустріального суспільства як процес повільно зростаючого розриву між людиною, суспільством і природою в останній третині ХХ ст. завершився зародженням нового явища, яке отримало назву постіндустріального або інформаційного суспільства, що спричинило загрозу перетворення людини у засіб інформаційних технологій.

Сьогодні інформація стала найважливішим засобом управління духовним життям людини, універсальним засобом впливу на її поведінку. Ставлення до інформації стало мірою особистісної культури людини, вираженням її життєвої позиції і критерієм моральності. Інформатизація життя значно ускладнила світ: людина стала абсолютно відкритою для інформації про події у світі, країні, в природі і космосі, родині та трудовому колективі. Все це проходить крізь призму власного «Я», викликало розмаїття думок і напруження емоційного життя.

Інтенсифікація інтелектуального розвитку ще одна найважливіша риса сучасної людини. Інформація раніше служила орієнтації людини у світі, нині вона має власні тенденції розвитку як самостійної системи. Уміння спілкуватися з інформаційним простором виступає як умова ефективного самопізнання і самоствердження людини. Інформація перетворилася на універсальний засіб впливу на світ, а своєрідний інформаційний вибух обумовив темпи змін самої людини.

Водночас індивід не втратив прагнення будь-яким способом підкреслити власну унікальність, неповторність. Відсутність високого рівня особистісної форми культури сьогодні призводить до того, що свою неповторність людина стверджує виключно через зовнішні прояви (зовнішність, одяг, манери поведінки тощо), що є приховуванням бідності внутрішнього світу, а, головне, позбавляє індивіда можливості не тільки творити нові духовні цінності, а й розпредмечувати багатства культури, які накопичені людством. Це призвело до втрати людиною своєї самостійності та перетворення її на складову соціального механізму. Людина в культурі постсучасності поступово втрачає свою індивідуальність, не відчуває потреби духовного самовираження, вона вимушена бути як всі. Колектив набуває безумовної значущості: колективні ідеї та настанови сприймаються окремою людиною як свої; людина перестала мислити і діяти самостійно, легко сприймаючи ті форми і способи існування, які

нав'язуються їй ззовні. Високий рівень матеріального виробництва, легко співпрацювати у колективі, спонукають до конформізму.

Саме надмірність конформізму обумовлює формування нездатності або небажання особи виробляти індивідуальну життєву позицію, власні погляди, оцінки, ціннісні орієнтири. Така людина вже не здатна до самостійності в діях, вона з готовністю наслідує поширені у суспільстві цінності, потреби, смаки, тобто майже розчиняється у соціумі. Визначальним чинником дій для неї стають не вищі цінності, а прагматичний інтерес, розрахунок, користь. У таких умовах людина постає не як активний і самостійний творець культури, а як споживач її готових зразків. Гіпертрофія споживання кардинально змінила і ставлення до самої людини, в ній тепер цінуються, перш за все, не людяність, а функціональність. Мислителі ХХ ст. неодноразово наголошували на тому, що відбувається процес становлення нової людини :

– Х. Ортега-І-Гассет говорив про панування в суспільстві «масової людини»;

– Р. Гвардіні наголошував на неспівпадінні цілей та результатів людської діяльності, визначав «некультурну культуру»;

– М. Бердяєв вбачав трагічну особливість сучасності у перевазі цивілізації над культурою і в утраті сенсу людського існування;

– Е. Фромм звертав увагу на втрату людиною свободи і перетворення її на гвинтик колосальної організаційної машини.

Отже, постсучасність породила безсилу та одинокую людину – це «людина-маса», що постає як елемент складної системи зі стереотипізованими свідомістю, поведінкою, потребами тощо. Надмірна спеціалізація життя обмежує духовний і інтелектуальний рівень людини, чим пояснюється тяжіння до емпіричного, принципово атеоретичного знання.

Людина в контексті культури постсучасності отримала потужні науково-технічні можливості та водночас перетворилася в незрілу істоту в моральному сенсі. Ігнорування моральних норм і принципів виливається у дегуманізацію соціуму, наслідком чого є формування агресивно-споживацької особистості. Сьогодні реально постала загроза перетворення людини на егоїстичну, індіферентну, нечутливу до проблем інших істоту, яка не готова жити моральними зусиллями, а іноді не усвідомлює необхідності морального вдосконалення. Як наслідок «людина-маса» стає інертною в діях і думках, живе ілюзією вибору, не визнає ніяких авторитетів, зокрема авторитету моралі. Сутнісними її характеристиками є орієнтація на споживання, стандартизованість, егоїстичність, посередність, агресивність, примітивність мислення, інтелектуальна зубожілість. Усе це разом робить її керованою, перетворює в об'єкт маніпулювання. Така людина творить навколо себе масову культуру: стандартизовану, спрямовану на формування «усередненої» людини із домінуванням споживацьких настроїв, орієнтовану на міфологізацію життя та на розважальність. Мислителі ХХ ст. по-різному оцінювали це явище: одні вважали

масову культуру засобом поширення здобутків світової культури і спілкування людей (Т. Парсонс, Л. Уайт), інші – соціальним злом, що призводить до відчуження від культурних цінностей (О. Шпенглер, М. Бердяєв, Е. Фромм).

Формально масова культура безмежна, пронизує весь культурний простір та буквально керує людиною, позбавляючи її можливості вибору та нав'язуючи стандартні зразки та потребу їх споживання. Основна функція масової культури полягає в тому, щоб регулювати поведінку людей, уніфікувати їх духовне життя, інтелектуальний та емоційний світ. Масова культура пов'язана з комерцією та бізнесом, що віддзеркалюється у поняттях «комерційна культура», «індустрія розваг». Оскільки переважно її завданням стає релаксація і розвага, то головними ознаками є простота, яка межує з примітивністю, і націленість на формування «щасливої свідомості». Часто твори масової культури апелюють до людських інстинктів. Вони створюються не одним автором, а колективом, їх мета – задоволення потреб споживача. Масова культура, виправдовуючи порівняння з виробничим процесом, принципово удається до тиражування всіма засобами масової інформації і комунікації. Тому масовою культурою можуть стати твори «високої культури».

В умовах втрати власного «Я» виникає потреба в культурно-поведінкових стереотипах, які поширюються через засоби масової комунікації. Стереотипний характер зразків масової культури, експлуатація тематики, зрозумілої й актуальної для більшості людей, її гнучкість та всепроникливість зробили масову культуру доступною всьому населенню глобалізуючого світу. Прагнення максимально швидко реагувати на культурні зміни, на швидкоплинні потреби й запити перетворило масову культуру у «поводаря» сучасної людини в мінливому світі. Використання новітніх наукових технологій забезпечило домінування масової культури. Комп'ютери, домашні кінотеатри та інше поступово стають повноцінними складовими життя сучасної людини, часто замінюють їй більшість сфер життєдіяльності, дозволяють «не виходячи з дому» задовольняти практично всі свої потреби і реалізовувати комунікативні наміри. Таке напіввіртуальне існування перетворюється на норму життя.

Отже, ознакою сучасності постає перехід до якісно нового стану суспільства, яке характеризується поширенням і прискоренням глобальних процесів в усіх сферах людської діяльності, швидким зростанням ролі інформаційних процесів. Таке суспільство переживає девальвацію моральних цінностей, що загрожує шляхом до хаосу. Однак залишається сподіватися, що людина знайде в собі сили і здійснить оновлення системи цінностей суспільства, сформує нові позитивні тенденції морального життя глобального світу на основі переосмислення надбань минулого.

Визначальною ознакою розвитку людства ХХІ ст. є об'єктивний процес наростаючої культурної глобалізації, який постає як принципово нове явище людської історії, а не продовження попередніх інтеграційних світових тенденцій. Культура сьогодні осмислю-

ється як визначальний чинник глобалізації, а не як наслідок економічної інтеграції. Водночас, не правильно сприймати глобалізацію культури як встановлення культурної однорідності у світовому масштабі: культурні зіткнення і конфлікти – ознаки сучасного поліполярного світу. У загальному вигляді глобалізація не корисна, але й не шкідлива культурі, оскільки по суті є результатом компромісу культур.

Процес культурної глобалізації в постсучасних суспільствах призводить до того, що багато регіонів, що зазвичай характеризувалися культурною та етнічною гомогенністю, стають космополітичними, включають у свою структуру цілі райони, населені мігрантами з інших культур і етносів.

Найбільш значним, за своїми наслідками, є вплив глобалізації на систему духовно-моральних цінностей людини – цінностей, що пов'язані зі смыслом буття, розкривають його сенс, максимально повно відбивають особистісний вимір людини. Поширеною сьогодні є теза про протистояння двох систем цінностей – системи, що має витоки у традиційному суспільстві і системи, що побудована навколо ліберальних та демократичних орієнтацій. Проте, означені системи є в рівній мірі актуальними для сучасності, досвід якої переконливо демонструє органічне входження традиційних структур в оновлене сьогодення.

Висновки. Реальна ситуація становлення ціннісних смислів сучасного світу людини досить складна: формування прийнятної для всіх системи цінностей, що сприятиме духовному оновленню людини, триває. Ознакою часу є, скоріше, ціннісна прострація, ціннісно-орієнтаційна розгубленість людини, що спричинює пасивність життєвої позиції, апатію і соціальну фрустрацію. На наш погляд, виходом із такого положення може бути утворення універсальної системи духовно-моральних, смисложиттєвих цінностей. Заперечення можливості та необхідності цього лунають як на теоретичному, так і на практичному рівні, відстоюючи плюралістичну позицію. Проте, реальність переконливо демонструє, що плюралізм у ціннісних орієнтаціях перетворюється в ціннісну анархію. Як результат ми маємо відсутність моральних засад в усіх сферах людської діяльності, масове маніпулювання суспільною та особистісною свідомістю, духовно-моральну дезорієнтацію і навіть зубожіння особистості.

До характерних ознак системи цінностей культури постсучасності можна віднести такі:

- трансформація статусу цінностей традиційної моралі: послаблення колективістських начал; креативність підмінюється працелюбністю; космополітизм доповнюється місцевим патріотизмом; громадський патріотизм замінюється національним;

- змінюється змістовне наповнення цінностей: свобода як автономія особистості перетворюється у свободу вибору самої системи моральності; автономна особистість індивіда з усталеними моральними переконаннями замінюється індивідом із гнучкою ідентичністю; змінюються пріоритети в системі матеріальних та духовних цінностей

- в контексті культури постсучасності провідне

місце посідає толерантність, як єдиний фактор моральності.

Фактом культурної глобалізації є безпрецедентний за глибиною і масштабом обмін локальними (національними) моральними цінностями, ідеалами, нормами, що по суті означає можливість створення універсальної моралі, універсальної системи духовно-моральних цінностей.

Загальна ціннісна орієнтація постсучасності іноді характеризується як постутилітаризм. Хоча традиційні норми і принципи продовжують своє функціонування в новому ціннісному контексті. Зокрема, колективізм і індивідуалізм: традиційний колективізм забезпечувався існуванням великих соціальних груп, приналежність до яких була органічною для індивіда. На сучасному етапі індивід не належить, а зараховує себе до безлічі локальних спільнот, тобто ця причетність до них – індивідуально обрана. У свою чергу принцип індивідуалізму, що базувався на автономії особистості, також зазнав змістовних змін. Автономного індивіда замінив модульний індивід із гнучкою ідентичністю. Його індивідуалізм виражається не стільки в індивідуальній діяльності, скільки в індивідуальності споживання, а також в індивідуальності способу життя. Індивідуаліст-конформіст не протиставляє себе суспільству, а самовиражається всередині наявного соціального порядку і зацікавлений в його підтримці.

Відповідним чином змінився сенс такої фундаментальної моральної цінності як свобода. Свобода автономного індивіда попереднього періоду спиралася на його гарантовані економічні та політичні права. В сучасному світі ідеал свободи заснований на множинності, це свобода споживання нескінченного різноманіття культури.

Працьовитість і професіоналізм як людські чесноти в рівній мірі піддаються трансформації в постіндустріальному суспільстві. Праця продовжує вважатися фундаментальним вираженням людської гідності. Втім, праця як і професійний працівник в умовах гнучкої зайнятості та мобільності робочої сили стають зайвими. Людина все більше перетворюється із професіонала на новатора, для якого головним є не творення продукту, а особистісна самореалізація. При цьому виникає чіткий розподіл між поняттями «творчість» і «креатив». У класичній культурі творчість мислилась як універсальна властивість та цінність людини. Креативність є породженням культури постсучасності і на відміну від творчості (що є творенням нової сутності) часто задовольняється виробництвом симулякрів, коли досить виявити чергову «відмінність», щоб стати автором якоїсь «новизни». Результа-

том креативу не обов'язково є самобутній твір, їм може бути копіяція, колаж тощо. Саме тому «креативщик» в сучасному суспільстві протиставляє себе «професіоналу».

Ствердження можливості, прийнятності універсальних моральних цінностей виключає абсолютну уніфікацію людського буття. Визнання переваги загальнолюдських, універсальних духовно-моральних цінностей над локально не заперечує ціннісної різноманітності. Саме універсалізація системи цінностей вимагає і зобов'язує поважати різноманітність конкретних проявів духовності, сприяти розвитку різних культур. Водночас, критерієм локально-спільнотних систем цінностей постає саме універсалізація, здатність окремої культури вбирати загальнолюдські духовні начала.

Аналіз людини в контексті культури постсучасності виявляє ряд особливостей, які, фактично свідчать про її дегуманізацію, позбавлення нею основних людських якостей, перетворення на гібрид людини і машини. Кардинальні трансформації в суспільстві, що відбулися за останні десятиліття, призвели до переоцінки значимості більшості фундаментальних цінностей. Людина постсучасності втратила ціннісні критерії життя та діяльності, правильності чи неправильності різних особистісних цінностей.

Список літератури: 1. Бауман З. Индивидуализированное общество: Пер. с англ. – М., 2002; 2. Бердяев Н. О назначении человека. – М., 2006; 3. Гвардини Р. Конец Нового времени // Вопросы философии. – 1990, № 4, с; 4. Бубер М. Проблема человека // Я и Ты / М. Бубер; Пер с нем. – М., 1993; 5. Зыкова А.Б. Учение о человеке в философии Х.Ортега-И-Гассета. – М., 1978; 6. Киселев Г.С. Человек, культура, цивилизация на пороге XXI века. – М., 1999; 7. Крымский С.Б. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии // Философская думка. – 1996.- № 3-4. – С. 102-116; 8. Тульчинский Г.Л. Новая антропология: личность в перспективе постчеловечности / Г.Л. Тульчинский // Вопросы философии. – 2009. – № 4. – С. 41–56. 9. Салихов Г.Г. Человек, общество и проблемы глобализации // Социально-гуманитарные знания. – 2008, №9; 10. Фромм Э. Иметь или быть? – М., 1990.

Bibliography (transliterated): 1. Bauman, Z. *Individualizirovanoe obschestvo*. Moscow, 2002. Print. 2. Berdyayev, N. *O naznachenii cheloveka*. Moscow, 2006. Print. 3. Gardini, R. "Konec novogo vremeni." *Problemu Filosofiyi*. No 4 (1990). Print. 4. Buber, M. "Problema cheloveka." *Iya I ty*. Moscow, 1993. Print. 5. Zyкова, A. B. *Uchenie o cheloveke v filosofiyi H. Ortega-I- Gasset*. Moscow, 1978. Print. 6. Kiselev, G. S. *Chelovek, cultura, civilizatsiyi na poroge XXI veka*. Moscow, 1999. Print. 7. Crimsky, S. B. "Cenosno-smyslovy universum kak predmetnoe pole filosofiyi." *Filosofskaya Dumka*. No 3–4 (1996): 102–116. Print. 8. Tulchinsky, G. L. "Novaya antropologiy: lichnosn v perspektiv postchelovechnosti." *Problemu Filosofiyi*. No 4 (2009): 41–56. Print. 9. Salihov, G. G. "Chelovek, obschesnvy u problemu globalizatsiyi." *Socialno-humanitarnue znaniy*. No 9 (2008). Print. 10. E. Fromm. *Imen ili but?*. Moscow, 1990. Print.

Надійшла (received) 30.11.2015

Відомості про автора / Сведения про автора / About the Author

Стасевська Оксана Анатоліївна – кандидат філософських наук, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, доцент кафедри культурології, тел. (050) 301-26-92.

Стасевская Оксана Анатольевна – кандидат философских наук, Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого, доцент кафедры культурологии, тел. (050) 301-26-92.

Stasevska Oksana Anatolijivna – Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D.), Docent, National Law University Yaroslav the Wise, Associate Professor at the Department of Cultural Studies, tel. (050) 301-26-92.

УДК 352: 351 (477.54) «18/19»

В. В. МАЛІКОВ**РОЛЬ ОЛЕКСАНДРА ПОГОРІЛКА У СТАНОВЛЕННІ ХАРКОВА
ЯК МІСТА – ОСЕРЕДКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ СТОЛІТТЯ**

У статті аналізується теоретичний доробок та практичні заходи Олександра Костянтиновича Погорілка як визначного громадського діяча Харкова на межі ХІХ–ХХ століть. Його діяльність осмислюється автором у контексті процесів модернізації українського міста та засвоєння надбань тогочасної європейської цивілізації. Розкриваються соціальні, культурно-просвітницькі, гуманістичні аспекти діяльності О. Погорілка на посаді міського голови Харкова. Дослідження його подвижницької праці висвітлює ключову роль інтелігенції у розвитку міста.

Ключові слова: місто, модернізація, європейська культура, самоврядування, міський голова, інтелігенція.

Вступ. Українська культура початку ХХ століття позначена бурхливою урбанізацією, в ході якої відбувалися зміни і в соціокультурному житті Харкова, місто переживало процеси модернізації. Остання передбачає індустріалізацію, що спирається перш за все на внутрішні можливості; формування еліти – носія модернізаційних ідей; урбанізацію; високу соціальну диференціацію та мобільність; розгалужену систему соціальних інститутів; співіснування різноманітних об'єднань, груп, здатних рухатися в напрямку самодіяльного громадянського суспільства; новітні способи життя, самосвідомість, спрямованість до універсальних цінностей [18, с. 293]. Місто як культурний та торгівельний центр Слобожанщини ставало на межі ХІХ–ХХ століть також і потужним індустріальним осередком. Стрімке зростання чисельності мешканців, розбудова міста, нові надбання науково-технічної і промислової революції в Європі покликали до життя і необхідні зміни в урядуванні містом та муніципальним господарством. Такі зміни здійснювалися в Харкові низкою активних громадянських і культурних діячів, серед яких чільне місце належить Олександру Костянтиновичу Погорілку.

Сучасна культура так само як і століття тому стоїть перед низкою складних викликів, пов'язаних з процесами урбанізації. Міста визнаються центрами сучасної цивілізації, її економічного розвитку, соціального, наукового, духовного поступу у всьому світі [19; 20]. Виклики, які постають перед високоурбанізованою цивілізацією перших десятиліть ХХІ століття, значною мірою сягають своїм корінням періоду межі ХІХ–ХХ століть, коли народжувалося сучасне місто як соціокультурний феномен.

Так само як місцева еліта Харкова початку ХХ століття, чудово розуміючи потенційні можливості цього культурного і ділового центру Східної України, сподівалася перетворити його на європейське місто, так і сучасні громадські діячі висувають ідею перетворення Харкова на глобальне місто. Тож досвід Олександра Погорілка та його однодумців, котрі вперше висунули програму і чіткі плани перетворення міста за західно-європейським взірцем, може мати пізнавальний інтерес та нести практичну користь для сучасних громадських активістів та муніципальних діячів, а постать О. Погорілка як міського голови сподіваємося, що вважатиметься взірцевою для очільників міста та харків'ян як виборців міської влади в наші дні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистість Олександра Погорілка як харківського міського

голови була визнана непересічною вже його сучасниками. Першим до осмислення творчої спадщини та результатів діяльності славетного харків'янина підійшов М. Ф. Сумцов [16]. Він вважав Олександра Погорілка видатним громадським діячем та людиною великої особистої гідності. Праця відомого харківського етнологіста та історика попри свій невеликий обсяг цінна тим, що Микола Сумцов та Олександр Погорілко були знайомі з часів навчання першого у приватному пансіоні, а потім в гімназії, де студент Олександр Костянтинович був викладачем фізики і математики, репетитором. І в подальшому вони підтримували товариські стосунки в університеті та в міській думі [16, с. 1]. Він висвітлює й особисті якості О. Погорілка: чуйність, доброту, вихованість та делікатність, вразливість, спрямованість до високих ідеалів [16, с. 3]. Тож це видання є і первістком наукового дослідження, в якому зокрема характеризується його доробок у муніципальній літературі, і важливим джерелом вивчення діяльності О. Погорілка. Принагідно зазначимо, що основними джерелами при написанні цієї статті стали численні публікації Олександра Костянтиновича з питань міського благоустрою та управління, частина яких представлена у поданому списку літератури [5–13]. Найзначнішою і найбільш ґрунтовною серед них справедливо визнається його дослідження «Міський благоустрій» [5]. Аналіз цих публікацій дозволяє з'ясувати теоретичні настанови та погляди О. Погорілка на ключові аспекти функціонування міста та роль голови міської думи у процесах тогочасної модернізації Харкова.

Нова хвиля зацікавлення постаттю Олександра Погорілка починається у період незалежності України. Вона представлена низкою публікацій журналістів, краєзнавців та істориків міста. Окрема стаття присвячена міському голові у науково-популярному виданні В. Карнацевича [3], чільне місце посідає постать О. Погорілка у нарисах історії Харкова А. Лейбфрейда та Ю. Полякової [4], високу оцінку отримали теоретичний доробок та практичні заходи цього діяча дослідженні історії харківського самоврядування дореволюційного періоду [2]. Хоча у центрі уваги авторів монографії, присвяченій О. Погорілку, перебувають питання політичного історії, однак вагоме місце присвячено характеристиці його реформаторської діяльності у різних сферах міського господарства. У науковій праці Д. М. Чорного [17] ґрунтовно висвітлено життя і діяльність видатного представника місцевого самоврядування О. К. Погорілка, а її біографічний жанр сприяє більш

глибокому проникненню в атмосферу життя, психологію поведінки мешканців Харкова початку ХХ століття. Його ж фундаментальне дослідження міст Лівобережжя на межі ХІХ–ХХ століть [18] дозволяє зрозуміти ті складні процеси модернізації міського життя і простору, котрі відбувалися в тогочасному Харкові.

Метою цього дослідження є розкриття соціальних, культурно-просвітницьких, гуманістичних аспектів діяльності О. Погорілка як визначного культурного діяча Харкова у контексті модернізаційних процесів кінця ХІХ– початку ХХ століть.

Матеріали і результати дослідження. Олександр Погорілко народився 1848 року, походив з інтелігентної родини і впродовж усього життя інтелігентність, служіння добру і знанню були панівними рисами його діяльності. Його мати, Олександра Матвіївна Погорілко, керувала пансіоном на Конторській вулиці у Харкові, була жінкою високоосвіченою. Цікаво, що М. Сумцов відзначив її суворий норов, набожність, крайні праві погляди, переконаність у благодетельності абсолютизму [16, с. 1]. У такому ж дусі вона виховувала юнаків у своєму пансіоні і, певно, старшого сина Олександра, який проте в подальшому громадському житті був відомий своїми ліберальними ідеями.

Ідеї реформаторської епохи правління Олександра ІІ значною мірою вплинули на О. Погорілка. Його молодість припала на час лібералізації суспільства, звільнення селян, судової, земської та міської реформ. Справа у тих надіях та сподіваннях, котрі охоплювали тоді молоду інтелігенцію. Попри реакцію, яка почалася зі смертю імператора, ця інтелігенція вже обрала для себе шлях подальшої лібералізації відповідно до життєвих, політичних та соціальних пріоритетів.

Олександр Погорілко виховувався в петербурзькій і харківській гімназіях, де виявив інтерес до природничих наук та у віці 18 років вступив до харківського університету на фізико-математичний факультет [1, с. 9]. Освоївши його курс навчання 1871 року, Олександр був залишений для підготовки до викладацької та наукової діяльності. Вже 1873 року він захистив дисертацію «Про співвідношення між показником заломлення світла та іншими властивостями тіл» та отримав звання приват-доцента, а 1874 року почав читати курс теоретичної фізики.

Після успішного захисту дисертації «Дослідження деяких окремих випадків руху рідин» О. Погорілко був обраний доцентом університету 1878 року, відряджений закордон на півтора роки, де працював в лабораторіях під керівництвом Гельмгольца та Квінке, вивчаючи деформації твердого тіла під впливом електричних тисків. Результати його досліджень були опубліковані в 1880 році у престижному німецькому журналі «Аннали фізики та хімії» Іоганна Поггендорфа [16, с. 2–3].

Працювати у відкритому 1885 року Харківському практичному технологічному інституті Олександр Погорілко розпочав у складний для нього час. Нова робота стала для гідного вченого-фізика справжнім порятунком. Адже за рік до того він став жертвою реакції у галузі освіти, яка впроваджувалася університетським статутом 1884 року і був звільнений з посади доцента

кафедри фізики Харківського університету. Тож О. Погорілко з готовністю перейшов викладати у тільки-но відкритий тоді технологічний інститут ад'юнктом професором фізики. Він вже був визнаним фахівцем у галузі фізики та електрики, автором більше десятка наукових праць. В Харківському технологічному інституті О. К. Погорілко викладав загальну фізику, механічну теорію теплоти, теорії електрики та динамо-електричних машин. Саме в ХТІ розгорнувся господарський та організаторський талант вченого, відбувся розквіт педагогічних і наукових сил славетного харків'янина. Тут він поряд з викладацькою діяльністю опікувався поповненням інституту необхідним навчальним інвентарем та новими приладами, зокрема рентгенівський апарат, відкрив фото кабінет та метеостанцію. Визнанням його видатних організаторських здібностей і наукової компетентності було неодноразове обрання віце-президентом Харківського відділення Російського товариства дослідників природи впродовж 1891–1903 років [3, с. 325–326; 1, с. 12–14].

Перейшовши на роботу у Харківський технологічний інститут та маючи суттєвий постійний дохід, Олександр Погорілко одружується з Софією Голопоровою, дочкою харківського дворянина. Молоде подружжя оселяється у збудованому в 1888 році Олександром Костянтиновичем будинку на вул. Чернишевській, котрий зберігся до наших днів під № 27. У щасливому шлюбі вони виховали трьох синів та п'ять дочок. Сім'я, в якій панували гармонія і спокій, повага до харківських традицій та інтересів місцевої громади [17, с. 10–11], стала надійною опорою для О. Погорілка у його подальшій суспільній діяльності на благо міста.

Саме праця О. Погорілка на ниві благоустрою міста в якості гласного (з 1897 року) та голови комісії щодо електричного освітлення звернула увагу міської думи на його непересічну особистість. Адже електричне освітлення було зовсім новою і перспективною галуззю харківського міського господарства і спеціаліст у цій сфері дуже цінувався. Досвідчений вчений у галузі електрики ґрунтовно підходив до впровадження електричного освітлення вулиць з точки зору економічної доцільності: його вартість та прибутковість чи збитковість, чіткість і перевірка розрахунків, особливості договірних відносин міської самоврядної громади із постачальниками, обачність у витратах громадських грошей, вибір обладнання та досвід інших міст і країн у цих питаннях [8, с. 1–25, 32–34; 6, с. 1–6]. У тогочасній міській думі О. Погорілко став членом ліберального крила, налаштованого на здійснення рішучих та послідовних реформ в управлінні і комунальному господарстві, впровадження досвіду західноєвропейських міст.

У вересні 1900 року, у розпал економічної кризи, яка супроводжувалася зростанням безробіття та занепадом банків, Олександр Костянтинович Погорілко був обраний на найвагомішу в Харкові посаду очільника міської думи. Тоді ж він закінчує кар'єру професора в Харківському технологічному інституті для того, щоб повністю присвятити себе обов'язкам міської голови. Як справжній вчений він простудіював значну кількість

тогочасної літератури щодо муніципального управління та застосував набуті знання і практичний досвід у своїй діяльності на посаді очільника Харкова. Програму розвитку міста, викладену в низці його праць [9; 10; 11; 12; 13] він розробляв за європейськими взірцями. Олександр Погорілко досліджував окремі сторони міського благоустрою, котрі були нагальними для розвитку Харкова: житло, забезпечення харчами, санітарія, школи, лікарні, притулки, взаємодопомога та страхування, транспорт, громадська безпека та розваги [16, с. 4–5]. Він користувався підтримкою прогресивної харківської інтелігенції: професорів Д. Багалія, М. Сумцова та О. Шимкова, адвоката О. Даниловича, лікаря М. Светухіна, педагога С. Раєвського [1, с. 19–23].

У справі міського самоврядування О. Погорілко використовував увесь спектр прогресивних для XIX століття фінансово-економічних інструментів. Застосовувалося муніципальне кредитування за посередництвом міського купецького банку, одного з найуспішніших на той час банків в Україні. Його будівля була споруджена у 1910–1912 рр. за проектом М. Васильєва та А. Ржепишевського у стилі модерн, три поверхи займав готель «Асторія». Іншим важливим для харків'ян фінансовим закладом став муніципальний ломбард. Пріоритет надавався розвитку власної підприємницької діяльності міста та муніципалізації міського господарства [1, с. 23, 101–106; 2, с. 165].

Гуманістична спрямованість у діяльності міського голови проявлялася у прагненні розповсюджувати освіченість й у тенденції збільшувати фінансування охорони здоров'я, соціальної опіки та освіти в Харкові. Тобто Олександр Костянтинівич справедливо бачив головним завданням міського самоврядування забезпечення різноманітних потреб населення міста.

Упорядкувавши міську електростанцію та електричне освітлення в Харкові, О. Погорілко розпочав здійснення кількох масштабних проектів – зведення трамваю, каналізації, розширення водопроводу. Серед соціальних програм пріоритет було віддано підтримці освіти. Було реорганізовано міську управу, весь характер роботи міських управлінських структур [17, с. 103].

Важливою складовою динамічного життя сучасного міста є його транспорт. Електричний міський транспорт поза сумнівом став одним зі зразкових досягнень європейської культури XIX століття. О. Погорілко добре розумів його прогресивне значення для побуту рідного міста [16, с. 4], і вже 1906 року в Харкові було відкрито електричний трамвай на засадах муніципального підприємства. До 1914 року було введено в дію 6 маршрутів [17, с. 18–20]. Трамвай не лише був зручним і порівняно швидким засобом пересування мешканців, але і сполучав центр Харкова з його індустріальними районами, поєднуючи місто у культурну цілісність, так само як і поступова електрифікація та централізоване водопостачання громадських і приватних будинків.

Для впорядкування торгівлі, надання їй цивілізованої форми за ініціативою міського голови почалося спорудження критого ринку на найбільшому базарі міста – Благівщенському. Будівництво величезної споруди ринку з павільйонами, електричним освітлен-

ням, холодильниками та іншим належним устаткуванням тривало до 15 вересня 1915 року [1, с. 64–66].

Соціальну спрямованість мало відкриття в 1910 році муніципальної пекарні для забезпечення хлібом найбідніших міщан [2; 3].

За головування О. Погорілка покращувався санітарний стан міста, розширювалися потужності водогону та будувалася каналізація, були відкриті Миколаївська та Олександрівська лікарні, а також офтальмологічна клініка Л. Гіршмана, котра й нині є одним з найбільших медичних центрів відповідного профілю в Україні [1, с. 28, 36–38, 56].

Найповнішою мірою ліберально-демократичні принципи видатного культурного діяча втілювалися в часи революції 1905 року, коли О. Погорілко послідовно виступав із вимогами свободи слова, друку, зборів та недоторканості особистості. Міський голова та його прибічники в ці складні часи дійшли до розуміння плюралізму, необхідності пошуку компромісів й узгодженості, засудження простих рішень для складних проблем, силових методів через їхню безперспективність і аморальність [1, с. 43–44]. Здійснювані реформи і поточна діяльність міської влади потребували, на думку О. Погорілка, інформаційної підтримки, відкритості й прозорості. Тож 1907 року ним було започатковано щомісячний часопис «Відомості Харківської Міської Думи», котрий успішно виходив друком впродовж наступних десяти років. На його сторінках публікувалися офіційні документи, протоколи засідань Думи та її комісій, проекти та аналітичні статті її членів з усіх питань розвитку міста [17, с. 17–18].

Заслугують поваги досягнення міської влади у просвітницькій діяльності за головування О. Погорілка. Ще 1902 року було відкрито початкове училище ім. О. С. Пушкіна на 900 учнів. У 1905 р. загальна чисельність початкових училищ в Харкові зросла до 19, а кількість учнів – до 3500. З 1910 року навчання в них стало безкоштовним [1, с. 34]. 1911 р. О. Погорілко за підтримки харківської інтелігенції ініціював десятирічну програму впровадження загальної початкової освіти для дітей [17, с. 18]. Крім того, Олександр Погорілко продовжував опікуватися створенням ще 1886 р. міським ремісничим училищем. Міська дума за його головування субсидіювала й відкриття 1896 р. в приміщенні Харківського художньо-промислового музею приватну школу малювання й живопису М. Д. Раєвської-Іванової. А в 1912 році було виділено землю й кошти для відкриття Харківського художнього училища (нинішня Академія дизайну та мистецтв) [1, с. 34]. Харківська міська дума у буремний час революції 1905 року прийняла рішення про заснування в Харкові міського народного університету. Цю ідею загальнодоступного вищого навчального закладу палко підтримав і міський голова Олександр Погорілко, адже передбачалося поширення елементів вищої освіти серед широких народних мас для більш свідомої участі городян у суспільному житті. До 1910 року в Російській імперії було відкрито вже близько півсотні таких закладів, що свідчить про популярність ідеї народного університету. Однак чиновники мініс-

терства народної просвіти не дали дозволу на його відкриття в Харкові [1, с. 53–55].

У діяльності О. Погорілка можна побачити повагу до української землі й підтримку національно-культурного відродження українців на початку ХХ століття. Так, у 1903 році саме він очолював харківську делегацію на відкритті пам'ятника І. Котляревському у Полтаві. 1905 року він відкрито висловився проти заборони публічних виступів українською мовою. А в 1907 р. О. Погорілко підтримав ініціативу спорудження пам'ятника Кобзареві в Києві, наголосивши на важливому гуманістичному змісті поезії Тараса Шевченка. 1911 р. міська дума прийняла ряд рішень щодо вшанування пам'яті Т. Шевченка низкою урочистих заходів. Зокрема, одна з вулиць Харкова отримала його ім'я, а при Харківській громадській публічній бібліотеці був відкритий український відділ ім. Тараса Шевченка.

Висновки. О. Погорілко бачив Харків європейським містом, котре має динамічно розвиватися і збагачуватися усіма прогресивними технічними й гуманітарними досягненнями тогочасної цивілізації. Серед них – забезпечення Харкова електрикою та водою, розвиток міської транспортної мережі, освітніх та медичних закладів. Свої непересічні наукові здібності і знання людина, котра стояла біля витоків вищої інженерно-технічної освіти Харкова, використала для розвитку муніципального господарства за західноєвропейськими зразками. Морально-ціннісними основами діяльності Олександра Костянтиновича Погорілка як міського голови були гуманістична і ліберальна спрямованість, повага до культурних надбань рідного краю, відданість інтересам міської громади та ідеал служіння їй, чесність, переконаність у благотворному впливові науково-технічного прогресу та підвищення освіченості на життя тогочасної людини.

Список літератури: 1. Головки А. Н., Ярмиш А. Н. Сделал, что мог. Харьковский городской голова Александр Константинович Погорелко. (Харьковский биографический словарь) / А. Н. Головки, А. Н. Ярмиш. – Харьков : Ун-т внутр. дел, 1998. – 140 с. 2. История Харьковского городского самоуправления 1654–1917 / А. Л. Антонов, В. Л. Маслийчук, А. Ф. Парамонов; Харьк. обл. обществ. об-ние "Сокол 2000". – Харьков : Регион-Информ, 2004. – 192 с. 3. Карнаевич В. Л. 100 знаменитых харьковчан / Вячеслав Карнаевич. – Харьков : Фолио, 2014. – 510 с. 4. Лейбфрейд А. Ю., Полякова Ю. Ю. Харьков. От крепости до столицы: Заметки о старом городе / А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. – Х. : Фолио, 1998. – 335 с. 5. Погорелко А. К. Городское благоустройство : [доклад Харьковской городской Думы о выставке в Дрездене] / А. К. Погорелко. – Х. : Типография Н. В. Петрова, 1907. – Вып. 1. – 224 с. 6. Погорелко А. К. Городское электрическое освещение : [доклад штатный в заседании южнорусского общества технологов 1 марта 1897] / А. К. Погорелко. – Х. : Тип. Зильбербер-

рга, 1897. – 19 с. 7. Погорелко А. К. Доклад городского головы по поводу соглашения с водопроводным обществом / А. К. Погорелко. – Х. : Тип.-лит. Гагарина, 1901. – 20 с. 8. Погорелко А. К. Электрическое освещение городов : [доклад 28 мая 1897, штатный в Харьковском отделении Русского технического общества] / А. К. Погорелко. – Х. : Тип. Зильберберга, 1897. – 34 с. 9. Погорелко А. Доклад по вопросу об удалении из города отбросов, обезвреживания и уничтожения их / А. Погорелко. – Х., б.г. – 113 с. 10. Погорелко А. Доклад по возбуждению ходатайства о передаче телефонного дела в Харькове в ведение городского управления / А. Погорелко. – Х., б. г. – 19 с. 11. Погорелко А. К. К вопросу о реформе городской полиции. Доклад / А. К. Погорелко. – Х., б.г. – 38 с. 12. Погорелко А. К. Обеспечение городских служащих. – Х., б. г. – 82 с. 13. Погорелко А. К. Торговые палаты / А. К. Погорелко. – Х., 1906. – 40 с. 14. Погорелко А. К. Городское электрическое освещение. Доклад, читанный в заседании южнорусского общества технологов 1 марта 1897 г. / А. К. Погорелко. – Х., 1897. – 19 с. 15. Попов В. Александр Константинович Погорелко (1848–1912) – «первый гражданин Харькова» / В. Попов // Медиapolis. – 1997. - № 1; 1998. - № 1. 16. Сумцов Н. Ф. А. К. Погорелко / Н. Ф. Сумцов. – Х. : Печат. дело, 1913. – 8 с. 17. Чорний Д. М. Харків початку ХХ століття: історія міста, долі людей / Д. М. Чорний. – Х., 1995. – 118 с. 18. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Д. М. Чорний. – Харків: ХНУ, 2007. – 301 с. 19. Global Report on Culture and Sustainable Urban Development. – Paris : UNESCO, 2015. – 4 p. 20. International Conference on Learning Cities. 21–23 October 2013, Beijing, China. – Hamburg : UNESCO Institute of Lifelong Learning, 2014. – 70 p.

Bibliography (transliterated): 1. Golovko, A. N., and A. N. Jarmysh. *Sdelal, chto mog. Har'kovskij gorodskoj golova Aleksandr Konstantinovich Pogorelko*. Kharkiv: Un-t vnutr. del, 1998. Print. 2. *Istoriya Har'kovskogo gorodskogo samoupravlenija 1654–1917*. Ed. by A. L. Antonov, V. L. Maslijchuk, A. F. Paramonov. Kharkiv: Region-Inform, 2004. Print. 3. *Karnavevich, V. L. 100 znamenityh har'kovchan*. Kharkiv: Folio, 2014. Print. 4. *Lejbfrejd, A. Ju., and Ju. Ju. Poljakova. Har'kov. Ot kreposti do stolicy: Zametki o starom gorode*. Kharkiv: Folio, 1998. Print. 5. *Pogorelko, A. K. Gorodskoe blagoustrojstvo*. Kharkiv: Tipografija N. V. Petrova. 1 (1907). Print. 6. *Pogorelko, A. K. Gorodskoe jelektricheskoe osveshhenie*. Kharkiv: Tip. Zil'berberga, 1897. Print. 7. *Pogorelko, A. K. Doklad gorodskogo golovy po povodu soglashenija s vodoprovodnym obshhestvom*. Kharkiv: Tip.-lit. Gagarina, 1901. Print. 8. *Pogorelko, A. K. Jelektricheskoe osveshhenie gorodov*. Kharkiv: Tip. Zil'berberga, 1897. Print. 9. *Pogorelko, A. Doklad po voprosu ob udalennii iz goroda otkroskov, obezvrezhivanja i unichtozhenija ih*. Kharkiv. Print. 10. *Pogorelko, A. Doklad po vzbuzhdeniju hodatajstva o peredache telefonnogo dela v Har'kove v vedenie gorodskogo upravlenija*. Kharkiv. Print. 11. *Pogorelko, A. K. K voprosu o reforme gorodskoj policii. Doklad*. Kharkiv. Print. 12. *Pogorelko, A. K. Obespechenie gorodskih sluzhashhih*. Kharkiv. Print. 13. *Pogorelko, A. K. Torgovyje palaty*. Kharkiv, 1906. Print. 14. *Pogorelko, A. K. Gorodskoe jelektricheskoe osveshhenie*. Kharkiv, 1897. Print. 15. *Popov, V. "Aleksandr Konstantinovich Pogorelko (1848–1912) – "pervyj grazhdanin Har'kova". "Mediapolis*. No. 1. 1997. No. 1. 1998. Print. 16. *Sumcov, N. F. A. K. Pogorelko*. Kharkiv: Pечат. delo, 1913. Print. 17. *Chornij, D. M. Har'kov pochatku XX stolittja: istorija mesta, doli ljudej*. Kharkiv, 1995. Print. 18. *Chornij, D. M. Po livij bik Dnipro: problemi modernizacii mist Ukraini (kinec' XIX – pochatok XX st.)*. Kharkiv: HNU, 2007. Print. 19. *Global Report on Culture and Sustainable Urban Development*. Paris : UNESCO, 2015. Print. 20. *International Conference on Learning Cities. 21–23 October 2013, Beijing, China*. Hamburg : UNESCO Institute of Lifelong Learning, 2014. Print.

Надійшла (received) 28.12.2015

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Маликов Василь Володимирович – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри етики, естетики та історії культури; тел.: (097) 431-29-65; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.

Маликов Василь Володимирович – кандидат исторических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры этики, эстетики и истории культуры; тел.: (097) 431-29-65; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.

Malikov Vasylyl – Candidate of Science (Ph. D.) in History, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Ethics, Aesthetics and History of Culture, tel.: (097) 431-29-65; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.

УДК 782(477)

М. М. МІЩЕНКО**КУЛЬТУРНІ ГЕРОЇ НТУ «ХПІ»: МАРК РЕЙЗЕН**

Дана стаття стосовно життя і творчості відомого оперного співака Марка Осиповича Рейзена є складовою проекту, що проводить кафедра етики, естетики та історії культури Харківського політехнічного інституту під назвою «Культурні герої НТУ «ХПІ». Метою цього проекту є вивчення внеску студентів та викладачів ХПІ в культурне життя епохи. Харківський Політех має ряд своїх видатних людей – «культурних героїв» – в архітектурі, літературі, музиці, театральному мистецтві. Прикладом досягнення значної творчої висоти є Марк Рейзен, чий талант виявився в Політехнічному інституті, розкрився в Харківській консерваторії і підкорив світ.

Ключові слова: оперне мистецтво, академічний вокал, акторська майстерність, сценічний образ, психологія творчості.

Вступ. Марк Рейзен є гордістю та славою радянського оперного мистецтва. Його життя – це ряд історичних подій, серед яких перша світова, лютнева та жовтнева революції, становлення Радянського Союзу та його занепад. Його творчість – це яскрава сторінка радянської музики та театру, а голос – свого роду «звучова емблема» держави, адже програма загальносоюзного радіомовлення багато років відкривалася «Песней о Родине» в його виконанні. Марк Рейзен є також гордістю Харківського Політеху, в стінах якого розпочалося його захоплення оперою.

Метою дослідження є розвідка стосовно творчого шляху Марка Рейзена у зв'язку з його першою Alma Mater – Харківським технологічним інститутом та м. Харковом взагалі.

Матеріали та результати дослідження. Автобіографічна книга Рейзена «Жизнь и сцена» – це спогади життя, які він починає відомостями про народження в селі Зайцеве Катеринославської губернії в 1895 р. (сьогодні частина Дніпропетровської, Луганської та Маріупольської областей України); це перші спогади в дитинстві про пісні, що співали батьки («Трудно сказать, когда полюбил я песни, когда начал петь. Песня, музыка всегда были в моей жизни, всегда звучали под крышей нашего дома...») [6, с. 94]; перші роки навчання в гімназії; перше знайомство восьмирічного хлопця з театром і відчуття захоплення ним, що супроводжували протягом всього життя – настільки яскравими та хвилюючими вони були. 1912 року Рейзен опиняється в Луганську, а після першої світової (в якій він приймав участь і був поранений) в 1917 році – в Харкові. Саме тут і розпочинається його музикальне життя.

Харків є початком професійної музикальної діяльності Марка Рейзена. Але, розпочалося все не з консерваторії, а з Харківського технологічного інституту, куди Рейзен вступив влітку 1917 року. Із спогадів Рейзена: «За два года, проведенные в армии, у меня не пропала охота учиться, а наоборот, еще более укрепилось желание продолжить образование и непременно – в институте. Поэтому после госпиталя я сразу же направился в Технологический институт...» [6, с. 26]. Про друзів та атмосферу того часу Рейзен писав: «Мы ...дружно помогали друг другу, вместе готовились к экзаменам, волновались друг за друга и, наконец, так же дружно отдыхали после испытаний здесь же в институтском саду, разместившись на траве... Вместо сырых окопов – яркая

зелень августовского сада, ласковое солнце, вместо винтовки – книга и вокруг такие же жаждущие счастья молодые люди» [там же]. Друзі зіграли в його житті не останню роль. Саме тоді, під час відпочинку, почувши голос Рейзена, вони порадили йти не в інженери, а в консерваторію. Рейзен спочатку не сприймав ці поради всерйоз: «Мне казалась смешной сама мысль о карьере певца. Слишком уж сильно было в те годы убеждение, что пение – это не профессия для мужчины. Вот инженер – другое дело» [6, с. 26]. Талант взяв своє. Особливо сподобавшись під час прослуховувань одному з видатних професорів консерваторії італійцю Федерико Бугамеллі, Рейзен вступає до консерваторії та навіть отримує стипендію для навчання. Так друзі технологічного інституту «вирішили» майбутнє Рейзена – саме один з товаришів вніс його ім'я в список тих, хто прийшов до консерваторії на прослуховування.

В класі Федеріко Бугамеллі Рейзен провчився лише рік, та саме завдяки Бугамеллі голос Рейзена набрав тембральності, м'якості, гнучкості. Тривалий час Рейзену вдавалося посподувати навчання в Технологічному інституті з навчанням в консерваторії. Та довелося залишити консерваторію через брак часу та фінансових проблем.

Пропрацювавши певний час креслярем, Рейзен нарешті остаточно обирає напрямок свого майбутнього – спів. Він залишає Технологічний інститут, зовсім трохи не дотягнувши до отримання диплому: «искусство возьмет верх» – напише Рейзен пізніше про цей період свого життя [6, с. 44].

Становлення Рейзена як співака, відомого пізніше не лише на Батьківщині, а й далеко за її межами, сталося саме в Харкові і в Харківському оперному театрі. 25 січня 1921 р. відбувся його перший виступ на професійній сцені Харківського театру (на вул. Римарській), в ролі Пімена в опері «Борис Годунов». «Работал я с огромным воодушевлением и полной отдачей. Во многом мне помогала та высокопрофессиональная среда, которая была в те годы в Харьковском театре» [6, с. 46]. Книга-спогади Рейзена «Жизнь и сцена» – це не лише його автобіографія, а й джерело для вивчення харківської театральної сцени початку ХХ сторіччя, якій Рейзен завдячує своєму становленню, аналіз багатьох опер, ролей, образів.

На сцені Харківської опери Рейзен провів три роки, потім, отримавши запрошення з Маріїнського театру, їде 1925 року в Ленінград, маючи вже власний концертний репертуар. Також він багато гастролює –

© М. М. Міщенко, 2016

по всій країні, за кордоном – в Парижі, Лондоні, Румунії, Угорщині, Берліні, Англії, Болгарії, Чехословаччині. На початку 1931 року Рейзен переїздить до Москви і працює в Великому Театрі.

Марк Рейзен – приклад не лише творчого довголіття (1975 р. – вийшла грампластинка з одинадцятьма романсами Чайковського у виконанні Рейзена, в 1979 – запис творів Шуберта, Шумана, Рахманінова, Мусоргського, а в 1982 «Русские и украинские народные песни и романсы»). Його останній ювілейний вечір транслювався з залу опери по ТБ, і тоді Рейзену було вже 90 років), а й великої працездатності та самовдосконалення. Про серйозність його підходу до роботи дійзнаємося з його спогадів: *«В создании же целостного образа оперного персонажа все оказалось гораздо сложнее. Теперь я понял, как важно в пении найти правильную интонацию в слове и не просто интонацию, а ту, которая характерна для данного героя в данной ситуации, и искать соответствующие краски в своем голосе...Работая над звуковой стороной, я в то же время искал надлежащую окраску каждой фразы, искал упорно, часами, днями, месяцами...»* [6]. Рейзен мав дуже важливу якість для артиста – завжди хвилювався перед кожним виступом, тривалий час налаштовувався на потрібні емоції, робоча атмосфера завжди була присутня у нього – незалежно від того, чи це був невеличкий камерний виступ, чи в театрі перед тисячами людей. Про його відповідальність стосовно роботи згадують і друзі: *«Рейзену во многом помогла природа, одарив его замечательной внешностью – высоким ростом, позволяющим ему доминировать над всеми партнерами, великолепной фигурой, пластичностью движений, правильными чертами лица, легко поддающимися гриму. И при всем этом – главное: редкой красоты и мощи бас широкого диапазона, четкая дикция, музыкальность. Все это придавало большую выразительность его пению, всему образу в целом. Конечно, кроме природных данных, артист этими качествами был обязан и своей работоспособности, глубокой преданности творческому труду. Эта черта Марка Осиповича мне открылась позже, когда я наблюдал артиста уже непосредственно в работе, будучи его партнером на сцене Большого театра на протяжении многих лет. Я был живым свидетелем подготовительной работы певца к спектаклям, его поведения на репетициях, знал его «закулисный» быт. И меня всегда поражало бережное отношение Марка Осиповича к работе, к музыке, к роли, как к подлинно священному, возвышенному...»* (зі спогадів Олексія Іванова [6, с. 218]). *«Его чудесный голос, как редкостный сплав могучего и вместе с тем мягкого звучания, был в полном подчинении у своего талантливого обладателя. Как диковинный инструмент, ровный по своему диапазону и свободно звучащий, он восхищал удивительным благородством тембра, беспредельностью верхних нот и глубоким органичным наполнением низкого регистра... При уникальной силе голоса, гибкого и пластичного, он поразительно плавно переходит в легкое, замирающее риапо»* (Наталія Шпіллер [6, с. 223]). *«Марк Осипович неустанно*

работал над голосом, стремясь достичь такого управления звуком, чтобы он отвечал любым его художественным замыслам... Внутренний мир образа, естественно, находил отражение во внешнем облике вдохновенного артиста. Его появление на сцене привлекало внимание с невого же момента. Горделивая осанка, особая пружинистость шага, зоркий взгляд, все эмоционально наполнено и предельно сосредоточено. Эмоциональное состояние всегда связано было с психологией героя, воплощаемого им в сценическом образе». [там же, с. 224].

Західна преса Рейзена порівнювала з Мікеланжелло та його творами – так впливала на глядачів монументальна фігура Рейзена, масштаб характерів та переживань. Рейзен був вродливий, високого зросту, імпульсивний, володів великим, незвично красивим і виразним голосом, чудовими акторськими даними, що дозволяли співаку виступати в різних амплуа.

В біографії Рейзена вражає величезна кількість видатних людей, з якими йому довелося зустрічатися, спілкуватися, працювати. Серед них Олександр Альтшулер (оперний співак та вчитель Рейзена), Катерина Алчевська (піаністка), Арсеній Кудрин (директор Харківської опери), Микола Боголюбов (постановник та режисер), Сергій Рахманінов (композитор), Анна Павлова (балерина), Костянтин Станіславський (режисер, педагог), Олексій Горький (письменник) та плеяда видатних оперних співаків: Юрій Кіпоренко-Даманський, Іван Козловський, Марія Литвиненко-Вольгемут, Давид Аграновський, Платон Цесевич, Григорій Пірогов, Валентина Павловська, Олена Степанова, Віра Давидова, Наталія Шпіллер. В спілкуванні Рейзен завжди був тактовним та інтелігентним, це завжди викликало повагу до нього.

Рейзен відомий слухачам не лише як оперний співак, а і як яскравий виконавець російських та українських народних пісень, пісень радянських композиторів, як от І. Дунаєвського, Б. Мокроусова. Для сольних концертів він завжди з великою відповідальністю вибирав кожний твір, опрацював слова, деталі. Часто проводили лінію наслідування від легендарного співака Федіра Шаляпіна до Марка Рейзена – через спадкоємність партій, що вони співали, та, звичайно, таланту. Зокрема, роль Івана Грозного в Ленінградському театрі раніше виконувалася Шаляпіним і за неї не рідко бралися нові виконавці, а молодий Рейзен спромігся. Та Шаляпіна він не думав копіювати. У Рейзена був свій шлях: *«Добиваясь совершенства, Рейзен шел своим путем, никогда не сбиваясь на подражание. Не только интонационно-музыкальный образ, но и грим, костюм артист выбирал сам, опираясь на исторические источники и исходя из собственной индивидуальности»* [4, с. 238].

Рейзен майстер різних образів – йому давалися і твори ліричного плану, і комічні мініатюри, і реалізм, і психологізм романсів. Серед видатних образів Рейзена: «Іван Сусанін» (грав І. Сусаніна) та «Руслан і Людмила» М. І. Глінки (ролі Руслана, Фарлафа); «Борис Годунов» (ролі Годунова, Пімена) та «Хованщина» М.П. Мусоргського (Досифей); «Євгеній Онегін»

П. І. Чайковського (роль Гремін); «Князь Ігор» О. П. Бородіна (князь Галицький); «Садко» (грав Варяжського гостя) та «Псковітянка» (Іван Грозний) М. А. Римського-Корсакова. Серед найкращих його партій з західноєвропейського репертуару є Мефістофель в «Фаусті» Шарля Гуно і Дон Базіліо в «Севільському цирюльнику» Джоаккіно Россіні. Були і спектаклі на сучасну тематику, як «За красний Петроград» А. Гладковського і Є. Прусака, де Рейзен грав робочого Молотова – це перша радянська опера на сучасний сюжет, події якої ще не встигли відійти в історію і були близькі глядачам. Важливим для Рейзена були не лише головні ролі – з серйозністю він брався і за другорядні, вважаючи, що вони допомагають і вчать працювати над образами і характерами, розширюють сценічну практику. Навіть в епізодичній ролі Рейзен намагався розкрити характер, відпрацьовуючи роль до дрібниць. Критики вражалися здатності артиста до трансформацій. 1933 року Рейзену присвоєно звання заслуженого артиста РСФСР, в 1937 – звання народного артиста СРСР.

1986 року було знято фільм про Марка Рейзена «Марк Рейзен. Один день и вся жизнь» (виробництво ТО «Екран», реж. В. Ритченков) – фільм про внесок Рейзена в скарбницю образів оперного театру. «Телевізійний фільм проясняє те, що лежить в основі творчих перемог артиста: титаничний труд – и жизнь, полная самоограничений, жесточайшего самоконтроля, отказ от так называемых «житейских радостей». Но мы прекрасно понимаем, что настоящее счастье – в постоянном труде. Поэтому можно уверенно сказать, что Рейзену дарована счастливая жизнь, ибо она – служение людям» [9]. «Умный певец» – говорим мы, подчеркивая редко встречающийся синтез – владение голосом, его выразительными возможностями, великолепную дикцию, вдумчивое отношение к слову, наконец, к содержанию и образной насыщенности исполняемого. Это и есть то высшее мастерство, которым овладевают совсем немногие. И какое счастье, что среди них – Марк Осипович Рейзен» [там же].

Марк Рейзен займався і вихованням молодих талантів – з 1954 викладав в Музикальному педагогічному інституті ім. Гнесіних, п'ять років завідував кафедрою сольного співу в Московській консерваторії (з 1965 по 1970), як член журі брав участь в багатьох міжнародних конкурсах вокалістів.

Висновки. Рейзен прожив довге життя – 97 років. Більш того, він потрапив до книги рекордів Гіннесу за досягнення: в день свого 90-річчя він виконав партію Гремін з «Євгенія Онегіна» Чайковського – одну з найбільш складних в оперному репертуарі. Ще не відомо було, щоб артист виходив на сцену в такій важкій, відповідальній партії в свій 90-річний ювілей – що сталося 4 червня 1985 року. В Харкові останній раз Рейзен був у 1991 р. на відкритті нової будівлі театру опери та балету на вул. Сумський (сьогодні ХАТОБ). Згадував харківську сцену, з якої почалася його кар'єра. «Голос без сивини» – так назвали Марка Осиповича Рейзена в пресі.

Список літератури: 1. *Большаков А.* Немеркнувший талант: [из воспоминаний об артисте] / *А. Большаков* // Советская музыка. – 1976. – № 5. – С. 61-63. 2. *Грошева Е.* Певец России / *Е. Грошева* // Музыкальная академия. – 1996. – № 1. – С. 155-161. 3. *Львов М.* Марк Осипович Рейзен / *М. Львов* // Советская музыка. – 1951. – № 5. – С. 44-46. 4. *Мавричева Е.* Марк Осипович Рейзен / *Е. Мавричева* // Мастера Большого театра. Народные артисты СССР. – Москва, 1976. – С. 232-247. 5. Марк Осипович Рейзен. – Москва: Искусство, 1953. – 16 с. 6. *Рейзен М. О.* Автобиографические записки. Статьи. Воспоминания / *М. О. Рейзен*. – Москва: Советский композитор, 1986. – 302 с. 7. *Рейзен М. О.* Ответственность певца: [из воспоминаний] / *М. Рейзен* // Театр. – 1976. – № 3. – С. 156. 8. *Рейзен М. О.* Страницы воспоминаний / *М. О. Рейзен* // Советская музыка. – 1965. – № 7. – С. 94-99. 9. *Светланов Е.* Голос Рейзена. / *Е. Светланов* // Лит. Газета. – 1982. – 17 февр. 10. *Фалькович О.* Марк Рейзен: рекорд, достойный Гиннеса / *О. Фалькович* // Время. – 2005. – 1 нояб. 11. *Чемоданов С.* Марк Рейзен / *С. Чемоданов* // Новый мир. – 1936. – № 6. – С. 257-263. 12. *Чепалов А.* Здесь не одно воспоминанье...: [М. О. Рейзен и Харьков] / *А. Чепалов* // Время. – 1995. – 29 июля. 13. *Чепалов А.* То, что даровано судьбой: [о пребывании М. О. Рейзена в Харькове] / *А. Чепалов* // Слобода. – 1992. – 17 дек. – С. 5.

Bibliography (transliterated): 1. Bolshakov, A. "Nemerknushchyy talant: (yz vospomynanyu ob artyste)." *Sovetskaya muzyka* 5 (1976): 61-63. Print. 2. Grosheva, E. "Pevets Rossyy." *Muzikal'naya akademya* 1 (1996): 155-161. Print. 3. Lvov, M. "Mark Osypovych Reyzen." *Sovetskaya muzyka* 5 (1951): 44-46. Print. 4. Mavrycheva, E. "Mark Osypovych Reyzen." *Mastera Bolshoho teatra. Narodny artysty SSSR.* Moscow, 1976. 232-247. Print. 5. *Mark Osypovych Reyzen.* Moscow: Yskusstvo, 1953. Print. 6. Reyzen, M. O. *Aviobyohrafycheskiye zapysky. Staty. Vospomynanyya.* Moscow: Sovetskyy kompozitor, 1986. Print. 7. Reyzen, M. O. "Otvetstvennost pevtsa: (yz vospomynanyu)." *Teatr* 3 (1976) : 156. Print. 8. Reyzen, M. O. "Stranytsy vospomynanyu." *Sovetskaya muzyka* 7 (1965): 94-99. Print. 9. Svetlanov, E. "Holos Reyzena." *Lyt. Hazeta.* 1982. 17 fevr. Print. 10. Falkovych, O. "Mark Reyzen: rekord, dostoyny Hynnesa" *Vremya.* 2005. 1 noyab. Print. 11. Chemodanov, S. "Mark Reyzen." *Novy myr* 6 (1936): 257-263. 12. Chepalov, A. "Zdes ne odno vospomynanie...: M. O. Reyzen y Kharkov." *Vremya.* 1995. 29 yulya. Print. 13. Chepalov, A. "To, chto darovano sudboy: o prebvanyy M. O. Reyzena v Kharkove." *Sloboda.* 1992. 17 dek. Print.

Надійшла (received) 28.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Мищенко Марина Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри етики, естетики та історії культури; тел.: (057) 707-68-73; e-mail: vykladach.ukr@gmail.com

Мищенко Марина Николаевна – кандидат философских наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры этики, эстетики и истории культуры; тел.: (057) 707-68-73; e-mail: vykladach.ukr@gmail.com

Mishchenko Maryna – Candidate of Science (Ph. D.) in Philosophy, Docent, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Ethics, Aesthetics and History of Culture, tel.: (057) 707-68-73; e-mail: vykladach.ukr@gmail.com.

УДК 316.7

Н. В. ВАНДИШЕВА-РЕБРО**СОЗИДАНИЕ И ЕГО РЕАЛИИ: ОТ АРХАИКИ ДО ПОСТМОДЕРНИЗМА**

В статье рассматривается формирование в истории человечества отношения человека как субъекта к вещам. Рассматриваются различные версии этих отношений на различных этапах существования человечества: архаическое сознание, христианская антропология, постмодернизм. Мифологическое, христианское, научное и постмодернистское сознание интересует с точки зрения реакции человека на вещь и отношения к ней. Христианско-антропологическая традиция представлена на примере творчества Н.В. Гоголя. В статье отмечается тот факт, что взаимодействие человека с материальными ценностями, которые он сам и создал, существенно отягощают бытие человека. Существование человека сводится, в конце концов, к постоянной борьбе двух начал: духовного и материального или вечного и преходящего, сиюминутного. Таким образом, вещь может существовать в жизни человека в двух версиях или как объект, что признано нормой, или же, к сожалению, может проявлять себя как субъект, что есть ужасным.

Ключевые слова: вещь, материальный мир, христианская антропология, беспристрастие, творчество, спасение, постмодернизм, минимализм.

Введение. В современных условиях актуальным становится вопрос об отношении человека к вещам, то есть материальным ценностям, которые сам человек и создал. С развитием культуры эта проблема приобретает все новые и новые оттенки, так как возникает вопрос не просто о владении или собственности, а скорее об отношении к тому, чем сегодня можно владеть и насколько.

Цель исследования. Да, чем больше человечество существует, тем больше оно производит, а сам человек постепенно обесценивается – такими были прогнозы классиков. Насколько возможно или каким должно быть отношение человека к вещи в современных условиях? Как наладить или выстроить правильное отношение к вещи, и какие существуют версии? Целесообразно изучить накопленный опыт и вскрыть этот пласт культуры насколько возможно, так как ситуация усугубляется и нужных вещей у современного обывателя оказывается порой намного больше, чем, например, близких людей.

Проследивая историю развития отношений человека и вещи, обнаруживаются интересные детали. Например, следуя за рассуждениями Шеппинга Д. О. – автора исследования «О древних навязках и наузах и влиянии их на язык, жизнь и отвлеченные понятия человека» [4], первоначальный человек понимал под словом жизнь одно чисто физическое существование. Выражение живот как существование и жизнь были для него тождественны. А само слово живот означало в то же время ту часть человеческого тела, которая содержит в себе все главные органы его жизни, без которых он и жить не может. Поэтому и выражение положить живот отождествляется с понятием смерти. Положить живот очень часто отождествляется с понятием стать грудью и покончить с жизнью, то есть до определенного момента ценным у человека была только его тело отождествленное с жизнью.

При таком понимании жизни, представление о своем Я почти всегда в сознании архаического человека отождествлялось с главными органами физического существования: животом, головой, сердцем. Но если живот и голова – представители моего Я, то руки, обычно выступали как посредники между человеком и окружающими его предметами. Все, что держат и обнимают мои руки – мое. Это понимание очень четко отразилось во многих языках. Вот почему все выра-

жения принадлежности, имущества и владения большей частью носят в первоначальном виде своем смысл физического схватывания рукою, как, например, слово держава происходит от слова держать, то есть то, что можно удерживать за собою, а, например, имение от имати – брать. Таким образом, рука становится в прямой физической связи между мною и схваченным мною предметом. Владеть можно только тем, что можно удерживать.

Человек в диком кочующем состоянии имел все свое добро при себе и считал своим только то, что мог унести с собою. Все, что непосредственно было с человеком связано или материально к нему привязано, или надето ассоциируется у него с представлением вещественных уз связывающих обладаемое с владельцем. Чем ценнее казалась человеку предмет, тем крепче старался он соединиться с ним, поэтому и придавал дорогим металлам определенные формы – так, можно предположить, появились первые ювелирные украшения, например, вспомним формы колец, венцов, обручей. Интересно, что на этом этапе развития человек все еще остается субъектом, потому что вещь является ценной для него, когда она находится с человеком. Таким образом, до определенного момента человек был ценен сам по себе и все свое носил с собой.

Первый дикий способ всякого приобретения демонстрирует насильственное схватывание предмета, насильственное привязывание его к себе, почему и в слове навязывать сохранился смысл насилия. В феодальной Европе в знак вызова на поединок бросали перчатку – знак схватывающей руки, а у чехов – это мог быть венец или цепь как примета того состояния, на которое присуждался побежденный. Действительно, понятия победы и плена в древности сливаются в одно с понятием рабства. Первым рабом стал тот, кто покорился врагу своему, отдался ему в плен (полон), схвачен им руками и стал в глазах победителя его собственностью. По этой причине раба, как вещественную собственность, господин стал привязывать к себе или к своей колеснице, или к коню. Отсюда и синонимичные выражения вязень или узник в значении пленника. Привязать к себе – значит победить. И до определенного момента человек и выступал как победитель и субъект.

Впервые мы отмечаем, что человек может владеть не только вещью, но и другим человеком. В большей

степени интерес представляет тот момент, когда сам человек незаметно оказывается в плену своих вещей.

Любовью и трудом привязывается человек к своей родной земле, к своему очагу и семейству. Таким образом, формируются кровные узы родства и узы дружбы – союзы, связи и привязанности. Общественные нужды налагают на человека всякого рода обязанности и обязательства. И вся жизнь человека, наконец, уподобляется длинной нити, по которой наши действия и предприятия являются то завязывающимися, то развязывающимися узлами, почему и сам узел приобретает символическое значение таинственной загадки неразгаданной будущности. Подобно как в вещественном связывании лица или предмета есть сторона действующая — активная (тот, кто связывает) и сторона страдательная (кто или что связывается), точно так же и в нравственных узах человека является он то действующим лицом, пользующимся крепостью этих уз, то лицом пассивным, угнетенным их тяжелым бременем. Естественно также, что при перенесении физических явлений на отвлеченные понятия самые вещественные предметы этих явлений стали для нас аллегорическими символами тех идей, которые соответствуют в мире мышления явлениям жизни материальной. Таким образом, венцы, цепи и кольца от первоначального значения оков постепенно переходят в наших глазах в олицетворение понятий царства, брака, могущества, богатства и славы.

Понятно, что в славянской культуре существенную роль в понимании отношения к вещи сыграло христианство. Осознание нового мировоззрения потребовало длительного периода, а результаты мы можем и сегодня обнаружить в творчестве многих писателей и мыслителей. Закономерно, что писатели, исследуя христианство, особое значение придавали различным формам несчастий и бедствий – болезням, нужде, глупостям человеческим. Но параллельно мыслители обращаются и к простейшим, но вместе с тем могущественнейшим феноменам бытия: существованию, времени, вечности, бренности, к кризисным этапам бытования, отягощенным скукой, усталостью, отвращением, страхом, огчаением. Все вышечерченные элементы насыщены у многих отечественных мыслителей именно религиозным содержанием.

Специфическое понимание вопроса бренности бытия и привязанности к нему продемонстрировал талантливый писатель и мыслитель Николай Васильевич Гоголь. Его стремление не привязываться к чему-либо или кому-либо сначала формируется в его сознании, затем трансформируется в его жизнь, восприятие людей, событий и, наконец, в образы его произведений. В жизни это проявлялось в том, что Гоголь очень часто нуждался в деньгах, что он подолгу жил за счёт своих друзей, пользуясь их благосклонностью. Возможно, в этом его бытии просматривается нечто роднящее его с великим земляком Григорием Савичем Сковородой. Но каковы бы ни были мотивы Гоголя, известно, что он практически отказывается от такого сотрудничества с какими-либо журналами, которое могло бы принести ему хотя бы какие-нибудь деньги. В этом вполне можно усмотреть идею не принадле-

жать никому, которая объясняется очень доходчиво И. Лествичником. Нужно отметить, что важным для религиозного развития Н. В. Гоголя явилось знакомство с «Лествицей» Иоанна Лествичника. Богородице-старец в «Лествице» [3] явил яркий пример христианской антропологии, пытаясь показать путь совершенствования человека, то есть путь достижения человеком своего первоначального состояния. Здесь представляется важным понять те препятствия, что стоят на этом пути и мешают человеку. Препятствий таковых великое множество. Во втором слове «Лествицы» [3, с. 24], где речь идёт о беспристрастии, то есть, «отложении попечений и печали о мире» автор отмечает, что самого себя нужно сделать нищим, способным принимать милостыню от других, и далее он всех пребывающих в мире и живых называет мёртвыми, так как они умерли в суете мирской.

Гоголя не могло не привлечь то, что Иоанн Лествичник говорит о грехе как о свободном отпадении или отречении от Бога, об отпадении от жизни как о вольной смерти, как о своего рода самоубийстве по своеволию. Ведь, что явилось причиной греха? Человек, будучи образом Божиим был преднаправлен к своему Первообразу для достижения обожения. Человек был создан совершенным и совершенство это выразилось в способности приобщаться к Богу. Эта возвышенная способность должна была пронизать и преобразить всю тварную природу. Но вместо этого человек подчинился материальному, а человеческий ум принизился, обратившись к миру преходящего. Вместо того, чтобы следовать своей естественной расположенности к Богу; вместо того, чтобы одухотворять тело, человек сам отдался течению животной и чувственной жизни. Исходя из этого, грех состоит в удалении от Бога, то есть от жизни, а это – начало смерти. Первый грех есть предпочтение чувственного духовному. Правый путь ведёт от вещественного к духовному – к Жизни. Ибо сказано: «Входите тесными вратами, потому что широки врата и пространен путь, ведущие в погибель, и многие идут ими; потому что тесны врата и узок путь, ведущие в жизнь, и немногие находят их» [Матф. 7, 13–14].

Удивительная диалектика бытия как одна из вариаций писателя по поводу реалий и версий вещизма представлена Н. В. Гоголем и в «Мертвых душах»: Чичиков – имеет цель, ничем материальным не владея; Плюшкин – владеет значительными материальными ценностями, не имея цели. Это – крайности, которые, конечно, можно встретить не только в российской действительности. Между ними можно предположить некую градацию: иметь много и расточать много; иметь мало, а расточать много; иметь мало и расточать соответственно; иметь много, а расточать немного. Но своеобразии действительности, описываемой Гоголем в том, что она не склонна к градациям, а живёт исключительно в области экстремального.

Постоянные перемещения героев у Гоголя – это не только художественный приём, но и попытка преодолеть в движении омертвление быта. Тема бессемейного путника постепенно ассоциируется не с каким-либо героем Н. В. Гоголя, а уже с самим автором.

Здесь можно провести аналогию с рассуждениями Х. Ричарда Нибура в монографии «Христос и культура» [2], который находит, что в условиях наличия двух сложных реальностей – Христа и культуры, – в сознании христианина возникает диалог. С одной стороны, Христос направляет людей к Богу, уводя человека от всего временного и от плюрализма культуры, Христос направляет надежды людей на другой мир и освобождает их от сохранения неустойчивого общественного наследия. С другой стороны, культура обязывает людей сохранять ценности прошлого, таким образом, она отвергает Христа, заповедывающего людям положиться на благодать. То есть христианину бессмысленно строить Царство на земле, так как он знает, что оно уже существует в метамире.

Здесь обнаруживается, что для верующего человека, если он призван ещё к тому же и к писательскому делу, возникает явное затруднение в совмещении ценностей царствия земного и Царствия Божия. Выход, конечно, есть и заключается он в примирении земного с горним. В этом плане показательна эволюция Гоголя от «Вечеров на хуторе близ Диканьки» к «Выбранным местам из переписки с друзьями», которые и оказываются гоголевской апологией этого примирения. А может быть, попыткой не примирения, а соответствия.

Развитие отношений человека и вещи, а шире – материального – сегодня приобретает все более мощные масштабы и до сегодня остается актуальной проблемой, и даже более чем это было ранее. Занимательная версия современности – это минимализм как мировоззрение. Особое отношение к вещам в XX веке ярко отразилось в художественном творчестве, дизайне. Шестидесятые годы XX века, например, были временем процветания в Америке. Именно тогда появились перспективы создания нового культурного пространства у Америки, но она отказалась наследовать европейскую традицию, она выбрала свой собственный путь, развивая и компилируя в себе возможные культурные формы. Таким образом, сложилось новое явление постмодернизма – это минимализм. Понятно, что, как и любая система взглядов, минимализм имеет свою предысторию и своих предшественников. Многие принципы, ассимилированные мини-

мализмом, были известны человечеству с глубокой древности. Другие же были сформулированы недавно в рамках различных философских учений, а именно: ограждать себя от лишней информации, устранить из жизни все лишнее – вот к чему призывает философия минимализма. Смысл жизни носителя минимализма – жить качественно и полноценно, при этом, не пользуясь ничем лишним, не загружая жизнь ни лишними вещами, ни бессмысленными событиями, ни глупыми мыслями.

Выводы. Таким образом, можно уверенно утверждать, что взаимодействие человека с материальными ценностями, которые он сам и создал, существенно отягощают бытие человека. Существование человека сводится, в конце концов, к постоянной борьбе двух начал: духовного и материального или вечного и сиюминутного. В отношении человека к вещи можно разграничить две версии взаимодействия. Первая, когда человек выступает как сторона действующая, активная, а вещь существует как объект. Вторая версия сводится к тому, что человек может выступать как сторона страдательная, в такой ситуации вещь превращается в субъект, что чревато для дальнейшего развития культуры. Выстраивание здоровых отношений с вещью неотъемлемая составляющая жизни человечества, что демонстрирует история, и залог дальнейшего и плодотворного развития культуры.

Список литературы: 1. Гоголь Н. В. Собр. соч.: В 14 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1937. 2. Нибур Ричард Х. Христос и культура // Христос и культура. Избранные труды Ричарда Нибура и Райнгольда Нибура. – М.: Юрист, 1996. – С. 7–225. – (Лики культуры). 3. Преподобный Иоанн Лествичник. Лествица. – СПб.: Светослов, 1996. – 352 с. 4. Шеппинг Д. О. Одревних навязках и наузах и влиянии их на язык, жизнь и отвлеченные понятия человека. Мифы славянского язычества / Д.О. Шеппинг. – Екатеринбург: У-Фактория; М.: АСТ МОСКВА, 2008. – 301 с.

Bibliography (transliterated): 1. Gogol, N. V. *Sobr. soch.*: In 14 vols. – Moscow: Izd-vo AN SSSR, 1937. Print. 2. Nibur, Richard H. "Hristos i kul'tura." *Hristos i kul'tura. Izbran-nye trudy Richarda Nibura i Rajnhol'da Nibura*. Moscow: Jurist, 1996. 7–225. Print. 3. Prepodobnyj Ioann Lestvichnik. *Lestvica*. Saint Petersburg.: Svetoslov, 1996. Print. 4. Shepping, D. O. *Odrewnih navjazah i nauzah i vlijanii ih na jazyk, zhizn' i otvlechennye ponjatija cheloveka. Mify slavjanskogo jazychestva*. Ekaterinburg: U-Faktoriya; Moscow: AST MOSKVA, 2008. Print.

Поступила (received) 28.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Вандишева-Ребро Надія Валентинівна – кандидат філософських наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри етики, естетики та історії культури, тел. (057) 707-68-73; e-mail: nadvan.rebro@gmail.com.

Вандишева-Ребро Надежда Валентиновна – кандидат філософських наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри етики, естетики та історії культури, тел.: (057) 707-68-73; e-mail: nadvan.rebro@gmail.com.

Vandyшева-Rebro Nadiya – Candidate of Science (Ph. D.) in Philosophy, Docent, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Ethics, Aesthetics and History of Culture, tel.: (057) 707-68-73; e-mail: nadvan.rebro@gmail.com.

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 378:177:37.091.212

Е. А. ПЕТУТИНА

УЧЕБНЫЙ ЭТИКЕТ И ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТА ХТИ

В статье анализируется становление учебного этикета в ХТИ конца XIX – начала XX ст. Особое внимание уделяется обязанностям и правам учащихся, деятельности кураторов и курсовых старост, практике профессорского дисциплинарного суда, а также студенческой униформе в формировании имиджа будущего специалиста.

Ключевые слова: культура поведения студента, учебный этикет, профессиональная этика инженера, куратор, курсовой староста, профессорский дисциплинарный суд, форменная одежда студента.

Введение. 130-летие НТУ «ХПИ» вновь привлекает исследователей к истории его многогранной жизни, опыту талантливых ученых-педагогов, которые были убеждены в том, что высшее образование направлено не только на профессию, но главным образом на личность будущего специалиста. Политехники, которые смотрят с фотографий конца XIX–XX ст., продолжают общаться с нами через оставленное ими наследие: изобретения и оборудование лабораторий, научные труды и технические чертежи, воспоминания и документы. Уникальная «мемориальная практика» (Э. Соловьев), обеспечивающая постоянное присутствие прошлого в актуальном сознании, еще не стала предметом всестороннего и серьезного исследования, что обуславливает актуальность представленной статьи. Ее **цель** – анализ культуры поведения студента ХТИ как неотъемлемой составляющей его профессиональной подготовки в вузе.

Материалы и результаты исследования. Культура поведения студента конца XIX в. формировалась под определяющим воздействием светского этикета, поскольку независимо от происхождения будущие специалисты вливались в ряды технической интеллигенции, т.е. того «привилегированного и благовоспитанного общества», которое авторы изданного в 1889 г. популярного сборника советов и наставлений «Хороший тон» называли «светом». Он «состоит из людей, – писали Юрьев и Владимирский, – отличающихся своим умом, ученостью, каким-нибудь талантом, природными достоинствами или достоинствами, приобретенными посредством цивилизации, или, наконец, вежливостью и приличием» [4, с. 131]. Галантное обращение с женщиной, почтительное отношение к старшим, формы обращения и приветствия, правила ведения беседы, поведение за столом, обхождение с гостями, выполнение требований, предъявляемых к одежде, – все эти правила приличия были воплощением общих представлений о светском человеке. При этом «этикет не только не стесняет его свободу <...> он становится потребностью на всю жизнь, облегчая сношения с людьми, сглаживая все неприятные столкновения и давая душе спокойствие. Истинная благовоспитанность неразрывно связана с любовью к ближ-

нему и полным отсутствием эгоизма» [4, с. 133].

Основными принципами этикета были добропорядочность (вежливость), скромность и деликатность, самообладание и тактичность, сдержанность и терпимость, обязательность в самых различных жизненных ситуациях. Регулировавший внешние проявления взаимоотношений светский этикет в первую очередь был призван защищать человека эмоционально и физически.

Вместе с тем культура поведения студента ХТИ была обусловлена зарождавшейся тогда профессиональной этикой инженера. Основатель вуза, его первый директор В. Кирпичев в своих публичных выступлениях, а также организационной педагогической работе сформулировал и показал общественное назначение, цель и задачи инженерного труда как интеллектуальной, творческой деятельности. Особое внимание он уделял проблеме социальной ответственности инженера перед обществом и морального доверия последнего к инженерии.

Профессия всегда определяет выбор специфической среды общения, которая отражается на образе жизни человека, его чувствах, мышлении, нравственно-психологических установках. Приобретаемые будущим специалистом знания, умения и навыки не только определяют трудовую деятельность, но и формируют качества его личности, а также имидж – манеры поведения и речи, умение общаться с окружающими, внешний облик и пр.

Нормы светского этикета и профессиональной этики инженера были использованы при составлении «Правил для студентов и сторонних слушателей Харьковского Технологического Института», которые регулировали отношения администрации вуза, преподавателей и студентов.

В соответствии с ними, учащиеся должны были повиноваться институтскому руководству и исполнять все распоряжения, которые сообщались «или словесно или особыми письменными объявлениями директора, его помощника или инспекции. Каждый студент обязан знать эти объявления и, в случае неисполнения, не может отговариваться незнанием содержащихся в них

© Е. А. Петутина, 2015

распоряжений» [5, с. 174]. Иногда студентов вызывали через повестки. Допускались организованные формы общения «на почве товарищеских интересов и научного или художественного развития», но под строгим контролем учебного комитета [Там же].

К началу занятий все студенты должны были присутствовать в аудитории на своих местах. На лекции от них требовалось соблюдение приличий и вежливости. При этом «выражение одобрения или неодобрения преподавания ни под каким предлогом и ни в каком виде не допускается» [5, с. 176].

Во время каникул учащиеся, желающие выехать из города, должны были обязательно получить от директора увольнительные билеты: в учебное же время по уважительным причинам допускались пропуски занятий до 28 дней, при этом обязательным условием было отсутствие долгов перед библиотекой.

Студенты ХТИ имели возможность консультироваться у институтского врача, а стипендиаты по его рецепту даже получали бесплатные лекарства. Любой студент, по особому разрешению директора, мог пройти лечение в больнице за счет института.

Вместе с тем в ХТИ существовал целый ряд запретов и ограничений для учащихся. Прежде всего, студенты «не должны позволять себе ничего, мешающего правильному ведению учебных занятий» [5, с. 175]. Так, после начала лекции никому из слушателей не разрешалось входить в аудиторию.

Студентам запрещалось принимать участие в работе тайных обществ и кружков, даже не имевших «преступной цели». Вне института они обязаны были соблюдать все полицейские установления, хотя подчинение надзору полиции не освобождало их от «повиновения своему учебному начальству». Не допускалось подавать по своей инициативе адреса, коллективные прошения, вывешивать объявления без особого разрешения инспекции, произносить публичные речи, собирать денежные средства и вообще осуществлять всякого рода корпоративные действия, не предусмотренные правилами ХТИ. Были запрещены общие собрания студентов вуза или учащихся одного из отделений. Регламентировалось также проведение в зданиях и на территории института литературных чтений, театральных представлений, концертов и балов.

Студенты не имели права вступать в брак во время учебы, лишь в исключительных случаях разрешение давалось попечителем учебного округа. На крыльце при входе в корпус, во всех его помещениях учащимся запрещалось курить. Позднее появились предназначенные для курящих специальные комнаты.

Документы ХТИ свидетельствуют об актуальности проблемы плагиата. Но если сегодня, в условиях информационного общества, он проявляется в самых различных формах, то в вузах конца XIX – начала XX ст. представлен преимущественно копированием учебных и научных материалов с помощью литографирования – распространенного тогда способа плоской печати. Студентам запрещалось литографировать не только пособия, но и лекции, а также конспекты. При этом в Правилах делалась ссылка на высочайшее повеление от 8 июля 1869 г. Тетради с литографированными записями отбирались инспекцией. Литографировать учебные и научные материалы имели право только преподаватели, причем эти «записки поступали в продажу наравне с печат-

ными книгами» [5, с. 177].

Переходя порог высшего учебного заведения 130 лет назад, студент, как и сегодня, сталкивался с различными проблемами. Прежде всего – это совершенно новая организация обучения, общение с однокурсниками, преподавателями и администрацией, участие в научной деятельности, новые формы досуга и др. Для успешной адаптации к вузовской среде, а главное – для участия в многогранной студенческой жизни использовался институт кураторства. В современной высшей школе отношение к нему неоднозначно: одни считают, что актуальность кураторства постоянно возрастает, другие же убеждены в том, что взрослому молодому человеку факультетские опекуны-воспитатели не нужны, поскольку в развитии мотивации студента на получение профессии их роль ничтожна.

В конце XIX – начале XX ст. куратор – одна из ключевых фигур вуза. Он был непосредственным руководителем курса, избираемым учебным комитетом ХТИ из числа преподавателей сроком до одного года. Самые разнообразные вопросы студенческой жизни, в том числе работы библиотеки, читален, столовых, чайных, касс и т. п. рассматривались при обязательном участии комиссии кураторов под председательством директора. Сформулированные в документах ХТИ правила общения студента с куратором содержат элементы корпоративной этики.

Куратор устраивал «собеседования» со своим курсом, а иногда даже инициировал курсовые собрания, определяя их программу (по согласованию с директором). Именно он подписывал принятые решения и постановления, которые в обязательном порядке вносились в курсовые журналы. Комиссии кураторов имели право приглашать на свои заседания старост для предоставления ими информации по всем вопросам, касающимся студентов данного курса. На эти комиссии возлагалась также разработка уставов научных и литературных кружков, секций физической культуры, которые в ХТИ создавались по инициативе студентов.

Особое место в студенческом коллективе занимали курсовые старосты, которые избирались тайным голосованием на курсовых собраниях и утверждались директором. Общение с преподавателями и руководством ХТИ в первую очередь осуществлялось именно через старосту, он выполнял различные поручения куратора и директора, предоставлял им информацию о проблемах студентов своего курса. На курсовом собрании староста, как правило, исполнял обязанности секретаря.

Большую роль в учебном этикете, регулировании отношений между администрацией вуза и учащимися ХТИ играл профессорский дисциплинарный суд. В нем рассматривались передаваемые директором дела провинившихся студентов, даже тех из них, кто подавал заявление об уходе из института. Прежде всего, судом рассматривались дела о нарушении студентами правил поведения в корпусах или учреждениях ХТИ; о конфликтах между учащимися, преподавателями и представителями администрации, а также «преступления <...> которые имеют предосудительный, противный правилам чести и нравственности характер» [5, с. 181].

Руководство института могло внести в дисциплинарный суд дело студента, который был осужден общим судом вне вуза, для вынесения нравственного порицания или даже увольнения из ХТИ. В случае неявики обвиняе-

мого в суд без уважительной причины, дело решалось в его отсутствие, а студенты-свидетели за ложные показания получали взыскания. Предусматривались различные наказания – от замечания, выговора, лишения права участвовать в курсовых собраниях и быть избранным курсовым старостой – вплоть до исключения из института без права поступления в другие высшие учебные заведения. Особо следует выделить нравственные порицания сверх указанных взысканий. Профессорский дисциплинарный суд мог также перевести в вольнослушатели провинившегося студента, но если последний демонстрировал безукоризненное поведение, директор имел право восстановить его в прежнем статусе, хотя и с обязательной платой за лекции, а также без назначения пособия или стипендии.

В документах ХТИ нет сведений о том, каким образом студент отстаивал свои позиции, имел ли он права на профессиональную защиту, объективное расследование и проведение специального слушания. Нет ответа на вопрос, мог ли суд вынести решение без доказательств, подтверждавших вину учащегося. Существовавшая судебная практика лишь подтверждает тот факт, что в условиях авторитарного общества будущий специалист еще не был тем свободным интеллектуалом, который самостоятельно строит свое будущее и имеет возможность отстаивать свои права.

Важной составляющей учебного этикета была форменная одежда, введенная с 1885–1886 уч. г. для учащихся технологических институтов Санкт-Петербурга и Харькова. При этом строго предписывалось: «на актах и торжественных собраниях, где студенты бывают в сборе, быть им в одинаковой форме». Фуражку с козырьком и мундир темнозеленого сукна, двубортное полупальто, застегивающееся на шесть желтых металлических пуговиц, темносерые шаровары, пальто или шинель с меховым воротником, черный галстук, белые замшевые перчатки, башлык и др. студент приобретал за собственные средства, а потому форму вначале имели не все первокурсники. В 1887 г. ситуация изменилась: в ХТИ уже не принимали «без установленной формы одежды», а директор не допускал к занятиям студентов, не имевших к началу учебного года униформу. В 1894-м и 1897-м гг. в ее крой и цвет вносили изменения (так, рекомендовались открытый сюртук и полупальто с наплечниками). С 1 мая по 1 сентября студентам высших технических учебных заведений по желанию разрешали носить белый двубортный китель военного образца со стоячим воротником и фуражку в белых чехлах. При входе в институт верхнюю одежду, калоши, зонты и фуражки учащиеся были обязаны оставлять в т. н. «шинельной», причем на указанном для каждого месте.

Идентификация в одежде, как отождествление с определенной социальной группой, имела в конце XIX –

начале XX вв. важное значение, ведь студент в форме с указанием учебного заведения на наплечниках был хорошо виден во время проведения массовых мероприятий в городе, прежде всего политических, что давало возможность полиции установить личность участника демонстрации или митинга. Поэтому как в институте, так и вне его студенты были обязаны носить униформу.

Этикет предъявлял достаточно жесткие требования к одежде, почти не оставляя возможности для проявления индивидуальности молодого человека. Однако нельзя забывать и о том, что форменный сюртук с наплечниками из синего бархата с вышитыми на них золотенными металлическими инициалами ХТИ, был предметом особой гордости студента, формировал его патриотизм, любовь к родному вузу и городу.

Выводы. Учебный этикет технического вуза конца XIX в. в целом совпадал с основными требованиями такта и вежливости, традициями и условностями общества; он регулировал поведение студентов в различных ситуациях, защищая их эмоционально и физически. Вместе с тем установка администрации на неукоснительное соблюдение учащимися правил поведения, система запретов, авторитарная практика деятельности профессорского дисциплинарного суда свидетельствовали об ограничении демократических прав будущих специалистов, отсутствии доверия к авторитету власти. И все же творческое общение с ведущими педагогами, их нравственный облик, культура поведения, стремление развивать партнерские отношения не только с коллегами, но и студентами способствовали зарождению той нравственной среды, в которой каждый требует уважения к себе и уважает свободу и права других.

Список литературы: 1. Кирпичев В. Л. Задачи высшего технического образования: Речь на публичном акте Харьковского Технологического Института 15 сентября 1890 г. – Х., 1890. – 40 с. 2. Национальний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885–2010 / уклад. В. І. Ніколаєнко, В. В. Кабачек, С. І. Мешкова; за ред. В. І. Ніколаєнка. – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. – 408 с. 3. Покликання університету: Зб. наук. праць / відп. ред. О. Гомілко. – К.: Веселка, 2005. – 314 с. 4. Правила светской жизни и этикета. Хороший тон: Сборник советов и наставлений на разные случаи домашней и общественной жизни / состав. Юрьев и Владимирский. – С. Пет., 1889. – М.: Рипол, 1991. – 416 с. 5. Харківський політехнічний : події та факти / під. ред. проф. Ю. Т. Костенка. – Х.: Прапор, 1999. – 336 с.

Bibliography (transliterated): 1. Kirpichev, V. L. *Zadachi vysshego tehnicheskogo obrazovaniya: Rech' na publichnom akte Khar'kovskogo Tehnologicheskogo Instituta 15 sentjabrja 1890 g.* Kharkiv, 1890. Print. 2. Nikolayenko, V. I., V. V. Kabachek, and S. I. Meshkovaya. *Natsional'nyy tekhnichnyy universytet «Khar'kiv's'kyy politekhnichnyy instytut». Istoriya rozvytku. 1885–2010.* Ed. V. I. Nikolayenko. Kharkiv: NTU «KhPI», 2010. Print. 3. *Poklykannya universytetu: Zb. nauk. prats'.* Ed. O. Homilko. Kyiv: Veselka, 2005. Print. 4. *Pravila svetskoy zhizni i etiketa. Horoshiy ton: Sbornik sovetov i na-stavleniy na raznyie sluchai domashney i obschestvennoy zhizni.* Ed. Yurev i Vladimirskiy. Saint Petersburg, 1889. Rpt. in Moscow: Ripol, 1991. Print. 5. *Khar'kiv's'kyy politekhnichnyy : podiyi ta fakty.* Ed. Yu. T. Kostenko. Kharkiv: Prapor, 1999. Print.

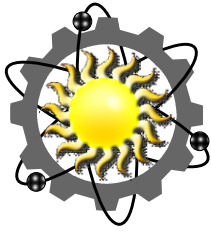
Поступила (received) 20.10.2015

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Петутіна Олена Олександрівна – кандидат філософських наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувача кафедрою етики, естетики та історії культури; тел.: (057) 707-68-73; e-mail: etika.khpi.kh@gmail.com.

Петутіна Елена Александровна – кандидат философских наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», заведующая кафедрой этики, эстетики и истории культуры; тел.: (057) 707-68-73; e-mail: etika.khpi.kh@gmail.com.

Petutina Olena Oleksandrivna – Candidate of Science (Ph. D.) in Philosophy, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", head of the Department of Ethics, Aesthetics and History of Culture; tel.: (057) 707-68-73; e-mail: etika.khpi.kh@gmail.com.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 130.2:004

В. Е. КАРПЕНКО

ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СИСТЕМЫ «ЧЕЛОВЕК – КУЛЬТУРА» В УСЛОВИЯХ ТЕХНОИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ АНТРОПОСФЕРЫ: ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье эксплицируется потенциал терминологического анализа философии техноинтеллектуализации культуры для разрешения проблемы концептуализации философско-культурологического измерения феномена действительных и возможных процессов техноинтеллектуализации антропосферы. Сформулировано фундаментальное понятие для данной сферы исследований – «техноинтеллектуализация культуры». Это требующая гуманизирующего осмысления совокупность процессов как формального, так и содержательного прямого и опосредованного преобразования средствами техноинтеллекта в глобальных масштабах конституирующих культуру программ человеческой жизнедеятельности, преобразования всех сфер культуры.

Ключевые слова: искусственный интеллект, техноинтеллект, техноинтеллектуализация, культура, человек, антропосфера.

Введение. На основе культуры воспроизводится и творится надприродная сфера бытия человека. Культура пронизывает все без исключения состояния общественной жизни, и нет ни одного общественного феномена, который был бы изолирован от влияния культуры, не нес бы на себе печати ее воздействия [16, с. 342]. Важным фактором качественных изменений современной культуры стало использование техники, компьютеризация, информатизация, интернетизация. Актуальной оказывается проблема отставания темпов духовного развития человека от темпов технического прогресса, от привносимых техноинтеллектуализацией в культуру изменений, угроза «...превращения человека в «слугу» сложных информационно-технических систем» [11, с. 58]. Не может оставить без внимания данные процессы и философия культуры. Неотъемлемой частью осмысления философско-культурологического измерения системы «человек – культура» в условиях техноинтеллектуализации антропосферы является построение, рефлексия соответствующей терминологической системы.

Анализ последних исследований и литературы. Сама по себе постановка вопроса о терминологическом анализе дополнительно проблематизируется рядом философов на основе идеи принципиальной неопределенности понятий [см. напр.: 9, с. 258]. Тем не менее, не следует абсолютизировать это мнение. С любой точки зрения необходимость понятий как методологических ориентиров, методологических «приближений» остается. А в контексте философского текста, философии как науки и не науки, философии как мировоззренческой теории, пользуясь далее словами И. В. Карпенко, в результате операциональной обработки философского текста (*в этом предложении речь идет о читателе, а не об авторе – В. К.*) возникнет его интерпретация, которая в такой степени будет отличаться от оригинала (*авторского понимания, интерпретации своего текста – В. К.*), в какой не удалось перевести прочитанный текст на язык собственных переживаний, представлений, мышления с помощью операционализации. Итак, операционализация, как уточнение значений философских понятий, – это не механическое, не нейтральное средство соотношения философских понятий с явлениями внешнего мира, ведь она основывается на имплицитных представлениях человека. «...И философ должен позаботиться о том, чтобы сделать свое мышление более доступным для тех, кто будет знакомиться с результатом его работы. Он должен включать операционализацию как необходимый элемент в процесс концептуализации» [7, с. 12].

Как отмечает В. П. Капитон, иногда в философии приходится вести долгие скучные и бесплодные споры только потому, что понятия употребляются в разных смыслах. «Но еще несравненно скучнее и еще удивительно бесплоднее такие споры, в которых один автор употребляет понятие в одном контексте, а другой это же понятие «не привязывает» ни к каким традициям, никаким определенным понятиям, получая в результате возможность играть понятиями, как ему вздумается» [5, с. 188]. А философская концептуализация техноинтеллекта, техноинтеллектуализация культуры как части антропосферы еще только находится на этапе становления, но уже (или же поэтому) характеризуется терминологической, понятийной путаницей [см. напр.: 6, с. 126–129; 19, с. 151–152; 2, с. 313; 14, с. 211; 1, с. 25; 3, с. 5].

Цель исследования. В соответствии с этим, целью данной работы является экспликация потенциала терминологического анализа философии техноинтел-

лектуализации культуры для разрешения проблемы концептуализации философско-культурологического измерения феномена действительных и возможных процессов техноинтеллектуализации антропосферы.

Материалы и результаты исследования. На рубеже тысячелетий из компьютерных наук (computer science) в широкий междисциплинарный дискурс, в том числе в философско-теоретический, буквально ворвался ряд терминов, таких как предложенный Дж. Маккарти искусственный интеллект, а далее интеллектуальные системы [см. напр.: 19, с. 151–152], истинный искусственный интеллект [14, с. 211], суперинтеллект [2, с. 313], технический интеллект [1, с. 25; 3, с. 5] (следует отличать этот термин от термина «технический интеллект» общей психологии) и т. д. Все эти термины в той или иной форме вызваны к жизни приложением метафоры интеллекта к выполнению техническими устройствами функций, которые традиционно ассоциируются со сферой интеллектуальной деятельности человека. Соответственно речь идет о результате развития *техники*, *высоких технологий*, метафоре интеллекта *технического*, то есть, обозначая данный концепт одним словом, которое сразу же отсылало бы нас и к понятию техники, и к понятию высоких технологий (не смешиваясь с общепсихологической словоформой «технический интеллект»), речь идет о **техноинтеллекте**. Тем более что можно взять за основу в этом контексте богатый опыт философского осмысления техники и технологии в философии техники. При этом составная часть сложных слов «техно-» в упомянутом значении встречается в терминах технотроника, техногенез, техносфера, технополис, технодетерминизм, технопессимизм, технофобия, технооптимизм, которые находят применение в рефлексии процессов техноинтеллектуализации.

Наиболее распространенная альтернатива термину «техноинтеллект» – термин «искусственный интеллект» – вызывает следующее замечание. Дело в том, как современная наука оценивает интеллектуальные возможности животных. Согласно зоопсихологии «высшие» животные могут оперировать понятиями и суждениями [10, с. 508]. А породы высших животных является выведенными искусственно. Если этого не достаточно, чтобы связать в данном случае интеллект животных с концептом искусственности (можно возразить, что при выведении пород животных селекция происходит не по интеллектуальным критериям), то обратимся к достижениям генной инженерии, которая уже давно «подбирается» к вопросам трансформации интеллекта животных.

В частности, приведем пример с мышью, которой биолог Дж. Цзин из Принстонского университета (США) якобы ввел ген сверхпамяти. Тогда был выполнен так называемый «нокаутный» эксперимент, в котором вывели мышь лишённую гена NR1. В итоге было доказано, что этот ген связан с памятью. В следующем эксперименте другой мышь был добавлен ген NR2B и определено, что память существенно улучши-

лась. Как отмечает Ф. И. Фукуяма, Дж. Цзин не нашел «ген» интеллекта, он даже не нашел «ген» памяти, поскольку память формируется в результате взаимодействия многих различных генов. «Сам по себе интеллект вряд ли является одиночным свойством; скорее это набор способностей, связанных с целым рядом когнитивных функций, а память – лишь одна из многих». Но на место встал кусочек мозаики, и за ним последуют новые [17, с. 42]. То есть создание «живого» искусственного интеллекта (как природного, который претерпел определенные изменения в результате вмешательства генной инженерии) в данном контексте прогнозируемо будет иметь место. В то же время, сейчас под искусственным интеллектом понимают интеллект «неживой», технический. Таким образом, «искусственный» в словосочетании «искусственный интеллект» следует заменить на что-то семантически более приемлемое. А проблемность использования терминов истинный искусственный интеллект, интеллектуальные системы, суперинтеллект нами была аналогичным образом (естественно, с учетом специфики каждого из этих терминов) проиллюстрирована в [6, с. 126–129].

Выделение исследуемого нами предмета (техноинтеллекта) требует и краткого экскурса в его протоисторию. В свое время механические калькуляторы (третьему из которых были доступны и операции умножения и деления) разработали немецкий теолог и математик В. Шикард (1623 г.), французский философ и математик Б. Паскаль (1642 г.), немецкий философ и математик Г. В. Лейбниц (1673 г.). Нельзя недооценивать механический этап развития вычислительной техники, во многом уже тогда определялась современность техноинтеллекта. На механическом этапе было введено подразделение информации на команды и данные (английским математиком Ч. Бэббиджем). Его Аналитическая машина воплотила также идею английского математика А. А. К. Лавлейс (1843 г.) о программировании вычислительных операций (с использованием перфорированных карт).

В 1666 г. Г. В. Лейбниц привнес двоичную систему счисления (через ноль и единицу). Как ее развитие можно истолковать логическую или булеву (1854 г., английский логик и математик Дж. Буль) алгебру. Булева алгебра имеет дело только с двумя понятиями – «истина» и «ложь», передающимися в современных компьютерах двумя сигналами – ноль и единица, которые легко реализуются устройствами с двумя устойчивыми состояниями (реле, лампа, транзистор и т. д.) [18, с. 17]. Первое электромеханическое устройство было сконструировано немецко-американским инженером Г. Холлеритом. Занимаясь вопросами обработки данных переписи населения, он изобрел машину, которая в определенной степени автоматизирует процесс обработки данных, и носитель информации – восьмидесятиколонную перфокарту [18, с. 18]. Здесь подсчеты и сортировка осуществлялись под управлением электрических импульсов, возникающих в зависимости от отверстий в перфокартах, а заполнение перфокарт и их подача выполнялись

вручную [13, с. 35].

Приведенный исторический обзор порождает вопрос: где же проходит качественная граница между техноинтеллектом и его протоисторией? Образцы доэлектронной вычислительной техники как предшественники носителей техноинтеллекта современного типа качественно отличаются от последних не только по техническим характеристикам и своим социокультурным измерениям. Современный этап качественно отличается от «протоисторического» тем, что электронная (а также квантовая и т. д.) вычислительная техника привносит возможность качественного изменения доступных в определенный момент времени способов «мышления» (метафора) без замены элементов конструкции носителя. Или, другими словами, техноинтеллектуальные артефакты являются свободно программируемыми. А первым функционирующим компьютером называют созданный К. Цузе Z3, свободно программируемый, представленный научно сообществу в мае 1941 года [20]. Современный исследователь П. С. Парфенов характеризует его как «не полностью электронный» [13, с. 46].

Эксплицированная особенность и послужила тем онтологическим приближением к человеческому интеллекту, которое конструктивно сделало возможным высокое быстродействие, доступность сверхсложных операций, гибкость как допустимость использования одного и того же типа устройств в самых разных областях человеческой жизни, культуры, относительную дешевизну и (со временем) миниатюрность, удобство в использовании и т.п. средств техноинтеллекта. Исходя из этого мы и будем различать техноинтеллект и дотехноинтеллектуальные образцы.

Техноинтеллект как феномен требует гуманизирующего осмысления, чтобы связанный с ним гносеологический и прагматический (как с совокупностью средств решения различных проблем человека, общества, антропосферы) оптимизм не отодвинул в «погоне» за все более мощными и/или массовыми средствами техноинтеллекта самого человека, гуманистическую культуру на второй план. То есть, на уровне определения, с учетом всего вышесказанного, техноинтеллект – это метафорическое понятие, которое выражает требующий гуманизирующего осмысления феномен возможности свободно программируемых артефактов в разной степени воспроизводить функции интеллекта человека. Свободно программируемые артефакты являются носителями (употребление термина в самом широком смысле) техноинтеллекта или средствами (акцент на использовании с той или иной целью) техноинтеллекта.

По мнению современных исследователей техноинтеллект внедряется, изменяет антропосферу во всех основных аспектах. Например, согласно Г. Л. Смоляну компьютерные социальные сети меняют менталитет [15, с. 138]. По В. А. Емелину и А. Ш. Тхостову в результате симбиоза с Интернетом возникает диффузия человеческой идентичности [4, с. 83]. Возможные или действительные изменения идентифицируют понятия (компьютерной) виртуаль-

ной реальности (от Дж. З. Ланье до Д. Б. Свириденко), искусственного суперинтеллекта (Н. Бостром), социокультурных измерений информационного общества (Ё. Масуда), общества знаний (П. Ф. Дракер), вопрос Интернета «умных» вещей (распространение автоматизации и роботизации от предприятий на поле повседневного бытия человека, К. Эштон), техноинтеллектогенных изменений в мышлении человека, его телесности (от гиподинамии до автоматизированных органов), психосоматике (В. С. Лукьянец), eНОМО (А. С. Нариньяни, имеется в виду т. н. «электронный» человек), техноинтеллекта в контексте глобальных проблем человечества и тому подобное.

Это изменения, которые существенным образом сказываются на человеке, культуре, изменения человека. Здесь можно поставить вопрос об особенностях влияния на антропосферу, культуру как носителей техноинтеллекта, так и (в определенном смысле непосредственного влияния) соответствующих идей, в частности, в форме крупнобюджетных фильмов, книг-бестселлеров, научных и псевдонаучных работ и др. И все упомянутые аспекты бытия требуют стратегического осмысления, благодаря которому свобода воли человека послужила бы фактором акцентирования конструктивных и смягчения деструктивных последствий техноинтеллектуализации антропосферы, «окультуривания» в значении гуманизации техноинтеллектуализации.

Итак, термином «техноинтеллектуализация антропосферы» обозначим требующую гуманизирующего осмысления совокупность процессов как формального, так и содержательного прямого и опосредованного преобразования средствами техноинтеллекта в глобальных масштабах жизнедеятельности человека, всех сфер общества и культуры включая технический (в широком смысле) аспект социокультурного бытия и углубляющуюся экспансию человека в естественную природу. Разумеется, имеются в виду как современные, так и возможные в будущем последствия имплементации достижений в области техноинтеллекта.

В этом контексте мы и будем в дальнейшем интерпретировать техноинтеллектуализацию различных сфер культурной среды, техноинтеллектуализацию культуры вообще. Техноинтеллектуализацию культуры будем определять как требующую гуманизирующего осмысления совокупность процессов как формального, так и содержательного прямого и опосредованного преобразования средствами техноинтеллекта в глобальных масштабах конституирующих культуру программ человеческой жизнедеятельности, преобразования всех сфер культуры. Или же, в развернутой формулировке, техноинтеллектуализацию культуры определим как требующую гуманизирующего осмысления совокупность процессов как формального, так и содержательного прямого и опосредованного преобразования средствами техноинтеллекта в глобальных масштабах конституирующих ее «исторически развивающихся надбиологических программ человеческой жизнедеятельности (деятельности, поведения и общения), обеспечивающих воспроизводство и изменение

социальной жизни во всех ее основных проявлениях» [16, с. 341], преобразования всех сфер культуры. Современная культура, несомненно, – техноинтеллектуализирующаяся культура.

Наряду с собственно культурологическим аспектом техноинтеллектуализации, особое внимание следует уделять его истокам в социокультурной среде. Так, как отмечает В. Г. Николаев, использование понятия «социокультурная система» помогает обеспечить многофакторный подход к изучению социокультурной реальности и избежать социологического, технологического и культурного детерминизма. «Применение данного термина предполагает невозможность строгого и методологически адекватного разграничения социальных и культурных аспектов единой социокультурной реальности» [12, с. 223]. Соответственно, необходимым предстает дать определение техноинтеллектуализирующегося общества. Ведь не только культурное влияет на общественное, но и наоборот, при этом в обоих направлениях задействованы обратные связи. Техноинтеллектуализирующееся общество – это общество, которое подвергается требующей гуманизирующего осмысления совокупности процессов как формального, так и содержательного прямого и опосредованного преобразования средствами техноинтеллекта в глобальных масштабах жизнедеятельности человека, всех сфер общества, включая технический (в широком смысле) аспект общественной жизни.

Тоталлизация [8, с. 286] охвата техногенными изменениями социокультурного бытия, бытия человека в настоящее время уже не вызывает сомнений, возник даже соответствующий термин – «техногенное общество». А носители техноинтеллекта сейчас представлены во всех видах техники. То есть можно ввести как рабочее понятие «техноинтеллектуальная культура» – это культура, в разной степени техноинтеллектуализированная во всех своих сферах (аналитический акцент на определенном результате, состоянии). По аналогии понимаем и понятие «техноинтеллектуальное общество». Конечно, техноинтеллектуализированная культура (состояние) продолжает подвергаться техноинтеллектуализации (процесс).

Выводы. Эксплицированный понятийно-терминологический аппарат призван послужить теоретико-методологической основой элиминации случаев понятийно-терминологической нечеткости в философском (вообще научном) дискурсе о техноинтеллекте, философско-культурологическом аспекте системы «человек – культура» в условиях техноинтеллектуализации антропосферы. Теперь, отталкиваясь от приведенных результатов терминологического анализа, понятий «техноинтеллект», «техноинтеллектуализация антропосферы», «техноинтеллектуализация культуры», «техноинтеллектуализирующаяся культура», «техноинтеллектуализирующееся общество», «техноинтеллектуальная культура», мы можем перейти к дальнейшей рефлексии философско-культурологического измерения феномена действительных и возможных процессов техноинтеллектуализации антропосферы.

Список литературы: 1. Баранович А. Е. О систематизации аксиоматического аппарата предметной области «Искусственный интеллект» / А. Е. Баранович // Интеллектуальные системы. – 2010. – Т. 14, вып. 1–4. – С. 5–34. 2. Бостром Н. Сколько осталось до суперинтеллекта? / Ник Бостром // Информационное общество: Сб. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 313–338. 3. Величенко В. В. Технический интеллект / В. В. Величенко // Интеллектуальные системы. – 1996. – Т. 1, вып. 1–4. – С. 5–18. 4. Емелин В. А. Вавилонская сеть: эрозия истинности и диффузия идентичности в пространстве интернета / В. А. Емелин, А. Ш. Тхостов // Вопросы философии. – 2013. – № 1. – С. 74–84. 5. Капитон В. П. О культуре мышления, ответственности и о метафизике объективных законов / Владимир Павлович Капитон // *Filosofija. Kultura. Zhytтя*. Vypusk 31. – Dnipropetrovsk, 2008. – S. 174–188. 6. Карпенко В. Е. Философия техноинтеллекта: терминологический анализ / В. Е. Карпенко // *Філософія науки: традиції та інновації: наук. журнал*. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – № 2. – С. 122–132. 7. Карпенко І. В. Інтенціональність філософського знання та формування життєвої програми людини повсякденності / Іван Васильович Карпенко // *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. – Харків, 2012. – Випуск 45. – С. 7–14. 8. Карпенко Т. М. Людство як суб□єкт і як об□єкт NBICS-конвергенції / Тетяна Михайлівна Карпенко // *Філософія науки: традиції та інновації: наук. журнал*. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – № 1. – С. 278–288. 9. Кизима В. В. Тоталлогія (філософія оновлення) / Владимир Викторович Кизима. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 272 с. 10. Костюк В. Н. Язык / В. Н. Костюк // Новая философская энциклопедия. – М., 2010. – Т. 4. – С. 507–508. 11. Мищенко В. И. Философия техники: анализ противоречий / В. И. Мищенко // *Філософія в сучасному світі: Матеріали міського міжвузівського науково-практичного семінару, 20–21 листопада 2015 р.* – Х.: «Точка», 2015. – С. 56–59. 12. Николаев В. Г. Социокультурная система / В. Г. Николаев // *Культурология. XX век. Энциклопедия*. – СПб.: Университетская книга, 1998. – Т. 2. – С. 223. 13. Парфенов П. С. История и методология информатики и вычислительной техники / П. С. Парфенов. – СПб.: СПбГУ ИТМО, 2010. – 141 с. 14. Ратнер М. Нанотехнология: простое объяснение очередной гениальной идеи / Марк Ратнер, Даниэль Ратнер; пер. с англ. А. В. Назаренко. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 240 с. 15. Смолян Г. Л. Рефлексивное управление в лабиринтах киберпространства / Георгий Львович Смолян // *Человек*. – 2012. – № 1. – С. 138–144. 16. Степин В. С. Культура / Вячеслав Семенович Степин // *Новая философская энциклопедия*. – М., 2010. – Т. 2. – С. 341–347. 17. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Фрэнсис Эдмунд Фукуяма; пер. с англ. М. Б. Левина. – М.: АСТ: ЛЮКС, 2004. – 349 с. 18. Ходаков В. С. Вступ до комп□ютерних наук / В. С. Ходаков, Н. В. Пиліпенко, Н. А. Соколова. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 496 с. 19. Швирков О. І. Проблема штучного інтелекту і людиновимірність штучних інтелектуальних систем: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.09 / Швирков Олександр Іванович. – Житомир, 2006. – 174 с. 20. Zuse H. Der Urcomputer "Z3": eine multimediale Zeitreise durch die Entwicklung der Rechnertechnologie [Электронный ресурс] / Horst Zuse. – Berlin: Technische Universität Berlin, 2015. – Режим доступа: https://www.eecs.tu-berlin.de/fileadmin/f4/fkIVdokumente/rent-a-prof/Abstract_Zuse.pdf.

Bibliography (transliterated): 1. Baranovich, A. E. "O sistematiizacii aksiomaticheskogo apparata predmetnoj oblasti «Iskusstvennyy intellekt»." *Intellektual'nye sistemy*. 2010. Vol. 14. 1–4, 5–34. Print. 2. Bostrom, N. "Skol'ko ostalos' do superintellekta?" *Informacionnoe obshchestvo*. Saint Petersburg. Moscow: OOO «Izdatel'stvo AST», 2004. 313–338. Print. 3. Velichenko, V. V. "Tehnicheskij intellekt." *Intellektual'nye sistemy*. 1996. Vol. 1. 1–4, 5–18. Print. 4. Emelin, V. A., and Thostov, A. Sh. "Vavilonskaja set': jerozija istinnosti i diffuzija identichnosti v prostranstve interneta." *Voprosy filosofii*. 1 (2013): 74–84. Print. 5. Kapiton, V. P. "O kulture myshlenija, otvetstvennosti i o metafizike obektivnyh zakonov". *Filosofija. Kultura. Zhytтя*. Issue 31. Dnipropetrovsk, 2008. 174–188. Print. 6. Karpenko, V. E. "Filosofija tehnointellekta: terminologicheskij analiz". *Filosofija nauky: tradyicii ta innovacii: nauk. zhurnal*. 2 (2013): 122–132. Print. 7. Karpenko, I. V. "Intencional'nist' filosofskogo znannja ta formuvannja zhytjevoi programy ljudyny povsjakdennosti". *Visnyk HNU imeni V. N. Karazina. Serija «Filosofija. Filosofski perypetii»*. 45 (2012): 7–14. Print. 8. Karpenko, T. M. "Ljudstvo jak sub□jekt i jak ob□jekt NBICS konvergencii". *Filosofija nauky: tradyicii ta innovacii*. 1 (2013): 278–288. Print. 9. Kizima, V. V. *Totallogija (filosofija obovnenja)*. Kyiv: PARAPAN, 2005. Print. 10. Kostjuk, V. N. "Jazyk". *Novaja filosofskaja jenciklopedija*. M., 2010. Vol. 4. 507–508. Print. 11. Mishhenko, V. I. "Filosofija tehniki: analiz protivorechij". *Filosofija v suchasnomu sviti: Materialy mis'kogo mizhvuziv'skogo nauково-praktychnogo seminaru, 20–21 lystopada 2015 r.*

Kharkiv: Tochka, 2015. 56–59. Print. **12.** Nikolaev, V. G. "Sociokul'turnaja sistema". *Kul'turologija. XX vek.* Jenciklopedija. Saint Petersburg: Universitetskaja kniga, 1998. Vol. 2. 223. Print. **13.** Parfenov, P. S. *Istorija i metodologija informatiki i vychislitel'noj tehniki.* Saint Petersburg: SPbGU ITMO, 2010. Print. **14.** Ratner, M., and Ratner, D. *Nanotehnologija: prostoe objasnenie ocherednoj genial'noj idei.* Moscow: Izdatel'skij dom «Vil'jams», 2004. Print. **15.** Smoljan, G. L. "Refleksivnoe upravlenie v labirintah kiberprostranstva". *Chelovek.* 1 (2012): 138–144. Print. **16.** Stepin, V. S. "Kul'tura" *Novaja filosofskaja jenciklopedija.* Moscow, 2010. Vol. 2. 341–347. **17.** Fukujama, F. *Nashe postchelovecheskoe budushhee: Posledstvija*

biotehnologicheskij revoliucii. Moscow: AST: LJuKS, 2004. Print. **18.** Hodakov, V. Je., N. V. Pylypenko, and N. A. Sokolova. *Vstup do komp'juternyh nauk.* Kyiv: Centr navchal'noi' literatury, 2005. Print. **19.** Shvyrvkov, O. I. *Problema shtuchnogo intelektu i ljudynovymimist' shtuchnyh intelektual'nyh sistem: dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.09.* Zhytomyr, 2006. Print. **20.** Zuse, H. "Der Urcomputer "Z3": eine multimediale Zeitreise durch die Entwicklung der Rechnertechnologie". Berlin: Technische Universität Berlin, 2015. Web. 29 Nov. 2015.

Посмунула (received) 08.12.2015

Відомості про автора / Сведения об авторе / About the Author

Карпенко Віталій Євгенович, кандидат філософських наук, доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, докторант; тел.: (098) 983-86-91; e-mail: mail_v_k@mail.ru.

Карпенко Віталій Євгеньевич, кандидат философских наук, доцент, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, докторант; тел.: (098) 983-86-91; e-mail: mail_v_k@mail.ru.

Карпенко Vitaliy Yevgenovych, Candidate of philosophical sciences (PhD), associate professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, doctoral candidate; tel.: (098) 983-86-91; e-mail: mail_v_k@mail.ru.

УДК 1:37

О. А. ДОЛЬСКАЯ, К. С. КИРИЧЕНКО

СИНТЕЗ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТА НА ПЕРВЫХ КУРСАХ ОБУЧЕНИЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ

Одним из требований современной парадигмы образования является требование формировать у студентов навыки компетентности. Достаточно трудный, но необходимый компонент будущего специалиста, особенно с учетом его реализации профессиональной деятельности в новом информационном обществе. Центральным звеном в формировании компетентностей становится условия не только использования начального знания, но умения его органического синтеза с профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: образование, новая парадигма образования, компетенции, авто-дидактика, синтез науки и образования.

Введение. Переход в новую парадигму образования, реформирование системы высшего образования – центральные темы современности. К чему должен быть готов преподаватель в новых условиях, в новом обществе, обществе знаний. Почему так связаны тема общества знаний с новыми условиями работы высшей школы? И что подразумевает понятие «компетенции» в контексте становления нового общественного развития? Ответы на эти вопросы чаще всего остаются размытыми. Однако есть одно существенное замечание, которое позволяет усмотреть именно в процессе обучения те элементы компетенций, которые и лягут в основу их не только понимания, но и функционирования в дальнейшем, уже после окончания университета и выхода специалиста на профессиональную дорогу.

Анализ последних исследований и публикаций. Реально компетенции формируются дисциплинами, ориентированными на специальность будущего выпускника. Однако условия для простого усвоения этих возможностей закладываются преподавателями различных дисциплин первоначального, так называемого тьюрингового периода обучения – первых двух лет. В этом процессе, без сомнения, одна из ведущих ролей принадлежит философии. Философская подготовка с каждым годом сужается, поскольку количество часов уменьшается катастрофически. Можно сказать, что академизм, тот самый академизм, благодаря которому университет стал функционировать как институция в сложной социально-культурной сфере

Европы, а затем мира, сходит «на нет». К сожалению, последние конференции, круглые столы, посвященные проблемам образования, свидетельствуют о так называемых негативных процессах, с которыми сталкиваются сегодня каждый университет. Несмотря на радикальные преобразования, базовые ценности университета, такие как связь науки с образованием, формирование гражданской позиции, креативность, верность разуму, самоуправление университета и т. п. необходимо сохранить. В статье, написанной мной и студенткой, в центре внимания – проблема связи науки и образования.

Интеграция науки и образования в условиях формирования нового общества – центральная задача каждого ученого, преподавателя, и даже учителя. Особую актуальность этому вопросу придает задача составления новых учебных планов, планов нового поколения. Уже только этот статус – программы нового поколения – обязывают совершенно по-новому руководствоваться не только их содержанием. На мой взгляд, необходимо пересмотреть и формы преподавания лекционного материала, и формы семинарских занятий. В этой статье я попытаюсь показать, насколько единство науки и образования становятся тем необходимым элементом в системе образования и при формировании компетенций будущего специалиста.

Нормативность такой интеграции была заявлена в свое время еще И. Кантом, И.-Г. Фихте, Г. Гегелем, В. Гумбольдтом, в XX веке ее продолжили Дж. Дьюи,

© О. А. Дольская, К. С. Кириченко, 2016

М. Хайдеггер, Г.-Г. Гадамер, Ю. Хабермас, в XXI веке ее активно обсуждают в нашей стране В. Андриюшенко, Н. Бойченко, Б. Буяк, М. Култаева, С. Клепка, С. Пролеев, Н. Радионова и многие другие современные ученые. Интеграция науки и образования рассматривается в разнообразных контекстах, аспектах, анализируются ее механизмы, ресурсы ее внедрения в условиях работы современной высшей школы. Мне бы хотелось рассмотреть небольшую грань этой проблемы в условиях тех возможностей, которые дают занятия философией в техническом университете в объеме девяноста часов. Выбор сделан не случайно. Количество часов постоянно уменьшается, преподаватель поставлен в достаточно жесткие условия подачи материала, философия читается по одной рабочей программе для всех специальностей. О недостатках такой организованности рабочего учебного времени можно говорить и писать много, но мне бы хотелось поставить акцент на тех возможностях, которые разворачиваются перед будущими специалистами даже в тех скромных условиях, в которые поставлены и преподаватель, и студент.

Цель статьи. Я читаю философию на уровне общеуниверситетской подготовки в условиях трех кредитов. К сожалению, это невероятно малое количество часов для решения столь огромнейшего по силе задания. В этой статье вместе с моей студенткой экономического факультета, студенткой уже второго курса, а читала я философию ей на первом курсе, мы постарались показать возможности того, что может преподаватель и студент в созданных условиях. Задача преподавателя – на первых курсах обучения дать общие знания сложных научных позиций, причем обращаю внимание на то, что речь идет об обучении на первых курсах. Мы говорим, что формируем инструментарий научно-философского характера. Это некий фундамент, который необходимо расширять и организовывать на втором, третьем курсах уже в специальных дисциплинах.

Изложение основного материала. Писать научные статьи, да еще и в содружестве с преподавателем – для меня это совершенно новый опыт обучения в университете. Однако при близком знакомстве с профессором кафедры философии Дольской Ольгой Алексеевной, моим преподавателем философии на первом курсе, я убедилась, что препятствий не так уж и много. Первое, что хочу отметить, я вдруг поняла, зачем мы знакомимся и изучаем философию. Второе, – оказывается моя будущая профессия во многом зависит от того, как я усвоила то, о чем нам рассказывала Ольга Алексеевна. Это особенно стало ощутимо, когда я стала учиться уже на втором курсе. Я представляю себя как будущего специалиста и мою будущую работу и понимаю, что мне хочется что-то изменить к лучшему в моей стране, а в своей будущей деятельности опираться на теоретические и практические знания.

Опираясь на знания по экономической теории, я поняла, что современная экономическая ситуация меня не устраивает. В стране растет безработица, инфляция, а также значительно падает реальный доход

граждан. Как будущему специалисту в экономической сфере, я мечтаю о тех перестройках, которые могут «развернуть» ситуацию в нашей стране к лучшему. Одним из факторов улучшения жизни, расширения производственной сферы, появления новых рабочих мест в должны стать инвестиции. Я считаю, что инвестиции должны быть распределены так, чтобы были охвачены все сферы человеческой деятельности. Современная ситуация без инвестиций не возможна. Их необходимо вкладывать не только в производственные сферы, но и в науку, образование, технологии. На мой взгляд, подход Роберта Лукаса к решению этой проблемы наиболее реален для реализации в нашей ситуации. Его теория интересна и перспективна.

Р. Лукас сформулировал макроэкономическую теорию, в основе которой лежало поведение отдельных фирм и потребителей, действующих в соответствии с рациональными ожиданиями. В отличие от кейнсианского подхода, постулировавшего взаимосвязи между агрегированными макроэкономическими переменными, подход Р. Лукаса базировался на подробных микроэкономических данных о потребительских предпочтениях, об используемых фирмами технологиях, об особенностях взаимодействия экономических агентов на различного рода рынках и т. д. Именно в соответствии с этими глубинными параметрами устанавливались взаимосвязи между основными экономическими переменными на макроуровне и формулировались условия общего равновесия.

И вот тут возникает необходимость четкого представления о теории, о ее особенностях и видах. Вот где мне стали нужны знания о научных теориях. Я вспомнила о наших занятиях философией с Ольгой Алексеевной. Конспект сохранился, я открыла его, и передо мной развернулся огромный мир тех знаний, без которых не получится мой конкретный анализ. Научная теория – это высшая форма организации научного знания. Именно она дает нам целостное представление о закономерностях и существенных связях той области, которую мне предстоит исследовать. Теория содержит в себе систему логически взаимосвязанных утверждений, механизмы построения знаний, воплощает конкретную программу исследования. С методологической точки зрения научная теория должна стремиться к максимальной полноте, она дает возможность адекватного описания той системы, которую я исследую. Я выяснила также, что компонентами научной теории являются эмпирическая основа, то есть факты, полученные в результате анализа, логика самой теории, то есть правила логического вывода и доказательства, а также окончательная совокупность полученных результатов и утверждений.

Оказывается, научные теории могут быть разные, исходя из того, какие виды задач они решают. Есть описательные, математизированные и дедуктивные типы научных теорий. Для моего исследования и, надеюсь, я это буду также использовать в своей дипломной работе, мне более подходит второй тип – математизированный. Он использует аппарат и модели математики. В математической модели конструирует

ся особый идеальный объект, замещающий и представляющий некоторый реальный объект. Для меня таким реальным объектом станет экономика производственной сферы.

В моих исследованиях важнейшими будут выступать ряд требований, которые являются основными для научной теории. Это требования адекватности фактического и теоретического знания того объекта, о котором я буду писать в своих работах. Также полнота описания изучаемого объекта, при этом я буду стараться сохранить внутреннюю непротиворечивость теоретическому аппарату. Все противоречия, которые будут встречаться в моем исследовании объекта, я разграничу на внешние и внутренние, при этом данные об их характере я тоже должна указать. А именно: внутренние противоречия – это выявление противоречий в теоретическом построении, а внешние – противоречия между данными о моем объекте, который я исследую, и положениями теории.

Например, если я буду опираться на теорию Р. Лукаса, то мне необходимо будет отметить следующее. Так, согласно этой теории, совокупный выпуск в каждый момент времени определяется двумя факторами. Первый фактор представлен в виде «естественного» уровня (он соответствует естественному уровню безработицы). Второй фактор – в виде циклической составляющей, возникающей из-за разницы между фактическим и ожидаемым уровнями цен. Учитывая эти два фактора, необходимо развернуть теоретические и практические поиски балансировки этих двух составляющих. На мой взгляд, это будет один из возможных вариантов выхода из ситуации безработицы, инфляции и т. д. Здесь будет уместным учет и противоречий теоретического и практического характера, и особенности развития экономики Украины. Противоречия и станут тем объектом, который придется изучить.

Ольга Алексеевна подсказала мне, какие статьи помогут мне в организации теоретической части моего исследования. Кое-что мне показалось сложным, но некоторые вещи в статьях оказались доступными и, на мой взгляд, просто нужными. Например, статьи о понятиях, о моделях, о междисциплинарности.

Естественно, что в моих исследованиях я буду использовать для описания экономических процессов модели. При этом я уже понимаю, что теоретические модели действительности представляют собой определенное упрощение, схематизацию, иногда даже идеализацию действительности. Они содержат ряд понятий, которые имеют чисто инструментальный характер. Однако понимание таких сложных вещей дает мне возможность не просто описывать мой объект. Все серьезнее. Я начинаю чувствовать себя настоящим исследователем. Такие сложные вещи, как создание методологической базы, выбор методов исследования становятся понятными, а самое главное, обоснованными для моего исследования. Обращение к таким методам, как описание, сравнение, классификация, выход на математическое моделирование, структурную организацию, синтез полученных результатов с фундаментальными положениями теоретического

характера становится не просто оправданным процессом, но ясным и прозрачным.

Итак, что мы можем подчеркнуть из умений студентки второго курса? Первое. Ее настрой на применение знаний научного, фактического и практического характера в сочетании с философскими и, следовательно, общемировоззренческими знаниями. Для студента открываются широкие возможности, если он обращается к синтезу науки и образования. Это становится одним из условий формирования компетенций.

Второе. Компетентность рассматривается как органическое единство знаний и умений, которые необходимы для принятия решений в изменчивом мире. Быть компетентным – значит быть способным мобилизовать в определенной ситуации полученные знания и опыт. Без конкретной ситуации нет компетентности, а есть только лишь потенциальные возможности. Компетентность возникает, а точнее проявляется, когда знания переходят в действия в конкретной ситуации. При этом применение данного подхода диктуется новым развитием общественных отношений, новым уровнем организации социально-экономических отношений с учетом их вклинивания в глобальный мир. В таком контексте компетентность необходимо рассматривать как элемент и составную часть культуры, как свойство личности (личное пространство шире профессионального), как реализацию высоких мотиваций по отношению к профессиональной и социальной деятельности и, следовательно, как способность и готовность осуществлять эту деятельность.

Третье. Этот процесс все чаще называют автодидактикой. Компетентность – это предметная область, в которой человек хорошо осведомлен и готов к деятельности. А компетентность – интегрированная характеристика качеств личности, выступающая как результат подготовки выпускника для выполнения этой деятельности. Компетентность предполагает использование наиболее передовых, концептуальных и методологических знаний в области научно-исследовательской и профессиональной деятельности на стыке межпредметных отраслей. При этом компетентность человека определяется его умением давать критический анализ, оценку процессов, имеющих место в профессиональной плоскости. Однако существенным становится требование выдвижения новых идеи, разработок и их реализаций, включая собственные исследования, которые дают возможность переосмысливать уже существующее в профессиональной сфере. Компетентность позволяет соединить профессиональную практику с элементами научных и социокультурных позиций.

Выводы. Выход на синтез науки и образования – вот одна из насущных проблем парадигмы образования нового информационно общества. Радикальные изменения неизбежны. Условия возможностей и рисков в современной образовательной парадигме достаточно много. Усиление ее научной составляющей требуют не только дидактично препарированного знания, но и постановку цели – научить студента самостоятельно производить знания на различных уров-

нях своей профессиональной деятельности, опираясь на интеграцию науки и образования. Этот процесс все чаще получает статус авто-дидактики. Раскрыть возможности каждой дисциплины для усовершенствования авто-дидактики – одна из существенных задач современного преподавателя.

Список литературы: 1. Андрущенко В. В. Майбутнє університетів в контексті протиріч XXI ст.: академічний прогноз / В. В. Андрущенко // Філософія освіти, 2009. – №1,2. – С. 7–13. 2. Габермас Юрген. Постметафізичне мислення. Розділ 1. Повернення до метафізики? / Юрген Габермас // Філософія освіти: науковий часопис. – 2010. – № 1-2 (9). – С. 67–102. 3. Дьюи Д. Общество и его проблемы / Джон Дьюи ; [пер. с англ. И. И. Мюрберг, А. Б. Толстова, Е. Н. Косиловой]. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 160 с. 4. Кастальс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастальс. – М. Изд-во АСТ, 2000. – 621 с. 5. Концепція розвитку освіти України на 2015 – 2025 роки – презентація проекту [Електронні ресурс]. – Режим доступу: <http://pon.org.ua/novyny/3549-konceptsiya-rozvitku-osviti-ukrayini-na-2015-2025.html>. 6. Самчук З. Концептуальні пріоритети науково-освітньої сфери як елемент системи суспільної модернізації / З. Самчук // Філософія освіти: наук. часопис. – 2010. – № 1–2 (9) / Ін-т вищої освіти АПН України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, Укр. Академія політ. наук. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 7–30. 7. Стратегія реформування вищої освіти в

Україні до 2020 року [Електронні ресурс]. – Режим доступу: http://mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf. 8. Суханов К. Н. Філософія науки : курс лекцій / К. Н. Суханов – Челябинск : Изд-во Челяб. гос. ун-та, 2009. – 225 с. 9. Higher education white paper may not deliver government's aims // Media Release. Universities UK. 2011–1985. – P.73.

Bibliography (transliterated): 1. Andrushchenko, V. V. "Future of universities in context of the XXI century.: akademichny Forecast." *Philosophy of education*. 1, 2 (2009): 7–13. Print. 2. Habermas Jurgen. "Postmetaphisic's thinking. 1. Part. Return to metaphisic?" *Philosophy of education. Science Magazine*. 1–2.9 (2010): 67–102. 3. Dewey, D. *Society and its problems*. Moscow: Idea-Press, 2002. Print. 4. Kastals, M. *Information Age: Economy, Society and Culture*. Moscow: Publishing house ACT, 2000. Print. 5. "Concept of education development of Ukraine for 2015 - 2025 years - presentation of the project." Web. 10 January 2016 <<http://pon.org.ua/novyny/3549-konceptsiya-rozvitku-osviti-ukrayini-na2015-2025.html>>. 6. Samchuk, Z. "Conceptual priorities for scientific and educational sphere as an element of social modernization" *Philosophy of Education: Science Magazine*. 1–2.9 (2010): 7–30. Print. 7. The strategy of reforming higher Education in Ukraine in 2020." Web. 10 January 2016 <http://mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf>. 8. Sukhanov, K. N. *Philosophy of science: lectures*. Chelyabinsk: Chelyaba. state. University Press, 2009. Print. 9. "Higher education white paper may not deliver government's aims." *Media Release. Universities UK. 2011*. London, 1985. Print.

Поступила (received) 18.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Дольська Ольга Олексіївна – доктор філософських наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри філософії; тел.: (057) 707-60-20; e-mail: philosophy.ntukpi@gmail.com.

Дольская Ольга Алексеевна – доктор философских наук, профессор, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор кафедры философии; тел.: (057) 707-60-20; e-mail: philosophy.ntukpi@gmail.com.

Dolska Olga Alekseevna – Doctor of sciences (Philosophy of Education), Full Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor at the Department of of Department of Philosophy; tel.: (057) 707-60-20; e-mail: philosophy.ntukpi@gmail.com.

Кириченко Карина Сергіївна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; тел.: (057) 707-60-20; e-mail: philosophy.ntukpi@gmail.com.

Криченко Карина Сергеевна – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студент; тел.: (057) 707-60-20; e-mail: philosophy.ntukpi@gmail.com.

Kirichenco Karina Sergeevna – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.: (057) 707-60-20; e-mail: philosophy.ntukpi@gmail.com.

УДК 37.016:504

А. Г. БЕЗРОДНЫЙ, Я. В. ТАРАРОЕВ

РЕЦЕНЗИЯ НА УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ В.Ф. СУХИНОЙ «ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ. ПРАКТИЧЕСКОЕ ВНЕДРЕНИЕ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС ИНТЕГРИРОВАННОЙ ПРОГРАММЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ». SAARBRUCKEN (ГЕРМАНИЯ): ИЗД-ВО LAPLAMBERT ACADEMIC PUBLISHING, 2014. – 161 С.

Рассматриваемое нами учебно-методическое пособие «Экологическое образование и воспитание» является обобщающим результатом совместной деятельности творческого коллектива учителей СЭПШ (специализированной экономико-правовой школы при Народной украинской академии) и преподавателей НУА под общим руководством доктора философских наук, профессора В.Ф. Сухиной. Данное издание вобрало в себя множество теоретических и апробированных на практике в процессе непосредственного задействования в учебный процесс авторских разработок в области экологического образования и учитывает специфику как самого курса, так и специфику места его разработки и преподавания.

Ключевые слова: экологическое образование, природопользование, образовательная программа, гуманизация образования, экология.

Рассматриваемое нами учебно-методическое пособие «Экологическое образование и воспитание» является обобщающим результатом совместной дея-

тельности творческого коллектива учителей СЭПШ (специализированной экономико-правовой школы при Народной украинской академии) и преподавателей

НУА под общим руководством доктора философских наук, профессора В. Ф. Сухиной. Данное издание вобрало в себя множество теоретических и апробированных на практике в процессе непосредственного задействования в учебный процесс авторских разработок в области экологического образования и учитывает специфику как самого курса, так и специфику места его разработки и преподавания.

Рецензируемая работа – один из результатов педагогического эксперимента по непрерывному образованию, который осуществляется в Народной украинской академии с 1997 года. На сегодня в НУА уже создана действующая модель нетрадиционного учебного заведения, в основе которого лежит идея непрерывного образования – от дошкольного до послевузовского, образование «через всю жизнь». Именно реализация этой идеи, как считает В. Ф. Сухина, позволяет значительно приблизиться к осуществлению тех целей и задач, которые стоят перед всей системой образования.

Одной из таких задач является подготовка экологически грамотных специалистов. Дело в том, что экология как учебная дисциплина не преподавалась ни в школе, ни в ВУЗе, а экологическую подготовку учащиеся должны иметь – это важно и необходимо для жизни. По-видимому, следует говорить о том, что каждый предмет играет свою специфическую роль в формировании экологической культуры учащихся. Здесь уместно вспомнить о преподавателе физики Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина Страшко Александре Павловне, выпускнице этого университета, которая в процессе работы на физико-техническом факультете осознала междисциплинарный характер экологического образования и еще в 80-х годах прошлого века успешно занималась реализацией учебно-методической деятельности в этом направлении. Она способствовала подготовке методических рекомендаций по использованию экологических аспектов при изучении профильных дисциплин и всячески пропагандировала формирование экологического сознания студентов.

Причем, последнее следует рассматривать как одно из граней общего образовательного процесса, направленного на формирование стойкого и убежденного представления о месте и роли живой природы в различных сферах человеческой деятельности и их взаимообусловленного влияния, и на этой основе – моральных и нравственных принципов и идеалов. Экологическое образование акцентирует внимание на ответственном отношении к окружающей среде, соблюдении нравственных и правовых принципов природопользования, активной деятельности по изучению и охране окружающей среды.

Авторы обращают наше внимание на тот факт, что экологическое образование не может быть в достаточной степени сформировано без решения ряда задач:

1. Обучения – формирование системы знаний об экологических проблемах современности и путях их разрешения; развитие системы интеллектуальных и

практических умений по изучению оценки состояния и улучшению окружающей среды.

2. Воспитания – формирование мотивов и потребностей экологически целесообразного поведения и деятельности, здорового образа жизни.

3. Развития – интеллекта, эмоциональной сферы, воли (настойчивости в достижении экологических целей и т.д.) [1, с. 4].

Следует более детально остановиться на парадоксальной ситуации, сложившейся вокруг экологического образования. Мы бы охарактеризовали ее в терминах «застывание» и «постоянная пробуксовка». С одной стороны, всеми подчеркиваются неоспоримые преимущества и «прогрессивность» данного вида образовательной деятельности, а с другой стороны, практическое внедрение и применение идет «волнообразно», от конъюнктурного роста до молчаливого затухания.

Дисциплина «Экология» в учебных планах постоянно балансирует на грани исключения или выведения в ранг вариативных. Даже на профильных факультетах ВУЗов (биологических, географических, химических и т.п.) экологическое образование зачастую ограничивается стандартным курсом экологии с акцентированием внимания слушателя на базовых положениях науки экологии, оставляя за скобками гуманистическую, этическую и мировоззренческую компоненту. При этом учащиеся, как правило, не получают полного комплекса знаний по таким вопросам как:

- взаимосвязь человека и природы как в узком, конкретном смысле, так и в более широком значении этих понятий;

- понимание причин и сущности экологических проблем, стоящих перед человечеством (как от масштаба село/город, так и до уровня региональных и общепланетарных проблем, влияния экологических факторов на динамику развития общества);

- понимание причин и способов преодоления потребительского отношения к природе. Степень уверенности в «неисчерпаемости» и «доступности» остается все так же катастрофически высокой.

В рецензируемом учебно-методическом пособии убедительно показано, каким же образом в НУА осуществляется идея непрерывности процесса экологического образования. Основным принципом непрерывного образования, по мнению В.Ф. Сухиной, является принцип интеграции, в рамках которого осуществляется эксперимент по объединению всех элементов учебно-воспитательного процесса, в том числе создание интегрированных кафедр, единых «сквозных» учебных планов и программ и т.п. На вновь созданной в ходе эксперимента интегрированной кафедре (объединившей кафедру философии с кафедрой экологии) теперь работали не только преподаватели академии, но и учителя СЭПШ, которые преподавали биологию, физику, химию и географию.

Объединенными усилиями была разработана интегрированная Программа экологического образования и воспитания (ПЭОВ). Эта сквозная программа

учитывает все ступени непрерывного образования, которые реализуются в НУА, начиная с ДШРР (Детской школы раннего развития), далее младшая, средняя, старшая школа, затем высшее и последипломное образование. На всех этапах формирования экологических знаний разных возрастных групп используются различные формы работы – не только аудиторной, но и внеаудиторной. Экологическая проблематика стала занимать значительное место в научной работе учащихся.

Опираясь на свой многолетний опыт работы в Детской школе раннего развития, учителя приходят к заключению о необходимости ознакомления дошкольников с такими понятиями как:

- объекты и явления неживой природы (Солнце, воздух, вода, земля);
- мир растений (названия наиболее распространенных растений, места их произрастания, основные правила выращивания и использования растений);
- мир животных (названия наиболее распространенных видов животных, особенности поведения, места обитания, значение в жизни человека);
- человек как часть природы (внешний вид человека, органы чувств, основные системы жизнедеятельности, правила отношения к собственному организму) [1, с. 6].

Авторским коллективом подробно излагаются учебно-методологические программы экологического образования, затрагивающие непосредственно период школьного образования, а именно - «Природоведение» (5-6 классы), «Биология» (7-11 классы), «Химия» (7-11 классы), «Физика» (7-11 классы), «География» (6-10 классы)

Материалы по каждой учебной дисциплине строго структурированы. Они включают в себя Введение, где сделан акцент на основных экологических аспектах курса в целом, далее по каждому классу рассмотрены конкретные разделы и темы, в которых выделена экологическая проблематика, даны методические рекомендации по ее изучению со ссылками на литературу (основную и дополнительную). Важным моментом, на наш взгляд, являются разработанные учителями вопросы, творческие индивидуальные задания (иногда в форме игры), темы сообщений и рефератов с экологическим содержанием. Будучи уже непосредственно апробированными в процессе проведения школьных занятий, подобные разработки могут быть несомненно рекомендованы к ознакомлению большого числа преподавателей и лиц, непосредственно связанных с экологическим воспитанием.

Кроме этого, в учебно-методическом пособии освещаются вопросы, относящиеся к «Философии» и «Религиоведению». Данные программы составляют основной «интеллектуальный багаж» рассматриваемого нами издания. Следует отметить неоспоримую роль, которую играют учебные курсы философской и религиоведческой направленности в контексте развития экологического образования. Именно они призваны сформировать и развить стойкую мировоззренческую картину мира, в которую будут включены и

элементы экологического мышления. Причем, подобное мышление будет опираться не на простое определенное миропонимание, а на стойкую систему абстрактно-логических связей, закрепляющих необходимость бережного отношения к окружающему миру. Поскольку в данный мир человек включен в качестве составляющей единицы и разрушение этой связи чревато катастрофическими последствиями и для самого индивида.

Усвоение вершин философской мысли должно продемонстрировать студенту весь длительный исторический процесс поисков и разочарований, пройденных человечеством в процессе самопонимания своего места в мире. Только философия с ее специфической формой созерцания способна предложить индивиду онтолого-антропологическую или проще говоря мировоззренческую картину мира и методологическую базу для её освоения. Именно это и выводит философию в число наиболее значимых инструментов экологического образования.

По своей эффективности, философия и смежные с ней дисциплины, пожалуй, даже более значимы для трансляции экологического мировоззрения, чем профильные курсы (например, Экология).

Заканчивается книга разделом «Безопасность жизнедеятельности» и Глоссарием экологических терминов. В данном разделе предпринята попытка пересмотра системы подготовки подрастающего поколения на основе комплексного подхода к формированию у них современного уровня культуры безопасности.

Методологически сквозная Программа экологического образования и воспитания исходит из следующих принципов:

1. последовательности получения информации;
2. ее доступности и возрастающей трудности;
3. поддержания межпредметных связей;
4. соответствия возрастной категории учащихся;
5. взаимосвязи глобального, национального и краеведческого раскрытия экологических проблем в учебном процессе [1, с. 7].

Отметим, что рассматриваемая Программа экологического образования и воспитания делает значительный акцент на изучении природы родного края с ее разнообразием и спецификой. Это способствует формированию у слушателя любви к своей малой родине, проецирует понимание единства человека и его корней, что в последующем должно привести к осознанию глобальных экологических проблем.

Бесценный практический опыт, полученный в результате разработки и использования интегрированной ПЭОВ в Народной украинской академии сделал возможным формулирование следующих содержательных моделей:

1. *Наукоцентрированная модель*, которая направлена, прежде всего, на развитие у обучающихся научного сознания и навыков научно-познавательной и научно-исследовательской деятельности.
2. *Личностно центрированная модель*, в которой акцент ставится на освоении образно-познавательной,

ценностно-смысловой и коммуникативной деятельности обучающихся.

3. *Культуроцентрированная модель*, которая направлена на приобщение учеников и студентов к разным пластам и видам общественной культуры с целью их самоидентификации и формирования личного опыта культуротворчества [1, с. 11].

В работе показано, что стартовав с раннего детства в «семейных пенатах», непрерывное экологическое образование сквозной нитью проходит как через формальные институты образования и воспитания (школа, ВУЗы и т.п.), так и неформальные (самообразование, общение и усвоение знания посредством личностных практик). Отметим, что экологическое образование должно не просто передавать (транслировать) соответствующее знание, но и направлять индивида к самовоспитанию. Последнее направляет человека к постепенному формированию внутреннего вектора, стимулирующего к самосовершенствованию.

В заключении отметим, что книга «Экологическое образование и воспитание», написанная на основании многолетнего педагогического опыта, несомненно должна быть отмечена как яркое и неординарное издание. Издание, включившее в себя разработанную модель интегрированной программы экологического образования и воспитания. Детализированные (как по предмету, так и по годам изложения) школьно-ВУзовские методологические установки могут по-

служить ориентиром для огромного числа учителей и иных лиц, которые трудятся на ниве образования. Для всех, кто посвятил себя не только простому «сеянию доброго и вечного», но и филигранному «зарождению» с последующим становлением экологической формы мировоззрения.

Истинная гуманизация знания есть конструирование «человеческого знания» для человека, который не отстраняется от чуждого ему механоцентрического понимания, а погружается в науку, сотворенную человеком для самого себя.

Основная цель данной книги – способствовать формированию экологического мировоззрения учащихся. И эта цель, по нашему мнению, достигнута. Считаем, что независимо от учебных планов и программ приведенный материал будет полезен всем, кто трудится на ниве образования и озабочен проблемами выживания человечества.

Список литературы: 1. Сухина В. Ф. Экологическое образование и воспитание практическое внедрение в учебный процесс интегрированной программы экологического образования и воспитания. Учебно-методическое пособие / В. Ф. Сухина. – Saarbrücken. Германия.: Lap Lambert academic publishing, 2014. – 161 с.

Bibliography (transliterated): 1. Suhina, V. F. *Jekologicheskoe obrazovanie i vospitanie prakticheskoe vnedrenie v uchebnyj process integrirovannoj programmy jekologicheskogo obrazovaniya i vospitanija*. Saarbrücken. Germany: Lap Lambert academic publishing, 2014. Print.

Поступила (received) 01.02.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Тараров Яків Володимирович – доктор філософських наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри філософії; тел.: (057) 338-86-43; e-mail: tarjv2010@gmail.com.

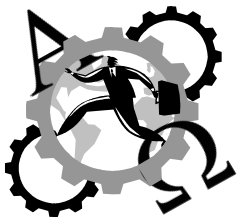
Тараров Яков Владимирович – доктор философских наук, профессор, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», заведующий кафедры философии; тел.: (057) 338-86-43; e-mail: tarjv2010@gmail.com.

Tararoev Yakov Vladimirovich – Doctor of Philosophy sciences, Full Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Head at the Department of Department of Philosophy; tel.: (057) 338-86-43; e-mail: tarjv2010@gmail.com.

Безродний Андрій Геннадійович – кандидат філософських наук, доцент, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, доцент кафедри теорії культури та філософії науки; тел.: (066) 67-18-675; e-mail: bezrodny_a@mail.ru.

Безродный Андрей Геннадиевич – кандидат философских наук, доцент, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, доцент кафедры теории культуры и философии науки; тел.: (066) 67-18-675; e-mail: bezrodny_a@mail.ru.

Bezrodnyi Andrey Gennadievich – Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D.), Docent, V. N. Karazin Kharkiv National University, Associate Professor at the Department of Theory of Culture and Science; tel.: (066) 67-18-675; e-mail: bezrodny_a@mail.ru.

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 81'25=111

І. В. НЕДАЙНОВА, О. Д. СЛАВУТСЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ НОВИН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджуються лексичні та граматичні особливості застосування конкретизації як перекладацького засобу та проводиться аналіз причин її використання у перекладі конкретних текстів новин сучасних ЗМІ. Конкретизація як один з прийомів перекладацьких трансформацій розглядається як засіб досягнення семантичної еквівалентності вихідного тексту та тексту перекладу. В ході написання статті продемонстровано, як прийом конкретизації застосовується для відтворення слів з широкою семантикою, значення яких реалізуються в контексті.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, конкретизація, лексико-семантична структура, тексти новин, сучасні англомовні ЗМІ.

Вступ. Предметом лінгвістичної теорії перекладу є порівняльне вивчення мовних засобів різних мов і їхнього використання в процесі перекладу. В основі такого порівняння лежить безпосередній і нерозривний зв'язок між мовою і мисленням. Перекладач може порівнювати слова і фрази різних мов, тому що може порівнювати думки та поняття, які ними виражаються. Це значить, що при перекладі відбувається заміна одиниць мови, але зберігається незмінним план змісту, тобто передана текстом інформація. Звідси випливає, що одним з найважливіших завдань, які стоять перед перекладачем в процесі здійснення перекладу, є відшукання у вихідному тексті мінімальної мовної одиниці, що підлягає перекладу, тобто такої одиниці, якій повинна бути підібрана відповідність у мові, на яку перекладають, але складові частини якої по окремої не можуть бути передані засобами цієї мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітність процесу перекладу, невловимість деяких його сторін, що ускладнює дослідження, є причиною появи численних абстрактних моделей процесу перекладу, що приводить до створення різних теорій перекладу. Серед них теорія закономірних відповідників Я. І. Рецкера, трансформаційна теорія перекладу Ю. А. Найди, ситуативна теорія В. Г. Гака, семантико-семіотична модель Л. С. Бархударова, теорія рівнів еквівалентності В. М. Комісарова. Всі ці теорії перекладу, які складають предмет науки про переклад, в основному правильно відображають різні сторони об'єкту, але вони не відображають об'єкта в цілому. Незважаючи на велику кількість моделей перекладу, навряд чи сьогодні будь-яка теорія перекладу може претендувати на домінуюче положення в науці. Однак, не викликає сумнівів той факт, що всі теорії, які правильно відображають ту чи іншу сторону об'єкта науки про переклад, роблять свій внесок.

Метою цього дослідження є визначення головних лексичних та граматичних особливостей застосу-

вання конкретизації при перекладі та аналіз причин використання цього перекладацького засобу у конкретних текстах новин сучасних англомовних ЗМІ. Досягнення цієї мети в рамках представленого дослідження вимагає вирішення наступних завдань, а саме розгляду трансформації як лексико-семантичної структури, визначення видів лексико-граматичних трансформацій взагалі та конкретизації як трансформації при перекладі зокрема, окреслення способів застосування конкретизації при перекладі, а також визначення закономірностей використання цієї трансформації при перекладі на українську мову текстів новин сучасних англомовних ЗМІ.

Матеріали і результати дослідження. Трансформація – основа більшості прийомів перекладу. Вона полягає в зміні формальних (*лексичні або граматичні трансформації*) або семантичних (*семантичні трансформації*) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі. Причина, що викликає потребу у використанні трансформацій полягає у тому, що кожна мова має свою власну, своєрідну структуру, і ця структура не завжди може бути адекватно передана у перекладеному тексті. Саме тому однією з найважливіших проблем, з якою стикається перекладач у своїй роботі, і є проблема перекладацьких трансформацій: щоб досягти мети – вірного відтворення змісту тексту при перекладі з іншої мови і доводиться вдаватися до різноманітних трансформацій, які повністю або частково змінюють структуру речень оригіналу. Тут головним завданням перекладача стає досягнення семантичної еквівалентності вихідного тексту та тексту перекладу. Для вирішення цього завдання і використовується корпус різноманітних перекладацьких перетворень, саме в такому разі на рівні компонентної еквівалентності і застосовуються трансформації.

Для того, щоб швидко вибрати правильний варіант перекладу, перекладачеві необхідно знати всі

види трансформацій. Однак, особливу увагу необхідно звертати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розбіжності між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або певних лексичних змін [1, с. 38]. І саме тут знаходиться коло наших інтересів, оскільки конкретизація, що в даній статті виступає об'єктом нашого дослідження, є одним з найпоширеніших типів перекладацьких трансформацій, який базується на визначенні взаємозв'язків між логічними поняттями, і саме вона [конкретизація] дозволяє перекладачеві досягнути семантичної еквівалентності при перекладі понять широкого значення.

Конкретизація вихідного значення використовується в тих випадках, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці нижче, ніж міра впорядкованості відповідної їй за змістом одиниці в мові, на яку ця одиниця перекладається.

Один з найчастіших випадків використання конкретизації є такий, коли присудком виступають дієслова широкого значення. Саме такі випадки можна назвати найбільш типовими для використання прийому конкретизації [2, с. 49]. Досить широко цей прийом використовується при перекладі таких слів, як: *to be, to have, to get, to do, to take, to give, to make, to come, to go* та ін.

Наступні приклади демонструють використання конкретизації:

We really did. – *Поговорили.*

Did you? – *Відкривав?*

"You will", old Spencer said. "You will, boy. You will when it's too late". – *Задумаєшся! – сказав старий Спенсер.* – *Потім задумаєшся, коли буде пізно.*

Finally, though, I got undressed and got in bed – *Нарешті, я все-таки роздягнувся й ліг.*

You didn't have to do all that. – *Ви дарма писали.*

Конкретизація дієслова-присудка часто використовується при перекладі висловлювань з конструкцією *there is*. Дієслово *be* іноді передається рівнозначним українським дієсловом *бути*:

There was a moment when I could not find you. – *Була хвилинка, коли тебе було не знайти.*

Але таких висловлювань небагато. В українських текстах дієслово *be*, як правило, замінюється дієсловом, що позначає більш конкретну ознаку [2]:

There was yellow weed on the line. – *Лесу обплутали жовті водорості.*

Розглянемо, як конкретизація застосовується при перекладі деяких лексичних одиниць. Так, українське слово *досліджувати* може по-різному перекладатися на англійську мову за наявності різних ситуативних умов і значною мірою цей переклад буде упорядковуватися контекстом: в англійській мові йому будуть відповідати різні більш вузькі за значенням одиниці, в залежності від конкретного контексту:

to explore (досліджувати місцевість – *to explore the environment*);

to investigate (досліджувати ринок – *to investigate the market*);

to research into (досліджувати явище – *to research into the classical literature*) та ін.

Значення слова *man* в англійській мові є досить широким і може вживатися в таких контекстах, в яких українська мова вимагає слова з більш конкретним значенням, наприклад:

He is a man of taste. – *Він людина зі смаком.*

All the king's men. – *Усі королівські солдати.*

Then you will be a man, my son. – *Тоді ти й станеш чоловіком, сину.*

Ще раз зазначимо, що використання конкретизації зумовлено головним чином розбіжностями в лексико-граматичних системах двох мов, відмінностями їхніх стилістичних норм та правил синтагматичної сполучуваності лексем.

Оскільки предметом нашого дослідження в даній статті виступає використання конкретизації у україномовних перекладах матеріалів сучасних англійських ЗМІ, то нам задеться актуальним зробити спробу окреслити риси, які вирізняють конкретизацію як особливий тип перекладацької трансформації саме при перекладі таких специфічних текстів як сучасні новини.

Висвітлення гострих соціально-політичних проблем в ЗМІ потребує застосування мовних засобів, що пом'якшують їх сприйняття адресатами повідомлення. Основним для визначення перекладацької стратегії під час перекладу текстів медійного дискурсу є встановлення комунікативної спрямованості та інтенції автора. Для відтворення змісту одиниць перекладу дуже часто застосовуються перекладацькі трансформації – прийоми, що допомагають розкривати основні значення і реалізувати конотації, яких одиниця набуває в контексті. Під час аналізу перекладів статей в українських ЗМІ було виявлено використання різних типів перекладацьких трансформацій: формальних, лексико-семантичних, граматичних та лексико-граматичних. Їх застосування зумовлене не лише лексичними і граматичними лакунами, а й функціями, які евфемізми виконують в тексті оригіналу. Граматичні трансформації застосовуються для перекладу евфемізмів, що мають специфічну структуру і не мають відповідників у мові перекладу або для запобігання ускладненню в перекладі, оскільки тексти медійного дискурсу повинні легко сприйматися пересічним читачем. Прийом конкретизації застосовується для відтворення евфемізмів з широкою семантикою, значення яких реалізується в контексті [3].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що найпоширенішими видами граматичних трансформацій атрибутивних словосполучень під час перекладу газетно-інформаційних текстів є перестановка, заміна, опущення і доповнення, заміна та опущення, опущення та конкретизація [5].

При перекладі інформаційних текстів виникає необхідність застосування лексичних перекладацьких трансформацій, під якими розуміють «закономірні заміни словникових відповідників у процесі перекладу» [6, с. 101], «різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адек-

ватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [4, с. 39]. Лексичний елемент перекладається не окремо, а в сукупності його контекстуальних зв'язків і функціональних характеристик, що й демонструє, зокрема, переклад багатозначних слів. Знання словникових відповідників є необхідною, але недостатньою умовою адекватного перекладу лексики, оскільки контекст часто диктує необхідність відхилення від словникових відповідників. Звичайно, все різноманіття контекстів не можна зафіксувати у словнику, навіть на рівні словосполучень. Тому одна з головних труднощів перекладу у тексті новин ЗМІ – необхідність знайти конкретне значення слова чи словосполучення, яке відсутнє в словнику, але єдино доречне в певному контексті.

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традицій мовлення [4, с. 39; 6, с. 101]. «Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вужчої семантики» [4, с. 39]. Конкретизація значення вимагає також низки граматичних трансформацій.

Зрозуміло, що цей спосіб перекладу частіше застосовують тоді, коли перекладаються слова із дуже широким значенням на кшталт *thing, matter, piece, affair, unit, claim, concern, fine, good, to be, to do, to get, to come* тощо [4, с. 40].

Отже, при перекладі інформаційних текстів виникає необхідність застосування перекладацьких лексичних трансформацій.

Для проведення аналізу нами були обрані англomовні джерела ЗМІ, які мають свої представництва в Україні, а саме: *веб-сайт BBC* (британська телерадіомовна корпорація), інформаційне агентство *Reuters* (його американське видання), канадська телерадіомовна корпорація *CBC*, провідна в Канаді телерадіомовна та *The Guardian* – британська газета, що належить Медійній групі Гардіан.

Стаття “Li-fi 100 times faster than Wi-Fi” [8] та її переклад для Української служби BBC “В Естонії випробували мережу Li-fi – в 100 разів швидшу за Wi-fi” [9]:

It was tested in an office, to allow workers to access the internet and in an industrial space, where it provided a smart lighting solution.

Випробування проводилися в конторському приміщенні і в промисловому цеху.

У цьому реченні відбулася конкретизація понять *office* та *space*. Англійська лексема *office* може означати приміщення, де працюють службовці підприємства, місце, де знаходиться керівництво підприємства, та будівлю, де розташовані такі приміщення. При конкретизації визначається, яке саме значення застосовується у цьому випадку. Так само слово *space* є

багатозначним та може означати простір, частину приміщення, зону певного типу або виділену під певний вид діяльності та ін. Тут так само констатуємо конкретизацію як перекладацький прийом. Використане перекладачем слово «*цех*» не має прямого перекладу в англійській мові, тому можна казати про випадок конкретизації.

Neither can the technology travel through walls so initial use is likely to be limited to places where it can be used to supplement wi-fi networks, such as in congested urban areas or places where wi-fi is limited, such as hospitals.

Тому первинне застосування цього методу обмежуватиметься тими приміщеннями, де застосування Wi-fi неможливе або небажане, наприклад, в лікарнях.

Відбулася конкретизація слова *place*, що може означати приміщення, частину території, ландшафту, відокремлену зону приміщення чи території та має багато інших значень. Перекладач наголошує на тому, що мається на увазі саме приміщення.

Стаття “Neutrino scientists win Nobel Prize for Physics” [13] та її переклад “Нобелівську премію з фізики отримають відкривачі маси нейтріно” [12]:

Oct 6 Japan's Takaaki Kajita and Canada's Arthur B. McDonald won the 2015 Nobel Prize for Physics for their discovery that neutrinos have mass, the award-giving body said on Tuesday.

Японець Такаакі Кадзіта та канадець Артур Б. Макдональд стали володарями Нобелівської премії з фізики 2015 року за відкриття того факту, що нейтріно мають масу, оголосила Королівська шведська академія наук у вівторок.

Перекладач використав прийом конкретизації при перекладі дієслова *say* (казати), переклавши його як *оголосити*, з тієї причини, що словосполучення *академія сказала* не є коректним виходячи з контексту, тобто мета адекватності перекладу не буде досягнута таким чином.

Зі статті “Nokia prices virtual reality camera at \$60,000” [15] та її перекладу “Камера віртуальної реальності Nokia буде коштувати \$60.000” [16] беремо такий приклад:

Nokia on Tuesday said it will price its virtual reality camera at \$60,000 and begin its shipments in the first quarter of next year.

Nokia повідомила у вівторок, що ціна на камеру віртуальної реальності складатиме \$60.000, а поставки почнуться у першому кварталі наступного року.

Знову відбувається конкретизація дієслова *said*, аналогічно попередньому випадку, але тут перекладач використав слово *повідомила*, яке, виходячи з контексту, є адекватним у сполученні із назвою компанії Nokia.

Зі статті “Airbnb to double bookings to 80 million this year – investors” [14] та її перекладу “Airbnb подвоїть число бронювань до 80 млн до кінця року – інвестори” [18] маємо наступне:

The company says it has more than 1.5 million

listings – homes, apartments, guestrooms, even houseboats and treehouses – in more than 34,000 cities in 190 countries.

Зараз на Airbnb представлені 1,5 мільйона варіантів житла – квартири, будинки, кімнати, яхти та навіть дома на деревах - все це у 34.000 містах у 190 країнах.

В даному випадку відбулася конкретизація при перекладі слова *listings*, що означає елементи списку, тому що це слово не має прямого перекладу в українській мові. Замість того перекладач вдався до конкретизації та назвав, про які саме елементи списку йдеться у повідомленні.

Зі статті “Tiny 'lunch-box' satellites carry huge Canadian hopes into space” [11] та її перекладу “Крихітні супутники розміром з невелику коробку несуть із собою у космос великі надії канадців” [12] вилучаємо наступне:

Guennadi Kroupnik, director of satellite communication and space environment projects for the Canadian Space Agency, says NEOSSat has been designed to work for a year, but with the hope that it will survive much longer.

Директор проектів супутникового зв'язку та космічного середовища Канадського космічного агентства Геннадій Крупник (Guennadi Kroupnik) розповідає, що NEOSSat розрахований на роботу протягом року, однак є надія, що він працюватиме набагато довше.

В даному випадку відбулася конкретизація при перекладі дієслова *says*. Прямий переклад цього слова *говорить* також міг бути використаним у цьому випадку, але з точки зору перекладача заміна на еквівалент *розповідає* допомагає зробити переклад більш точним, саме тому він вдається до конкретизації.

Цей матеріал підкреслює важливість уважного вибору словникового еквіваленту при перекладі з метою розкриття значення іншомовного слова у контексті та можливість (і, інколи, необхідність) знаходження варіанта перекладу поза межами словникових еквівалентів.

Для аналізу також були обрані окремі статті з електронної версії сайту видання The Guardian та їх переклад у виконанні О.А. Остроушко у рамках роботи «Лексичні трансформації при перекладі англійських інформаційних текстів українською мовою» [6].

Так, зі статті “Swiss scientists aim to build a synthetic brain within a decade” [19] беремо наступне:

The world's first synthetic brain could be built within 10 years, giving us an unprecedented insight into the nature of consciousness and our perception of reality.

Перший у світі синтетичний мозок міг би бути створений протягом десяти років, даючи нам безпрецедентну можливість осягнути сутність свідомості й нашого сприйняття дійсності.

Конкретизація як спосіб перекладу була використана через використання слів з дуже широким значенням. Дієслово *built* (будувати) замінено словом *створювати*, бо використання прямого перекладу примушує використовувати слово у переносному

значенні, що не є припустимим для наукового стилю цього повідомлення. Сполучення *insight into* не має однозначного прямого перекладу в українській мові, тому був використаний адекватний заміник відповідно до контексту. Конкретизація при перекладі слова *nature* відбулася через широке значення вхідного слова та пошук відповідного змісту займенника.

У статті “Taliban claim they have captured US soldier” [20] знаходимо наступні приклади:

The Taliban have confirmed on their website that they are holding an American soldier the US military had earlier described as possibly being in enemy hands.

Талібан на своєму веб-сайті підтвердив, що вони утримують у полоні американського солдата, якого раніше американські військові оголосили таким, що, можливо, перебуває в руках ворога.

Відбулася конкретизація дієслів *holding*, *being* як дієслів з широким значенням. У випадку перекладу дієслова *holding* використано значення *утримувати*, що вказує на примусові дії, у випадку зі словом *being*, що має безліч варіантів при перекладі, використано прийом конкретизації значення дієслова так, щоб переклад вказував на перебування у певному місці.

Стаття “Family doctor and six-year-old die after contracting swine flu” [21]:

A GP and a six-year-old girl have died after contracting swine flu, taking the number of UK deaths linked to the virus to 17, officials announced today.

Сьогодні офіційно оголошено, що від свинячого грипу померли сімейний лікар і шестирічна дівчинка, що довело число померлих від вірусу в Об'єднаному Королівстві до сімнадцяти.

Дієслово з широким значення *taking* не має аналогічного прямого перекладу з відповідним значенням тому була проведена конкретизація шляхом заміни на дієслово *довело*.

На підставі цих матеріалів ми дійшли висновку, що при застосуванні цього типу трансформацій контекст грає важливу роль, адже звужене значення обраного еквіваленту компенсується саме контекстом.

Висновки. У процесі перекладу часто виявляється неможливість використання слів і словосполучень, які пропонуються у словниках. Саме тому часто виникає потреба у відступі від системних еквівалентів і перекладач робить спроби достовірно передати інформацію, надану іншою мовою так, щоб вона адекватно сприймалася читачем. Виникає потреба у різноманітних трансформаціях. Саме у таких випадках звертаються до трансформаційного перекладу.

Проблема перекладацьких трансформацій є однією з найактуальніших у сучасному перекладознавстві. Для того, щоб вірно відтворити зміст іншомовного тексту перекладачі вдаються до різноманітних трансформацій, які повністю або частково змінюють структуру речень оригіналу. При цьому перекладачеві слід зважати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розходження між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксич-

ної структури речення або лексичних змін. Оскільки лексика тісно пов'язана з граматиною, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні та граматичні зміни.

У статті розглянуто конкретизацію як один з різновидів перекладацьких трансформацій, що сприяють вдосконаленню адекватності сприйняття тексту, що перекладається з англійської мови на українську.

В ході дослідження обраного для аналізу матеріалу, яким слугували тексти новин відомих англомовних ЗМІ та їх переклади на українську мову, ми з'ясували, що для якісного виконання своєї роботи перекладачеві необхідні як глибокі знання в області теорії перекладу, так і відмінні практичні навички. У зв'язку з цим, ми також фокусували свою увагу на аналізі теоретичних питань, пов'язаних із загальною теорією щодо перекладацьких трансформацій та їх класифікацій, запропонованих різними дослідниками, розглянули конкретизацію зокрема, моделі її застосування та привели приклади перекладу конкретизації у висвітленні соціально-політичних проблем в ЗМІ. Це дозволило з практичної точки зору оцінити важливість застосування цього типу трансформацій при передачі семантичного компонента у терміносистему іншої мови.

Основним для визначення перекладацької стратегії під час перекладу текстів дискурсу є встановлення комунікативної спрямованості та інтенції автора. Для відтворення змісту одиниць перекладу застосовуються перекладацькі трансформації – прийоми, що допомагають розкривати основні значення і реалізувати конотації, яких одиниця набуває в контексті. Під час аналізу перекладів статей в українських ЗМІ було виявлено використання різних типів перекладацьких трансформацій: формальних, лексико-семантичних, граматичних та лексико-граматичних. Їх застосування зумовлене не лише лексичними і граматичними лакунами, а й функціями, які евфемізми виконують в тексті оригіналу. Граматичні трансформації застосовуються для перекладу евфемізмів, що мають специфічну структуру і не мають відповідників у мові перекладу або для запобігання ускладнення в перекладі, оскільки тексти медійного дискурсу повинні легко сприйматися пересічним читачем. Прийом конкретизації застосовується для відтворення евфемізмів з широкою семантикою, значення яких реалізується в контексті.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що найпоширенішими видами граматичних трансформацій атрибутивних словосполучень під час перекладу газетно-інформаційних текстів є перестановка, заміна, опущення і доповнення, заміна та опущення, опущення та конкретизація.

У ході дослідження ми ще раз переконалися, що основним завданням перекладача в ракурсі нашого інтересу до перекладацьких трансформацій є досягнення семантичної еквівалентності вихідного тексту та тексту перекладу. Випадки використання лексичних трансформацій сприяли більш повному виявленню лексико-трансформаційних закономірностей,

полегшили подальше розуміння теоретичної частини.

В даному дослідженні підкреслена важливість уважного вибору словникового еквіваленту при перекладі з метою розкриття значення іншомовного слова у контексті та можливість (і, інколи, необхідність) знаходження варіанта перекладу поза межами словникових еквівалентів.

Крім того, підкреслена значущість того факту, що кожна мова має свою, притаманну лише їй, структуру, що обґрунтовує необхідність використання конкретизації і трансформацій взагалі у практиці перекладу.

Практична цінність даної роботи визначається можливістю використання матеріалу дослідження як в теорії, так і в практиці перекладу, забезпечуючи перекладача поширеними знаннями про те, що можна вважати одним із фундаментальних перекладацьких прийомів.

Список літератури: 1. *Бабенко О. В., Королік І. О.* Трансформаційні процеси в перекладі [Електронний ресурс] / *О. В. Бабенко, І. О. Королік* // *Наука. Теорія і практика.* – Режим доступу: http://конференция.com.ua/files/image/konf%2010/konf%2010_3_26.pdf. 2. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / *В. С. Виноградов.* – М.: Изд-во института общ. и сред. образования РАО, 2001. – 224 с. 3. В Естонії випробували мережу Li-fi – в 100 разів швидшу за Wi-fi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bbc.com/ukrainian/science/2015/11/151127_dk_estonia_li-fi_tes. 4. *Девисон Дж.* Крихітні супутники розміром з невелику коробку несуть із собою у космос великі надії канадців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20130225/206314066.html>. 5. *Донцова О. М.* Трансформації в перекладі політичних евфемізмів (на матеріалі журналів «Економіст» та «Український тиждень») // *ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XIII міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів.* – К.: НАУ, 2013. – С. 10–12. 6. *Карабан В. І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури / *В. І. Карабан* // *Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі.* – Вінниця: Нова книга, 2001. – 303 с. 7. *Мороз А. О.* Синтаксичні перетворення на рівні атрибутивних словосполучень при перекладі газетно-інформаційних текстів / *А. О. Мороз* // *ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XIII міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів.* – К.: НАУ, 2013. – С. 27–28. 8. *Нобелівську премію з фізики отримують відкривачі маси нейтрино* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.reuters.com/article/oddyEnoughNews/idRUKCNOS013620151006>. 9. *Остроушко О. А.* Лексичні трансформації при перекладі англійських інформаційних текстів українською мовою / *О. А. Остроушко* // *Філологічні студії.* – Вип. 5. – 2010. – С. 201–208. 10. *Рецкер Я. И.* Пособие по переводу с английского языка на русский / *Я. И. Рецкер.* – Ленинград: Просвещение, 1973. – 199 с. 11. *Розендаль Дж.* Камера віртуальної реальності Nokia буде коштувати \$60.000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.reuters.com/article/oddyEnoughNews/idRUKBN0TK47S20151201>. 12. *Сомerville X.* Airbnb подвоїть число бронювань до 80 млн. до кінця року – інвестори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.reuters.com/article/oddyEnoughNews/idRUKCNORT13120150929>. 13. *Davison J.* Tiny 'lunch-box' satellites carry huge Canadian hopes into space [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbc.ca/news/technology/tiny-lunch-box-satellites-carry-huge>. 14. *Neutrino scientists win Nobel Prize for Physics* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/nobel-prize-physics-idUSS3N10200N20151006>. 15. *Rosendahl J.* Nokia prices virtual reality camera at \$60,000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-nokia-virtualreality-idUSKBN0TK3TI20151201>. 16. *Sample I.* Swiss scientists aim to build a synthetic brain within a decade [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/science/2009/jul/23/synthetic-brain-project-consciousness>. 17. *Siddique H.* Family doctor and six-year-old die after contracting swine flu [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.theguardian.com/world/2009/jul/13/17-uk-swine-flu-fatalities>. 18. Somerville H. Airbnb to double bookings to 80 million this year – investors [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-airbnb-growth-idUSKCN0RS2QK20150928>. 19. Taliban claim they have captured US soldier [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/world/2009/jul/06/taliban-capture-us-soldier>. 20. 100 times faster than Wi-Fi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/technology-34942685>.

Bibliography (transliterated): 1. Babenko, O. V., and I. O. Korolik, "Transformatsiyni protsessy u perekladi." *Nauki. Teoria i praktyka*. Web.15.01.2016 <http://konferencia.com.ua/files/image/konf%2010/konf%2010_3_26.pdf>. 2. Vinogradov, V. S. *Vvedenie v perevodovedenie (obshchie i leksicheskie voprosy)*. Moscow: Izdatelstvo instituta obshchego i srednego obrazovaniya RAO, 2001. Print. 3. "V Estonii vyprobuvaly mrezhu Li-fi – v 100 raziv shvyidshu za Wi-fi." Web.15.01.2016 <http://www.bbc.com/news/science/2015/11/151127_dk_estonia_li-fi_tes>. 4. Davison, J. *Kryhimi suputnyky rozmirom z nevelyiku korobku nesut' iz soboyu u kosmos velyiki nadii kanadtsiv*. Web.15.01.2016<http://inosmi.ru/world/20130225/2063_14066.html>. 5. Dontsova, O. M. "Transformatsii v perekladi polityichnykh evphemizmiv (na materialii zhurnaliv "Economist" ta "Ukrainskyi tyzhden")." *POLIT. Suchasni problem nauki. Humanitarni nauky*. NAU. 2013. 10–12. Print. 6. Karaban, V. I. "Pereklad anhliyskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury." *Leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni trudnischchi*. Nova knyha. 2001. Print. 7. Moroz, A. O. "Synntaksychni peretvorennia na rivni atrybutyvnykh slovospoluchen pryї perekladi hazetno-informatsyinykh tekstiv." *POLIT. Suchasni problem nauki. Humanitarni nauky*. NAU. 2013. 27–28. Print. 8. "Nobelevsku premiy z fizyky otrymayut" vidkryvashi masy neutrino." Web.15.01.2016 <<http://ru.reuters.com/article/oddyEnoughNews/>

idRUKCN0S013620151006>. 9. Ostroushko, O. A. "Leksychni transformatsii pryї perekladi anhliyskykh informatsyinykh tekstiv." *Philolohichni studii*. No. 5. 2010. 201–208. Print. 10. Retsker, Ya. I. Posobie po perevodu s anhliyskogo yazyka na russkiy. Prosveshchenie. 1973. Print. 11. Rosendahl, J. "Kamera virtual'noi realnosti Nokia bude koshtuvatyi \$60.000." Web.15.01.2016 <<http://ru.reuters.com/article/oddyEnoughNews/idRUKBN0TK47S20151201>>. 12. Somerville, H. "Airbnb podvoit' chyslo bronyuvan' do 80 mln do kintsya roku – investoryi." Web.15.01.2016 <<http://ru.reuters.com/article/oddyEnoughNews/idRUKCN0RT13120150929>>. 13. Davison, J. "Tiny 'lunch-box' satellites carry huge Canadian hopes into space." Web.15.01.2016 <<http://www.cbc.ca/news/technology/tiny-lunch-box-satellites-carry-huge>>. 14. "Neutrino scientists win Nobel Prize for Physics." Web.15.01.2016<<http://www.reuters.com/article/nobel-prize-physics-idUSS3N10200N20151006>>. 15. Rosendahl, J. "Nokia prices virtual reality camera at \$60,000." Web.15.01.2016 <<http://www.reuters.com/article/us-nokia-virtualreality-idUSKBNTI20151201>>. 16. Sample, I. "Swiss scientists aim to build a synthetic brain within a decade." Web.15.01.2016 <<http://www.theguardian.com/science/2009/jul/23/synthetic-brain-project-consciousness>>. 17. Siddique, H. "Family doctor and six-year-old die after contracting swine flu." Web.15.01.2016 <<http://www.theguardian.com/world/2009/jul/13/17-uk-swine-flu-fatalities>>. 18. Somerville, H. "Airbnb to double bookings to 80 million this year – investors." Web.15.01.2016<<http://www.reuters.com/article/us-airbnb-growth-idUSKCN0RS2QK20150928>>. 19. "Taliban claim they have captured US soldier." Web.15.01.2016 <<http://www.theguardian.com/world/2009/jul/06/taliban-capture-us-soldier>>. 20. "100 times faster than Wi-Fi." Web.15.01.2016<<http://www.bbc.com/news/technology-34942685>>.

Надійшла (received) 18.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Недайнова Ірина Василівна – кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу; тел.: (050) 558-15-09; e-mail: nedafox@gmail.com.

Недайнова Ірина Васильєвна – кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри ділового іноземного мови та перекладу; тел.: (050) 558-15-09; e-mail: nedafox@gmail.com.

Nedainova Iryna Vasylyvna – Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor at the Business Foreign Language and Translation Department; tel.: (050) 558-15-09; e-mail: nedafox@gmail.com.

Славутський Олексій Дмитрович – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» студент; тел.: (091) 306-35-52; e-mail: slawootsky@gmail.com.

Славутский Алексей Дмитриевич – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; тел.: (091) 306-35-52; e-mail: slawootsky@gmail.com.

Slavootsky Oleksiy Dmytrovych – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.: (091) 306-35-52; e-mail: slawootsky@gmail.com.

УДК 811.111'25

Н. М. АКОП'ЯНЦ, М. Ю. ВОРОЖБИТ

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ЗМІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У статті наведені лексико-стилістичні особливості перекладу текстів ЗМІ з англійської мови на українську з урахуванням особливих чинників, що впливають на характер інформаційно-комунікативного процесу. В дослідженні подаються основні прийоми, які використовуються в газетно-інформаційних матеріалах. Особлива увага приділяється визначенню специфіки лексичних трансформацій при перекладі текстів ЗМІ та виникненню лексико-стилістичних труднощів при перекладі.

Ключові слова: лексичні та стилістичні проблеми перекладу, тексти ЗМІ, лексичні трансформації та стилістичні фігури мови, політична та фінансово-економічна лексика, епітети, метафора, сленг.

Вступ. Загальновідомо, що на сьогоднішній день спостерігається інтенсивний розвиток засобів масової інформації, що, як наслідок, викликає

величезний вплив на життя суспільства, на свідомість і уявлення людей, а також на національні мови і культури. Актуальність даної статті полягає у тому, що в

сучасних умовах переклад текстів ЗМІ набуває особливого значення, виступаючи як засіб подання інформації та засіб переконування, які у той же час розраховані на масову і дуже неоднорідну аудиторію, яку потрібно зацікавити. Завдяки зростанню міжнародних зв'язків, щорічно збільшується обсяг публікацій присвячених політиці, фінансово-економічній тематиці, науковим досягненням і т.д., які орієнтуються не тільки на внутрішню аудиторію, а і на зовнішню, яка найчастіше є іншомовною. Предметом дослідження є лексико-стилістичні особливості перекладу англійських текстів ЗМІ на українську мову, у якості об'єкта обрано тексти публіцистичного стилю, які відносяться до політичної та фінансово-економічної тематики, науки та освіти, мистецтва, релігії.

Метою цього дослідження є виявлення основних лексичних та стилістичних особливостей перекладу текстів ЗМІ, виокремлення та подолання труднощів при процесі перекладу, а також розкриття та коментар основних прийомів, які використовуються в мові англійської преси фінансово-економічної, політичної та інших тематик.

Матеріали і результати дослідження. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці таких вчених як І.В. Корунець, В. І. Карабан, Г. Е. Мірам та О. М. Гон, Я. І. Рецкер, присвячені проблемам теорії та практики перекладу, медіа та комунікативної лінгвістики. Матеріалом дослідницької роботи послужили англійські тексти ЗМІ, такі як газети «Financial Times», «The Guardian» та «The New York Times». Вибір в якості матеріалу текстів ЗМІ обумовлений тією величезною роллю, яку відіграють англійські медіа тексти в світовому інформаційному просторі.

Згідно з теорією Л. С. Бархударова, переклад – це «процес заміни мовленнєвого тексту на одній мові мовленнєвим текстом на іншій мові, зберігаючи при цьому змістовність та дотримуючись відповідних правил» [1, с. 8].

Таким чином, при перекладі відбувається заміна одиниць мови, тому найважливішою задачею, що постає перед перекладачем та яка виникає при процесі перекладу є виявлення мінімальної мовної одиниці у вихідному тексті, яку потрібно підібрати відповідно у мові перекладу, але складові частини якої по окремоті не передаються засобами мови перекладу. Така одиниця називається одиницею перекладу. За визначенням Л. С. Бархударова, під одиницею перекладу мається на увазі така одиниця у вихідному тексті, до якої можна підшукати відповідність в тексті перекладу, складові частини якої, узяті по окремоті, не мають відповідностей в тексті перекладу. Інакше кажучи, одиниця перекладу – це найменша (мінімальна) мовна одиниця вихідної мови, яка має відповідність в тексті перекладу [1, с. 174].

При будь-якому перекладі велике значення відіграють лексичні, граматичні, стилістичні та інші особливості мови. Не винятком є і переклад текстів ЗМІ фінансово-економічної тематики, так як переклад з однієї мови на іншу являє собою складний процес

розумової діяльності перекладача, та адекватне відтворення тексту певними засобами мови. Сьогодні переклад текстів ЗМІ став не тільки важливим, але й повсякденним явищем життя світового співтовариства, тому багато уваги приділяється питанню ролі текстів/повідомлень ЗМІ в житті суспільства. Отже вивчення особливостей перекладу газетних текстів виявляється дуже актуальним у зв'язку з розвитком міжнародних відносин в сфері політики, культури, релігії, фінансів, економіки тощо. Переклад газетних статей відрізняється від перекладу художньої або технічної літератури, але також відіграє не менше значення в життєво важливих сферах діяльності людства. Таким чином, серед жанрово-тематичного різноманіття текстів ЗМІ можна виділити наступні типи текстів: новинні матеріали (хроніка подій), коментарі, інтерв'ю, рекламні матеріали, аналітичні огляди на різні теми (економіка, політика, фінанси, суспільне життя, соціальні проблеми, наука, мистецтво, культура та інше), а також спортивні новини та репортажі.

При перекладі газетних повідомлень зустрічається ряд лексико-стилістичних труднощів, без подолання яких, неможливо здійснити адекватний переклад матеріалу. В статті ми зосереджуємося саме на стилістичних труднощах. Під час перекладу інформаційних текстів часто виникає необхідність звернутися до стилістичних фігур мови. Такі стилістичні фігури застосовуються тоді, коли прагнуть не зберегти стилістичний прийом, а зберегти його функцію в певному контексті. Звертаючи увагу на стилістичні особливості при перекладі, перекладач демонструє не тільки якісний переклад з мови оригіналу на мову перекладу, а й свої навички та майстерність. Так, наприклад, в дослідженні В. Н. Крупнова прокоментовані основні прийоми, які використовуються в мові англо-американської преси: рекламна лексика, сленг, прислів'я, метафори, метонімія, епітети, парафрази, порушення фразеологічного поєднання, синонімічні пари, порівняння, гіперболи, слова і фрази, які особливо популярні в даний момент, анонімна побудова тексту, та евфемізми [4, с. 13–17].

В нашій дослідницькій роботі ми звернули увагу саме на такі стилістичні фігури як: сленг, метафори, епітети, гіперболи, евфемізми, антономазія/метонімія, апозіопезиси, ідіоми, антитези, оксюморон та анонімна побудова речення, так як вони є найбільш вживаними в розглянутих нами газетах.

В британському тижневику «Financial Times» найчастіше зустрічалися метафори та епітети. Це обумовлено тим, що це видання консервативного спрямування та розраховане на ділове коло читачів. Таку стилістичну фігуру, як метафора, використовують тоді, коли прагнуть викликати певні асоціації та донести повідомлення в імліцитній формі. В реченні «Deutsche Bank reviews UK operation in **warning shot** over EU referendum» [9, с. 1] метафора «warning shot» означає не попереджувальний постріл, а конфліктну ситуацію, яка є попередженням, сигналом чогось більш небезпечного. Іншими прикладами метафори у згаданому тижневику є: «It comes as HSBC is

undertaking a review of whether to move its domicile out of the UK because of the growing **burden of tax and regulation** (податковий тягар)» [9, с. 1], «Other data illustrate the speed with which oil companies have reacted to the **crude price collapse** (обвал цін)» [9, с. 1], «The move lays down a public challenge to premier Alexis Tsipras as he moves closer to striking a new **bailout deal** (аварійний стрибок з парашутом, тут же – небезпечна справа)», «The project deferrals already announced could be just the start of a **big wave of delays** (велика хвиля затримок)» [9, с. 1].

Стилістичну фігуру епітет було використано, наприклад, в реченні: «The list also featured several **“heavy” oil projects**, where extraction is closer to mining than conventional drilling» [9, с. 1]. Автор має на увазі не «важкий нафтовий проект», а занадто затратний у фінансовому відношенні. Наведемо інші приклади епітетів з «Financial Times»: «After reaching \$115 a barrel last June, the price of oil plummeted to a low of \$45 in January, as surging output of US shale oil and **softening demand** in Asia stoked a glut in the market (пом'якшена вимога)» [9, с. 1], «While Andy Burnham, the frontrunner, has widespread trade union support, **the shadow home secretary** will try to occupy the centre ground with a commitment to “reset” Labour’s relationship with business» [9, с. 1] (тіньовий, неофіційний міністр внутрішніх справ).

Стилістичні фігури мови такі як: сленг, ідіома, метонімія, гіпербола та анонімічна побудова виявилися менш частотними. В прикладі «JCB, the construction equipment company, has dismissed concerns about the impact on business of the country voting to leave the EU, saying it would not make a **“blind bit of difference”** to trading with Europe» [9, с. 1] словосполучення «a blind bit of difference» (ніяк) є сленгом. Ця фігура мови спостерігається також в наступних прикладах: «BT finds its **mojo** (привабливий продукт, «своя фішка», «родзинка»)» [9, с. 1], «Twitter trolls» [9, с. 10] (тролі у Твіттері). До стилістичної фігури гіперболи ми звернулись при перекладі наступних прикладів: «Will **the telecoms behemoth’s** £20bn reinvention pay off?» (телекомунікаційні гіганти) [9, с. 1] та «**The silent giants**» (мовчазні велетні) [9, с. 1].

Анонімна побудова речення широко представлена в наступних фрагментах тексту: «**The bank said that** clients had recently approached it looking for advice on the consequences of a UK exit from the EU, but the working group was separate from that» [9, с. 1]. Влучними прикладами оксюмору є «the analysis paralysis of **Labour’s clever fools** (розумні дурні лейбористів) [9, с. 1] та «ethical hackers» (етичні хаке-ри) [9, с. 3]. Ідіоми були використані в реченнях: “Oil slide **puts** more than \$ 100 bn of projects **on ice** as majors tetreat” [9, с. 1], в якому “put on ice” перекладаємо – відкласти до кращих часів, «заморозити», «McCluskey **flexes muscles** in quest **to be kingmaker**» [9, с. 2], де ідіома «to flex muscles» – демонструвати силу, похідний вираз від «грати мускулатурою» в боді-білдингу, «to be kingmaker» – вершити долі.

Тож знаходимо прислів'я, адаптовані до еко-

номіко-фінансового контексту, як-то наприклад, “The devil was in the detail?” [9, с. 2] – «Чи був диявол в деталях?», риторичне питання, побудоване на основі добре відомої народної мудрості, стосовно фінансових проблем лейбористів.

Автори статей «Financial Times» також часто вдаються до метафоризації образів, позаяк у такий спосіб розкривається сутність одних явищ через властивості інших, що приймається нами до уваги під час перекладу. Наприклад, «US stocks **climb to record highs** while Greek bond **yields soar** amid growing concerns about the state of Athens’ finances» [9, с. 29], де «climb to record highs» – сягають рекордних висот, «soar amid» – парять у вишині.

Під час аналізу стилістичних особливостей текстів щоденної британської газети «The Guardian», ми виявили такі стилістичні фігури: метафори, епітети, ідіоми, апозіопезис та антитезу. В «The Guardian» найчастіше були використані епітети: «More than five years into the financial and economic crisis, the once-**hot topic** of “globalisation” is no longer where the action is» [10, с. 1] (hot позначає сенсаційну новину), «The WTO, which polices international trade law as well as being a forum for negotiations, is having to arbitrate in a growing number of international disputes, as the temporary truce called for by the G20 countries in the depths of the financial crisis gives way to a more **fractious climate**» [10, с. 1] (fractious як непередбачуваний, а не примхливий клімат) та «Meanwhile, the increasingly powerful emerging economies, burned by the experience of the financial crisis, are asserting their right to protect themselves against the surges of **“hot money”**» [10, с. 1] (спекулятивний грошовий капітал, який переміщують за кордон через острах знецінення).

Метафорами є «He says that the WTO just **“doesn’t want to talk about”** questions such as whether world exchange rates are fair or whether globalisation delivers for the poor – while even the International Monetary Fund, usually considered the bastion of the Washington consensus, has overthrown conventional wisdom by questioning the impact of austerity, and throwing open the idea of **“capital controls”** to limit cross-border investment flows into vulnerable economies» [10, с. 4] (“capital controls” – мозковий центр), «Heiner Flassbeck, professor of economics at Hamburg and, until recently, chief economist at Unctad, **the UN’s trade arm**, believes that even now, when few people expect Doha to be revived, the WTO remains stuck with an outdated mindset, in which “free trade” is just about domestic subsidies and taxes on exports» [10, с. 4] («права рука» в торгівлі).

Дуже часто в написах до світлин та заголовках газети «The Guardian» застосовується апозіопезис, раптова зупинка в мові, що робить її незакінченою, переривання одного речення та початок нового, наприклад: «Drawn into conflict ... Yacouba Konate shows support for France» [10, с. 12] (Залучені в конфлікт ... Якуба Конате демонструє підтримку Франції), «He feels their joy as well as their pain ... President Barack Obama displays his empathy for his fellow

Americans» [10, с. 35] (Він відчуває їх радість, а також їхній біль... Президент США Барак Обама демонструє своє співчуття до своїх товаришів американців), «New talent ... Trevor Noah relishes the freedom to mock President Jacob Zum» (Новий талант... Тревор Ноа отримує задоволення вільно знущатися над президентом Джейкобом Зума)» [10, с. 41].

В окремих сегментах тексту знаходимо іронію стосовно проблем охорони навколишнього середовища: «When it comes to air pollution, the residents of Beijing tend to think they have seen it all. But last weekend instruments measuring the levels of particulate matter in the city broke all records» [10, с. 3] (Коли мова йде про забруднення повітря, то жителів Пекіна важко здивувати. Але в минулі вихідні показники вмісту твердих часток побили всі рекорди).

Іноді різні стилістичні фігури поєднуються в одному реченні. Приклад використання апозіопезису та антитези: «**Life and death** ... Iran sees 85,000 new cases of cancer each year, a figure that experts say has nearly doubled in five years» [10, с. 8] (Життя і смерть... Іран бачить 85000 нових випадків раку щороку, і ця кількість буде зростати, кажуть експерти, майже в два рази протягом п'яти років; **Life and death** – це антитеза).

У виданні «The Guardian» також зустрічається метонімія: «US use of drones is counter-productive, less effective than the **White House** claims and is encouraging a new arms race that will “lay the foundations for an international system that is increasingly violent”, says a study by one of President Obama’s former security advisers, Michael Boyle» [10, с. 5] (Білий дім). Білий дім тут заміщує образ уряду, будівля репрезентує очільників держави.

Проаналізувавши щоденну американську газету «The New York Times», можна зробити висновок, що в цьому виданні зустрічається більше різновидів стилістичних фігур. Крім вже згаданих в газетах «The Guardian» та «Financial Times». В «The New York Times» прослідковується висока частотність вживання евфемізмів, які вважаються різновидом перифрази і використовуються для пом'якшення поняття та додання шляхетності. В ЗМІ це практикується для створення політично коректних висловлювань. Наприклад, «The link, which surfaced late Sunday, showed Peppers received some of his highest grades in classes in the Department of African and **Afro-American** Studies, known as AFAM» [11, с. 32] (евфемізм **Afro-Americans** дозволяє уникнути образливих вказівок на расову приналежність). В прикладі «The scientists found that those who were of normal weight around the time of their diagnoses were twice as likely to die during the study period, compared with those who were **overweight**» [11, с. 48] (люди з надлишковою вагою вжито замість слова «товстий»). Знаходимо також евфемізми, які служать для прикриття агресивних військових дій: «The court declared that the United States was bound by the Geneva Conventions, which guarantee dignified incarceration and fair trials to all persons captured in an **armed conflict**» [12, с. 5] (воєнний конфлікт звичайно замі-

нює слово war – війна), «The bed held a stack of thick pipes packed with **homemade explosives**» [10, с. 6] (евфемізм **homemade explosives** – саморобні вибухівки замість bombs).

Спостерігається часте застосування ідіом, хоча при перекладі речень, які містять ці стилістичні фігури виникають деякі труднощі, тому що переклад ідіом потребує залучення контексту ситуації. З іншої сторони, саме вони надають газетним статтям яскраве емоційне забарвлення. Наприклад: «**bring the church to the right track**» [11, с. 5] – «наставити церкву на істинний путь» (в контексті новин про дворецького Папи Бенедикта XVI, який обнародував таємну інформацію у спробі осудити і виправити слабкі сторони церкви), «**A politically isolated country takes its turn in the spotlight**» [11, с. 7] – «тепер настала черга політично ізольованої країни зайняти своє місце на світовій арені» (В контексті новин про підготовку Ірану до найбільшої за останні чотирнадцять років міжнародної конференції).

Прикладом частого використання в газеті The New York Times також є така стилістична фігура мови як анонімна побудова речення. 1) «**The police said that** scores of Jewish youths were involved in the attack late Thursday in West Jerusalem’s Zion Square, leaving one 17-year-old unconscious and hospitalized» [11, с. 1]; 2) «A poll by the Pew Research Center released in January found that 74 percent of American Mormons identified them selves as Republican and 17 percent as Democrat; and **9 percent said that** they were independent or did not know their preference» [11, с. 6]; 3) «It’s hard **to believe that** a decade has passed since the last uproar» [11, с. 5].

Висновки. Підводячи підсумки виконаної дослідницької роботи, бачимо, яку важливу і невід’ємну роль відіграють стилістичні особливості при перекладі. Саме вони допомагають перекладачеві відтворити цілісність і образність тексту, зберігаючи зміст, структуру, емоційність, унікальність та самобутність повідомлення.

Список літератури : 1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С.Бархударов. – М. : Международ. отношения, 1975. – 240 с. 2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : учебник / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с. 3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В.І.Карабан.– Вінниця: Нова книга, 2001. – 304 с. 4. Крупнов В.Н. Пособие по социально – политической и официально – деловой лексике / В.Н.Крупнов. – М. : Высшая школа, 1984. – 248с. 5. Мірам Г.Е., Гон О.М. Професійний переклад: Навчальний посібник / Г.Е.Мірам О.М.Гон.– К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 136 с. 6. Навроцький В. В. Логічні теорії діалогу і дискурсу: когнітивний підхід / В. В. Навроцький. –К.: Філософська думка, 2001. – 123 с. 7. Остроушко О. А. Лексичні трансформації при перекладі англійських інформаційних текстів українською мовою / О.А.Остроушко. – К.:Філологічні студії, 2010. – 208 с. 8. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Р. Валент, 2004. – 244 с. 9. Financial Times. – London : published by The Financial Times Limited, Tuesday 19 May 2015. – 30 p. 10. The Guardian Weekly. – Manchester : published by Guardian News & Media Ltd, 18–24 January 2013. – Vol. 188, No. 6. – 48 p. 11. The New York

Times. – New York : Tuesday, August 14, 2012. – Vol. CLXI, No. 55,863. – 50 p. **12.** The New York Times. – New York : Tuesday, August 21, 2012. – Vol. CLXI, No. 55,870. – 50 p.

Bibliography: **1.** Barhudarov, L. S. *Jazyk i perevod (Voprosy obshhej i chastnoj teorii perevoda)*. Moscow: Mezhdunar. otnoshenija, 1975. Print. **2.** Bacevich, F. S. *Osnovi komunikativnoj lingvistiki*. Kyiv: Akademija, 2004. Print. **3.** Karaban, V. I. *Pereklad anglijs'koj naukoj ta tehnicnoj literaturi. Part 2. Leksichni, terminologichni ta zhanrovo-stilistichni trudnoshhi*. Vinnytsia: Nova kniga, 2001. Print. **4.** Krupnov, V. N. *Posobie po social'no-politicheskoj i oficial'no-delovoj leksike*. Moscow: Vysshaja shkola, 1984. Print. **5.** Miram, G. E. and O. M. Gon *Profesijnij pereklad*. Kyiv: El'ga, Nika-Centr, 2003. Print. **6.** Navroćkij, V. V. *Logichni teorii dialogu i diskursu: kognitivnij*

pidhid. Kyiv: Filososf'ska dumka, 2001. Print. **7.** Ostroushko, O. A. *Leksichni transformacii pri perekladi anglijs'kih informacijnih tekstiv ukrains'koju movoju*. Kyiv: Filologichni studii, 2010. Print. **8.** Recker, Ja. I. *Teorija perevoda i perevodcheskaja praktika. Očerki lingvisticheskoj teorii perevoda*. Moscow: R. Valent, 2004. Print. **9.** *Financial Times*. London : published by The Financial Times Limited, Tuesday 19 May 2015. Print. **10.** *The Guardian Weekly*. Manchester: published by Guardian News & Media Ltd, 18–24 January 2013. Vol. 188, No. 6. Print. **11.** *The New York Times*. New York: Tuesday, August 14, 2012. Vol. CLXI, No. 55,863. Print. **12.** *The New York Times*. New York: Tuesday, August 21, 2012. Vol. CLXI, No. 55,870. Print.

Надійшла (received) 26.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Акоп'янець Нуну Михайлівна – кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу; тел.: (095) 45-27-224; e-mail: nunikaosip@gmail.com.

Акопьянец Нуну Михайловна – кандидат филологических наук, Национальный технический университет «Харковский политехнический институт», старший преподаватель кафедры делового иностранного языка и перевода; тел.: (095) 45-27-224; e-mail: nunikaosip@gmail.com.

Akopjants Nunu Mikhailovna – Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Senior Lecturer at the Department of Business Foreign Language and Translation; tel.: (095) 45-27-224; e-mail: nunikaosip@gmail.com.

Ворожбіт Маргарита Юрївна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студентка; тел.: (095) 45-27-224; e-mail: nunikaosip@gmail.com.

Ворожбит Маргарита Юрьевна – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студентка; тел.: (095) 45-27-224; e-mail: nunikaosip@gmail.com.

Vorozhbit Marharita Yuriivna – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.: (095) 45-27-224; e-mail: nunikaosip@gmail.com.

УДК 811.111:81'373.612.2

ДОЛЯ А. В., ПІЛЬГУЙ Н. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БІЗНЕС-ІДИОМ В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються бізнес-ідіоми як засоби вираження певної наукової концепції. На прикладі англomовних економічних текстів, а саме статей журналу «Forbes», представлені лексичні особливості перекладу бізнес-ідіом, виконано статистичний аналіз частотності застосування способів перекладу бізнес-ідіом у текстах англomовного економічного дискурсу. Стаття описує інструменти та особливості перекладу бізнес-ідіом з англійської на українську мову та досліджує важливість контексту в перекладі. У роботі також згадується використання бізнес-ідіом у назвах статей. Стаття також засвідчує випадки багатозначності слів і описує роль контексту у перекладі.

Ключові слова: бізнес-ідіоми, економічний дискурс, особливості перекладу, статистичний аналіз.

Вступ. Дослідження бізнес-ідіом англійської мови – надзвичайно цікава і, разом з тим, складна проблема, оскільки мова регулярно поповнюється стійкими висловами та фразеологізмами. Англomовний економічний дискурс також постійно розвивається і збагачується новою лексикою, набувають нового значення існуючі вислови, з'являються нові бізнес-ідіоми – стійкі неподільні звороти мови, що виражають єдині поняття, зміст яких не визначається змістом його складових елементів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми дослідження економічного дискурсу зверталися зарубіжні [3; 5] та українські [1, 9] лінгвісти, зокрема розглянуто багатоаспектні дослідження галузевої лексики, питання термінотворення та новоутворень.

Лінгвістична розвідка засвідчує, що питання дослідження бізнес-ідіом в аспекті перекладу залишається

я і сьогодні актуальним [7, с. 75–79]. Це зумовлюється постійним оновленням лексики в англomовному економічному дискурсі та складнощами, що виникають при передачі бізнес-ідіом українською мовою. Відповідно, об'єктом дослідження є англomовні бізнес-ідіоми в економічному дискурсі, а предметом – особливості їх перекладу українською мовою.

Метою цього дослідження є аналіз особливостей і труднощів перекладу бізнес-ідіом в англomовному економічному дискурсі.

Матеріали і результати дослідження. Дискурс (фр. discours – промова, виступ, слова) – у широкому сенсі складна єдність мовної практики і надмовних факторів (значима поведінка, що маніфестується в доступних почуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту; єдність, що дає уявлення про учасників спілкування, їхні установки й цілі, і

© А. В. Доля, Н. М. Пільгуй, 2016

сприйняття повідомлення. Традиційно дискурс мав значення упорядкованого письмового, але найчастіше мовного, повідомлення окремого суб'єкта. В міру становлення дискурсивного аналізу як спеціальної сфери досліджень, з'ясувалося, що значення дискурсу не обмежується письмовим й усним мовленням, але позначає, крім того, і позамовні семіотичні процеси. Акцент в інтерпретації дискурсу ставиться на його інтеракціональній природі. Дискурс – насамперед, це мова, занурена в життя, у соціальний контекст [2].

Економічний дискурс розкриває теоретичну економіку, у розумінні, що будь-яке економічне (або інше) знання є відносним не тільки через постійну еволюцію господарства, а й з огляду на обмеження у мовній інтерпретації економічної матерії, у її математичній та іншій формалізації. Це важливо підкреслити, зважаючи на сучасні оцінки стану економічної теорії та суспільно-господарської практики як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, і постсоціалістичних державах [5].

Сучасне розуміння економічного дискурсу дозволило виокремити такі особливості: складність і неоднорідність його структури; різноманітність учасників комунікації (вчені, фахівці, не спеціалісти); різноманіття ситуацій спілкування [6].

До особливостей економічних текстів відносять інформативність тексту і насиченість термінами та їх визначеннями; не завжди стандартна і послідовна манера викладу; перевага словесних поєднань, ядром яких служить іменник, особливо різних видів атрибутивних груп; широке використання метафор; вживання фразеологічних еквівалентів слова [6].

Розглядаючи економічний дискурс та економічні тексти в аспекті перекладу не можна не звернути увагу на поняття адекватності перекладу. Під адекватним перекладом розуміють переклад, який задовольняє всім вимогам і в першу чергу поставленій прагматичній задачі. Адекватний переклад – це переклад, який виправдовує очікування і сподівання учасників міжмовної комунікації або осіб, які здійснюють оцінку якості перекладу. Адекватний переклад вимагають і англійські бізнес-ідіоми, наприклад: *bean counter* – офісний планктон, *fast follower* – наступати на п'ятах, *to go with the flow* – плисти за течією.

Зауважимо, що ідіоматичні одиниці – це той прошарок мови, який викликає значні труднощі. Але використання ідіоматичних одиниць в англійському економічному дискурсі має певні особливості, а саме: зміст ідіоматичних виразів досить часто не мотивований значенням окремих компонентів, тобто перекласти їх, спираючись лише на лексичні значення слів, неможливо.

У мовознавстві протягом довгого часу існувала традиція називати ідіоми «фразеологічними зрощеннями», за термінологією відомого мовознавця акад. В. Виноградова, який розподілив фразеологічні одиниці на фразеологічні зрощення (або ідіоми у вузькому значенні), фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [2]. Однак, в британському та американському мовознавстві більшу популярність має «широ-

кий підхід» до проблеми ідіоми. До складу ідіом західні лінгвісти відносять не лише фразеологізми усіх типів, а навіть і паремії – приказки, прислів'я, крилаті вислови, цитати тощо. Так, Р. Спіерс у передмові до «Словника американських ідіом» пояснює вибірку одиниць для цього видання як фрази або речення, які можуть бути перекладені буквально. Багато кліше, прислів'їв, сленгових виразів, фраз, фразових дієслів та приказок викликають такі проблеми. Зазвичай кажуть, що фрази або речення такого типу є ідіоматичними. Його словник являє собою збірник ідіоматичних фраз і речень, які часто зустрічаються в американській англійській мові [9].

Зазначимо, що бізнес стиль визначається як система взаємопов'язаних мовних елементів, яка спрямована на виконання певної комунікативної функції, насамперед інформативної. Певні обмеження в граматиці призводять до компресії мовних елементів. В граматиці компресія виражається у вилученні службових слів, у спрощеному вживанні часових форм та у лаконічних конструкціях. У лексиці також є свої особливості: деякі слова розкривають більшу полісемію, ніж ту, що зареєстрована у словниках. Особливістю перекладу ідіом є й те, що переклад ідіоми не визначається перекладом окремих слів, що складають її.

Дослідження бізнес-ідіом, яке виконувалося на матеріалі статей з американського журналу «Forbes», дозволяє виокремити основні способи їх перекладу: переклад абсолютним еквівалентом, переклад відносним еквівалентом, переклад фразеологічним аналогом, описовий переклад. Проілюструємо найбільш цікаві приклади в дослідженому дискурсі та обрані нами способи їх перекладу.

(1) *The scheme in a nutshell: In February 2004, BP attempted to corner the market in February TET delivery contracts by buying up all the propane available (Bread Thomas, BP Burns Itself, Forbes, 2006).* – Що стосується схеми, то у лютому 2004 року британський парламент намагався монополізувати ринок, також у лютому згідно з договорами поставки компанії TET, був куплений весь доступний пропан.

У наведеному вище прикладі за контекстом найбільш доречним є переклад відносним еквівалентом української мови.

(2) *So the bean counters, the accountants, the economists, the green eyeshade people were on top of the world (Steve Denning, Why Is The World Run By Bean Counters, Forbes, 2005).* – Тому сенеціанцям, бухгалтерам та економістам були завжди на вершині світу.

Переклад виконано за допомогою описового перекладу, оскільки в нашій мові немає відповідних еквівалентів або аналогів.

(3) *Get Cash Cow Microsoft at a discount (David Trainer, Get Cash Cow Microsoft at a discount, Forbes, 2006).* – Майкрософт отримує курку з золотими яйцями зі знижкою.

У цьому прикладі ідіома застосовується як заголовок до статті, що надає їй експресивності та акцентує увагу читача. Переклад виконано за допомогою фразеологічного аналогу, оскільки вираз зовсім не має

точок дотику у мові перекладу і оригіналі. Таким чином, можна припустити, що ця ідіома є стертою або напівстертою метафорою, сенс якої було зрозуміло невірно.

(4) *The ECB's hands are tied by the institutional construction of the Euro, the lack of fiscal and banking union, and above all by political intransigence (Frances Coppola, So What Exactly Can The ECB Do, Anyway, Forbs).*

Наведений приклад має декілька варіантів перекладу.

1) ІСБ не може допомогти з інституційним будівництвом Євро, через відсутність фіскального та банківського Союзу, і, насамперед, політичної непримиренності.

2) У ІСБ зв'язані руки щодо інституційного будівництва Євро, через відсутність фіскального та банківського Союзу, і, насамперед, політичної непримиренності (абсолютний еквівалент).

Переклад (1) та (2) здійснений різними методами перекладу. До перекладу (1) був застосований експлікаційний (описовий) метод, а переклад (2) був здійснений завдяки методу перекладу абсолютним еквівалентом. На нашу думку, обидва варіанти є доречними, оскільки основний сенс ідіоми не був втрачений.

Пропонуємо ще декілька прикладів застосування бізнес-ідіом в текстах економічного характеру та варіанти їх перекладу.

Ідіома «*Dead duck*» має специфічний переклад. У російській мові є фразеологічний аналог «дохлий номер», але, на жаль, при перекладі українською мовою виникають складнощі. Тому пропонуємо замінити значення цієї ідіоми на «марно», «даремно».

(5) *Say what you will about the long term prospects for the initiative (and one commentator, Simon Wardley, has been vociferous in doubting the prospects for OpenStack, labeling it a «Dead Duck» (Ben Kepes, OpenStack Havana Heralds A New Level Of Maturity And Shakes Off That 'Dead Duck' Moniker, Forbs). – Що б не говорили про довгострокові перспективи цієї ініціативи, один з коментаторів, Саймон Вардлей, був багатослівним, сумніваючись у перспективі для Опенс та, та назвав її «даремною справою».*

Серед бізнес-ідіом зустрічаються також і прислів'я, що мають відношення до сфери бізнесу. «*Don't put all your eggs in one basket*» може мати декілька варіантів перекладу, але зміст від цього не постраждає. У нижчеподаному контексті прислів'я більш розкриє свою суть у перекладі «не ризикуй всім, що маєш».

(6) *Most investors are familiar with the saying – “don't put all your eggs in one basket.” And, this risk control analogy also applies to REIT investing (Brad Thomas, The Ground Up: Always Diversify, Forbs). – Більшість інвесторів знайомі з висловлюванням – «не ризикуй всім, що маєш.» І цей ризик застосовується також до Райт-інвестування.*

(7) *This principle – not putting all of your eggs in one basket – also applies to my investing philosophy (Brad Thomas, The Ground Up: Always Diversify, Forbs).*

– Цей принцип – не ризикувати всім, що маєш – також належить до моєї філософії інвестування.

Ідіома «*to bite the bullet*» також має велику полісемію і може мати різний переклад. Як наприклад «стиснути зуби», «зібратися з силами».

(8) *Inflation remains the bugbear for The Fed (“why won't it return to 2%?”), but today they are likely to bite the bullet and give the one variable they can control—the Federal Funds Rate—a slight nudge from its rock-bottom level of 0.25% up to 0.5% (Steve Keen, The Fed By The Numbers – And Why They Are Wrong, Forbs). – Інфляція як і раніше залишається обставиною, що лякає ФРС («чому не повернутися до 2%?»), але сьогодні вони, ймовірно, зціпили зуби і подають зміни, які вони можуть контролювати ставки по федеральним фондам – легкий поштовх від свого «дна» до рівні 0,25% до 0,5%.*

У перекладі ідіом, що подаються нижче, використовується описовий спосіб перекладу. «*To push the envelope*» розкриває своє значення як «виходити за межі звичайного».

(9) *«If you want to succeed, you have to push the envelope», he says (Ben Kepes, Pushing the envelope, Forbs). – Якщо ви хочите досягти успіху, вам необхідно вийти за межі звичайного.*

Ідіома «*To have a good grasp of*» має різну конотацію залежно від контексту, оскільки вона позначає «гарно/погано розуміти щось».

(10) *«The Obama campaign seems to have a good grasp of the kind of content that works well on Tumblr and leverages this for very high engagement rates,» the report stated (Alex Kanrowitz, Tumblr's Analytics Partner Says Obama Followers Far More Engaged Than Romney's, Forbs). – «Кампанія Обами, здається, має гарне розуміння виду контенту, який добре працює на Тамблер і використовує це для дуже високих темпів розвитку справи,» говорить в доповіді.*

На обраний нами варіант перекладу повністю впливав контекст статті, тому у цьому випадку бізнес-ідіома має позитивне значення.

Отже, переклад бізнес-ідіом в англомовних текстах економічного дискурсу викликає певні складності, а саме: відсутність повного еквіваленту в українській мові та недосвідченість перекладача. Під час дослідження наша задача полягала у тому, щоб чітко передати зміст ідіоми, зважаючи на контекст та на полісемію деяких слів.

Аналіз способів перекладу англомовних бізнес-ідіом виконано на матеріалі спеціалізованого американського журналу «Forbs» загальним обсягом 100 сторінок.

За результатами дослідження найпоширенішим способом перекладу є переклад відносним еквівалентом (48%). Друге місце за частотою використання перекладачем є переклад фразеологічним аналогом (26%). Найменш поширеними способами перекладу виявилися переклад абсолютним еквівалентом (15%) та переклад за допомогою описового методу (11%). Результати дослідження англомовних бізнес-ідіом представлено на діаграмі 1.

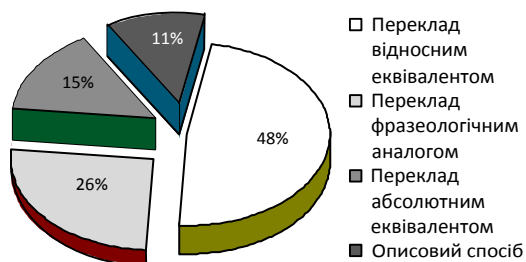

Рис. 1 – Частота застосування способів перекладу англійських бізнес-ідіом українською мовою.

Переклад відносним еквівалентом є найбільш вдалим, оскільки автор перекладу не змінює суті ідіоми, проте, на жаль, це не завжди вдається через його відсутність в мові перекладу. Під час перекладу абсолютним еквівалентом та фразеологічним аналогом перекладач повинен знати чіткий переклад поданої ідіоми і не замислюватися про полісемію виразу та контекст. Описовий переклад англійських бізнес-ідіом українською мовою вважаємо найменш вдалим, оскільки, пояснюючи значення ідіоми, реципієнт зосереджується саме на дефінітивному описі, а не на темі дискусії.

Висновки. Отже, якість перекладу економічного тексту залежить від суб'єктивної думки перекладача, його розуміння тексту та наявності словникового відповідника у мові перекладу. Практична сторона дослідження засвідчила, що домінуючим способом перекладу є переклад відносним еквівалентом. Однак, для адекватного перекладу найважливіше – це правильно зрозуміти значення ідіоми.

Перспективами подальшого дослідження є систематизація та класифікація бізнес-ідіом в англійському економічному дискурсі. Актуальним є дослідження прагматичного аспекту перекладу цих лексичних одиниць в економічному дискурсі.

Список літератури: 1. Белозоров М. В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори в сфері економіки: структурний, семантичний та соціофункціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. В. Белозоров; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 14 с. 2. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 40. 3. Воробьева О. П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста / О. П. Воробьева. – Москва, 1997. – 23 с. 4. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – С. 89. 5. Кланицакова А. Ю. Метафора в структурі економічного дискурсу: опыт комплексного исследования (на материале англ. языка) [Текст] : дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / А. Ю. Кланицакова. – Иркутск, 2003. – С. 55–86. 6. Мыркин В. Я. Текст, подтекст и контекст / В. Я. Мыркин. – М. : ВШ, 1976. – С. 38–41. 7. Овсянников В. В. Переводческие проблемы терминологии делового английского // Язык и культура. Теория и практика перевода. – Киев : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2004. – № 7. Т. VIII. – С. 75–79. 8. Словарь американских идиом / сост. Ричард А. Спирс – М. : Русский язык, 1991. – 464 с. 9. Рибачок С. М. Термінологічна лексика як засіб когезії англійського економічного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. М. Рибачок; Запорізький національний ун-т. – Запоріжжя, 2005. – 23 с.

Bibliography (transliterated): 1. Byeloz'orov, M. V. *Anhlyis'ki leksychni ta frazeolohichni novotvory v sferi ekonomiky: strukturnyy, semantychnyy ta sotsiofunktsional'nyy aspekty* : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 Hermans'ki movy. Kyiv, 2003. Print. 2. Vinogradov, V. V. "Ob osnovnykh tipakh frazeologicheskikh edinic v russkom jazyke." *Izbrannyye trudy. Leksikologija i leksikografija*. Moscow, 1977. 40. Print. 3. Vorob'eva, O. P. *Lingvisticheskie aspekty adresovannosti hudozhestvennogo teksta*. Moscow, 1997. Print. 4. Hanych, D. I. *Slovnnyk lnhvistychnykh terminiv*. Kyiv : Vyshcha shkola, 1985. Print. 5. Klanshakova, A. Ju. *Metafora v strukture jekonomicheskogo diskursa: opyt kompleksnogo iss-ledovanija (na materiale angl. jazyka): dis. kand.filol. nauk: 10.02.04*. Irkutsk, 2003. Print. 6. Myrkin, V. Ja. *Tekst, podtekst i kontekst*. Moscow, 1976. Print. 7. Ovsjannikov, V. V. "Perevodcheskie problemy terminologii delovogo anglijskogo." *Jazyk i kul'tura. Teorija i praktika perevoda*. – Kyiv : Izdatel'skij Dom Dmitrija Burago, 2004. No. 7. Vol. VIII. 75–79. Print. 8. Richard, A. Spiers, ed. *Slovar' amerikanskikh idiom* . Moscow : Russkij jazyk, 1991. Print. 9. Rybachok, S. M. *Terminolohichna leksyka yak zasib koheziji anhlovnoho ekonomichnoho tekstu : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "Hermans'ki movy"*. Zaporizhzhya, 2005. Print.

Надійшла (received) 26.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the authors

Пільгуй Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський Політехнічний Інститут», доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу; тел.:(066) 364-13-04; e-mail: natalie.85@inbox.ru.

Пильгуй Наталья Николаевна – кандидат филологических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры делового иностранного языка и перевода; тел.:(066) 364-13-04; e-mail: natalie.85@inbox.ru.

Pilgui Natalia Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Docent at the Department of English for Specific Purposes and Translation; tel.:(066) -364-13-04; e-mail: natalie.85@inbox.ru.

Доля Анастасія Вячеславівна – студентка, Національний технічний університет «Харківський Політехнічний Інститут», кафедра ділової іноземної мови та перекладу; тел.:(063) 713-83-60; e-mail: dolya-anastasiya.fisun1995@yandex.ru.

Доля Анастасия Вячеславовна – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студентка; тел.:(063) 713-83-60; e-mail:dolya-anastasiya.fisun1995@yandex.ru.

Dolya Anastasiya Vyacheslavivna – National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», student; tel.:(063) 713-83-60; e-mail:dolya-anastasiya.fisun1995@yandex.ru.

УДК 811.111:81'373.612.2

ЛЯШКОВА І. І., ГОЛІКОВА О. М.

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВТІЛЕННЯ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ПРОБЛЕМА ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ

У статті розглядається функціонування метафори у науково-технічних текстах та розкриття способів перекладу термінів-метафор у науково-технічному контексті. Також розкривається і пояснюється необхідність використання метафор для розуміння наукових явищ та понять. Досліджуються способи та особливості передачі метафори у науково-технічному контексті українською мовою. Для забезпечення адекватного перекладу, перекладачеві при потребі слід вносити у текст певні поправки з врахуванням соціокультурних та психологічних аспектів споживача.

Ключові слова: метафора, науково-технічний текст, переклад, способи та особливості передачі метафори.

Вступ. В останні десятиліття метафора все частіше стала розглядатися не як художній прийом або троп, а як засіб номінації, як вербалізований спосіб мислення. Як підкреслює Дж. Лакофф, «метафоричність – не є перевагою чи недоліком мислення; це просто неминучість. При використанні метафор краще сприймаються абстрактні поняття і надзвичайно складні ситуації» [8, с. 95].

З погляду джерела метафоризації, велика кількість метафоричних термінів з'являються через екстралінгвістичні чинники: розвиток комп'ютерних технологій; процеси глобалізації; орієнтація на західну економіку, ідеологію і культуру [7, с. 17].

Метафоричне вживання слів не є характерною особливістю наукового стилю мови, проте метафора завжди надає можливість зміни звичайних засобів та способів зображення об'єкту, а отже, і можливість нового погляду на все свідоме, що реалізується як виявлення не пізнаних раніше його якостей та властивостей. Більшість метафор, що вживаються у науковому стилі, являють собою проміжний рівень між повсякденною мовою та термінологією.

Метафора – досить розповсюджене явище у науково-технічному тексті. У рамках науки, що стрімко розвивається, використання метафор у науково-технічному тексті полегшує інтерпретацію наукового дискурсу, оскільки дозволяє розглянути явище з декількох сторін та у порівнянні з іншими явищами дає змогу побачити динаміку їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опис природи та функцій метафори має найширший дискусійний діапазон: від вузько функціонально-направленої фігури мовлення до базового механізму мислення і пізнання. Дослідження метафори не обмежуються матеріалом художніх текстів. Вивчаються метафоричні тенденції у мові економіки (Є. У. Колотніна), психіатрії (Д. Гордон, Д. Трунов), військової області (А. Р. Гучин), філософії (Е. Кассирер, Х. Ортега-і-Гассет). Існує велика кількість робіт, присвячених метафорі наукового тексту (Н. Д. Арутюнова, Р. З. Баранов, Р. Р. Кулиев, З. З. Гусев), науково-популярного тексту (Л. З. Білоус, У. Ф. Крюкова, М. У. Позднякова). Проте, недостатньо вивченим залишається питання про місце і функціонування метафори у науково-технічному тексті.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вчених Н. Д. Арутюнової [1], Дж. Лакоффа [8],

Д. Рітчі [14], Г. Н. Складєвської [11], Е. Дейнан [4].

Мета дослідження полягає в аналізі метафоричності термінів у науково-технічній літературі та розгляді прагматики їхнього перекладу з англійської на українську мову.

Матеріали і результати дослідження. Метафора – це троп, або фігура мовлення, що полягає у вживанні слова, яке позначає певний клас предметів, дій, явищ, ознак для характеристики чи номінації іншого об'єкта, схожого з даним в будь-якому відношенні.

На сучасному етапі існує кілька підходів до класифікації метафори. Це свідчить про плюралізм думок у цій сфері. Існують класифікації Дж. Лакоффа і М. Джонсона. За класифікацією І. Штерн метафори поділено на три типи: *номінативні, когнітивні й образні*. Щодо науково-технічних текстів, то в них крім номінативних, когнітивних і образних метафор, науковці виокремлюють ще й *концептуальні та безаналогічні* метафори [12].

Згідно з дослідженнями Н. Д. Арутюнової, метафору можна класифікувати таким чином:

1. Номінативна, коли семантичний процес зводиться до заміни одного дескриптивного значення іншим. При цьому перенесення ґрунтується на схожості зовнішньої ознаки, наприклад форми – «*вівсяноподібна клітина – oat-shaped cell*». При цьому схожість за формою частіше за все передається такими мовними елементами в англійській мові як *-shaped, -form, -oid* в українській – *-видний, -подібний*.

2. Когнітивна, при якій метафора реалізується у співставленні об'єкту метафори ознак, характеристик і дій, притаманних для інших класів об'єктів. Наприклад, прикметник «*гострий*» пов'язує з гострими та ріжучими предметами, так і в медицині цей прикметник отримує метафоричне значення в словосполученнях «*гострий живіт – acute abdomen*» та ін.

3. Образна, що слугує розвитком фігуральних значень і синонімічних засобів мови.

4. Генералізуюча метафора (як кінцевий результат когнітивної метафори), яка стирає в лексичному значенні слова межі між логічними порядками та стимулює виникнення логічної полісемії.

Унікальна роль метафори в системах номінації пов'язана з тим, що завдяки метафорі відновлюється рівновага між нез'ясовним або майже незбагненим, простим найменуванням та найменуванням зрозумілим.

Дослідження процесу породження наукових

текстів і його основних мовних одиниць виявило, що в основі цього процесу часто лежить механізм метафоризації. Наукова метафора в найзагальнішому вигляді трактується як одна з мовних універсалій. Ще О.А. Потебня вважав, що метафоризація є загальним законом розвитку мови, його постійним семантичним рухом: «якщо під метафоричністю мови розуміти ту її властивість, за якою будь-яке подальше значення може створитися не інакше, як за допомогою відмінного від нього передування, через що з обмеженого числа відносно елементарних слів може створитися нескінченна безліч похідних, то метафоричність є повсякчасною властивістю мови, і перекладати ми можемо тільки з метафори на метафору» [10].

Універсальність метафори виявляється в просторі і в часі, в структурі мови й у функціонуванні. Вона властива всім мовам й епохам; вона охоплює різні аспекти мови і виявляється у всіх її функціональних різновидах.

Наразі достатньо підстав розглядати метафоризацію як одну з лінгвістичних універсалій, як основний засіб формування наукового уявлення про реальну дійсність.

Нові поняття в науці та техніці є результатом метафоричного переосмислення певних найбільш опанованих сторін пізнавальної діяльності людини. Термін набуває нового значення через, та за допомогою старого, що за ним зберігається [9, с. 69].

Здатність метафори висвітлювати нові сторони змісту понять, відкривати нові семантичні пласти, що були раніше не помічені, зосереджує увагу адресата на сутності нового наукового явища. У процесі терміноутворення метафора є механізмом перекодування природного знака у мовний знак.

Метафора вказує на нові подібності, виконуючи референційну функцію у мові науки.

Використання метафор у мові науки полегшує інтерпретацію наукового дискурсу, оскільки дозволяє розглянути явище з декількох сторін та у порівнянні з іншими явищами дає змогу побачити динаміку їхнього розвитку. Метафора вводить у дію особливі сценарії, в яких відображено попередній досвід індивіда, що був отриманий у інших галузях знань. Нові фреймові зв'язки, що утворюються, виконують велике евристичне навантаження. Активізація подібних сценаріїв полегшує індивіду ідентифікацію об'єктів та ситуацій, створює можливість прогнозувати розвиток подій, полегшує розуміння внутрішніх зв'язків між явищами [2, с. 221].

Термін-метафора поєднує у собі ознаки терміна, тобто слова, словосполучення, або просто мовного знака, що характеризує наукове поняття із певної професійної галузі науки, та метафори, мовного знаку вторинної непрямой номінації, що базується на переносі форматива з фіктивного денотату на реальний, між якими існує загальна константа порівняння. Особливістю метафоричного терміна є його образність. Саме вона відіграє важливу роль у створенні необхідного комунікативного ефекту. Створити подібний ефект повідомлюваного в тексті-

перекладу як і в тексті-оригіналу та викликати у рецептора таке ж ставлення до повідомлюваного і є основним завданням перекладача.

Метафори є джерелом створення термінів неологізмів. У цьому і полягає складність перекладу, оскільки він вимагає глибоких знань реалій певної країни, із мови якої робиться переклад. Усі терміни, утворені способом метафоричного переносу, умотивовані. Внутрішньою формою метафоричного терміна є значення лексичної одиниці, використаної як матеріал вторинної номінації. Термінологічна метафора виконує номінативну функцію. Адже використання метафори в термінології насамперед зумовлене наданням назви поняттю, яке до цього не мало словесного позначення.

Необхідність вживання метафори у науковому стилі викликана тим фактом, що коло припущень завжди ширше, ніж інвентар наявних мовних засобів. У мові науки припущення, що виражається метафорою, має на меті зобразити об'єктивний стан речей. Метафори, що виконують роль наукових термінів, виражають гіпотези, які потребують верифікації. Однак, це стосується не всіх метафор, що функціонують у науковому стилі. Більша частина таких метафор не є науковими термінами у чіткому смислі. Вони виражають найзагальніші поняття, необхідні для наукових досліджень, та набувають конкретного змісту при уточненні [6].

Варто відзначити, що метафоричні терміни, які утворилися шляхом метафоричного перенесення, тобто перенесенням назви з одного предмета на інший на основі подібності, становлять для перекладача певну складність. Оскільки в мові перекладу метафоричні терміни часто не мають усталених лексичних еквівалентів, то вони виступають фактично семантичним новоутворенням [3].

Метафора використовується у науковому стилі суворо у відповідності до його специфічних цілей та задач. В науково-технічних текстах серед загальнонародних слів та термінів вживаються як мовні («стерті»), так і мовленнєві (індивідуально-авторські) метафори. Якщо в художньому мовленні використання мовних метафор обмежено через такі риси, як традиційність, неоригінальність, відсутність індивідуально-оцінювального моменту, то ці властивості роблять її прийнятним мовним матеріалом для передачі логічно послідовної думки, аргументації, об'єктивних досліджень. Такі метафори не відволікають увагу читача від послідовного викладу наукових фактів, не вносять елементу суб'єктивної оцінки, додаткових асоціацій.

Важливою умовою ефективного перекладу метафори є усвідомлення її лексико-семантичного й експресивно-оцінного наповнення; зокрема, якщо вербалізація концептуальної метафори є контекстуально вдалою, метафорична номінація схильна закріпитися в мові оригіналу й адаптуватися в мові перекладу, становлячи етноспецифічні чи універсальні назви певних соціальних реалій.

На сьогодні найвичерпнішими практичними порадами щодо перекладу метафорики вважаємо

класифікації прийомів перекладу метафор, запропоновані П. Ньюмарком та Т. Казаковою.

Класифікація способів перекладу метафорики П. Ньюмарка вирізняє:

- 1) збереження образу в мові перекладу;
- 2) заміну образу мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови перекладу;
- 3) відтворення метафори за допомогою образного порівняння зі збереженням образу (але з можливою зміною експресії);
- 4) переклад метафори (або образного порівняння) за допомогою образного порівняння (або, інколи, метафори) з тлумаченням значення (це сприяє розумінню, але може призвести до втрати експресивності висловлювання);
- 5) відтворення семантики метафори описово (може застосовуватися, якщо метафора нечітка і її збереження є недоречним, хоча певні аспекти настанови висловлювання можуть втратитися);
- 6) пропущення метафори, якщо вона є надлишковою (необов'язковою);
- 7) збереження метафори з конкретизацією значення задля підсилення образу [13, с. 87–91].

Т. Казакова пропонує такі способи перекладу метафори:

- 1) повний переклад, якщо в мові оригіналу та перекладу збігаються і правила сполучуваності, і традиції вираження емоційно-огінної інформації, ужиті в метафорі;
- 2) додавання/опущення використовуються в тих випадках, коли підтекст у мові оригіналу та мові перекладу відмінний, і потрібна або експлікація того, що малося на увазі у вихідному тексті (прийом додавання), або, навпаки, імплікація словесно висловленого у вихідному тексті (прийом опущення);
- 3) заміна застосовується у випадках лексичної або асоціативної невідповідності між елементами метафори в мовах оригіналу та перекладу;
- 4) структурне перетворення застосовується при відмінності традицій граматичного оформлення метафори в мовах оригіналу й перекладу;
- 5) традиційний відповідник уживається стосовно метафор фольклорного, біблійного, античного походження, коли в мовах оригіналу й перекладу склалися різні способи вираження метафоричної подібності;
- 6) паралельна номінація метафоричної основи використовується під час перекладу текстів, побудованих на поширеній метафорі, коли необхідна заміна або структурне перетворення вихідної метафори, а за характером інформації, яка передається, вихідний образ слід зберегти [5, с. 245–246].

На думку П. Ньюмарка, при перекладі «метафоричний образ можна змінювати за двох умов: по-перше, якщо метафора є традиційною у мові оригіналу, а у мові перекладу існує інший традиційний еквівалент; по-друге, якщо метафора, вжита в інформативному тексті, є досить дивною і її збереження в мові перекладу було б недоречним» [13, с. 171].

За образним визначенням В. Коптілова, «переклад – це поле боротьби між об'єктивним відображенням першотвору і суб'єктивним тлумаченням його перекладачем» [6, с. 89].

Проте, зазначені класифікації з рекомендаціями про збереження, додавання чи пропущення метафори, зорієнтовані на текстовий рівень. Щодо словникового рівня, способи збереження метафори потребують уточнення – зокрема, за яких обставин застосовується транскодування (транслітерація, транскрибування), семантичне чи покомпонентне калькування, генералізація, конкретизація, семантична модуляція, антонімічний переклад, за якої умови надається наближений еквівалент чи аналог фразеологізму.

При перекладі метафори треба враховувати її смисл – трикомпоненту єдність матеріальної структури, асоціативно-образного змісту і експресивного потенціалу. Оскільки нова метафорика може як засновуватися на новому змісті, так і виражатися новою формою, надання міжмовних відповідників потребує своєрідного симбіозу онтологічного (передачу семантики висловлювання) й евристичного (віднайдення еквівалентів форми висловлювання) перекладу, а також уваги до експресивної доречності еквівалентів для сприймаючих переклад.

Таким чином, із запропонованих вище підходів до перекладу метафори, очевидним є той факт, що для забезпечення адекватного перекладу, перекладачеві при потребі слід вносити у текст певні поправки з врахуванням соціокультурних та психологічних аспектів споживача, а також без спотворень передавати смислове та стилістичне навантаження публіцистичного повідомлення.

Висновки. Проаналізувавши фактичний матеріал, можна зробити висновок, що метафоричність науково-технічного тексту в українській мові не є поширеним явищем, на відміну від англійської, де метафори можна зустріти досить часто. На нашу думку, найхарактернішим способом перекладу англійських метафор українською мовою є калькування, оскільки воно зберігає лексико-семантичний зміст метафори, передає її соціокультурний, експресивний потенціал і є можливим, якщо компоненти метафоричного неологізму мають питомі чи запозичені відповідники у мові перекладу; значна кількість неометафор є розширеними аналогами вже існуючих і перекладається за аналогією.

Список літератури: 1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5–32. 2. Будасси Э. В. Когнитивные основы использования метафоры в естественнонаучном популярном журнальном дискурсе / Э. В. Будасси // Когнитивная семантика: [мат. второй междуш. школы-семинара по когнитивной лингвистике]. – Тамбов, 2000. – Ч. 1. – С. 219–226. 3. Гусев С. С. Наука и метафора / С. С. Гусев. – Ленинград, 1984. – 172 с. 4. Дейнан, Элис. Метафоры: справочник по английскому языку / Элис Дейнан. – М.: Астрель, 2003. – 251 с. 5. Казакова Т. А. Приёмы перевода метафорических единиц / Т. А. Казакова // Практические основы перевода. – Санкт-Петербург: Союз, 2001. – С. 237–258. 6. Карaban В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 575 с. 7. Карпова Н. С. Роль метафори в розвитку лексико-семантичної системи мови та мовної картини світу (на матеріалі англійських і російських неологізмів). – Саратов: Державний університет ім. Чернишевського, 2007. – 248 с. 8. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, якими ми

живемо: Пер. з англ. / Під ред. Баранова А.Н.– М.: Едиторіал УРСР, 2004. – 256 с. **9.** *Ортега-и-Гассет Х.* Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры: [сб.] / [вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М.: Прогресс, 1990.– 77 с. **10.** *Потебня О.А.* Эстетика и поэтика. – К.: Мистецтво, 1976. – 614 с. **11.** *Скляревская Г. Н.* Метафора в системе языка. – 2-е издание, стереотипное. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2004. – 166 с. **12.** *Шахнарович А. М.* К проблеме понимания метафоры / А. М. Шахнарович, Н. М. Юрьева // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – С. 108–118. **13.** *Newmark Peter.* A Textbook of Translation. – Harlow: Pearson Education Limited, 2008. – 292 p. **14.** *Ritchie L. David/* Metaphor. – Cambridge University Press, 2013. – 242 p.

Bibliography (transliterated): **1.** Arutjunova, N. D. "Metafora i diskurs." *Teorija metafori.* Moscow: Progress, 1990. . 5 – 32. Print. **2.** Budassi, Je. V. "Kognitivnye osnovy ispol'zovanija metafori v estestvennonauchnom populjarnom zhurnal'nom diskurse." *Kognitivnaja semantika: [mat. vtoroj mezhd. shkoly-seminara po kognitivnoj lingvistike].* Tambov, 2000. Ch. 1. 219–226. Print. **3.** Gusev, S. S. *Nauka i metafora.* Leningrad, 1984. Print. **4.** Dejan, Jelis. *Metafori:*

spravochnik po anglijskomu jazyku. Moscow: Astrel', 2003. Print. **5.** Kazakova, T. A. "Priomy perevoda metaforicheskikh edinic" *Prakticheskie osnovy perevoda.* Sait-Petersburg: Sojuz, 2001. 237–258. Print. **6.** Karaban, V. I. *Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury.* Vinnytsya: Nova knyha, 2004. Print. **7.** Karpova, N. S. *Rol' metafori v rozvytku leksyko-semantichnoyi systemy movy ta movnoyi kartyny svitu (na materialy anhliys'kykh i rosiys'kykh neolohizmiv).* Saratov: Derzhavnyy universytet im. Chernyshevskoho, 2007. Print. **8.** Lakoff, Dzh., Dzhonson, M. *Metafori, yakymy my zhyvemo.* Ed. A. N. Baranova. Moscow: Edytorial URSS, 2004. Print. **9.** Ortega-i-Gasset H. "Dve velikie metafori." *Teorija metafori.* Moscow: Progress, 1990. Print. **10.** Potebnya, O. A. *Estetyka i poetyka.* Kyiv: Mystetstvo, 1976. Print. **11.** Skljarevskaja, G. N. *Metafora v sisteme jazyka.* Saint-Petersburg.: Filologicheskij fakul'tet SPbGU, 2004. Print. **12.** Shahnarovich, A. M. "K probleme ponimanija metafori." *Metafora v jazyk i tekste.* Moscow, 1988. S. 108–118. Print. **13.** Newmark, Peter. *A Textbook of Translation.* Harlow: Pearson Education Limited, 2008. Print. **14.** Ritchie, L. David. *Metaphor.* Cambridge University Press, 2013. Print.

Надійшла (received) 26.01.2016

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the authors

Голікова Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський Політехнічний Інститут», доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу; тел.: (057) 707-60-62; e-mail: tihonravov@kpi.kharkov.ua.

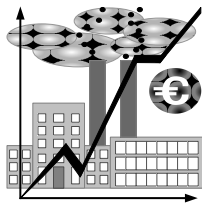
Голікова Оксана Николаевна – кандидат филологических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры делового иностранного языка и перевода; тел.: (057) 707-60-62; e-mail: tihonravov@kpi.kharkov.ua.

Golikova Oksana Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Docent at the Department of English for Specific Purposes and Translation; tel.: (057) 707-60-62; e-mail: tihonravov@kpi.kharkov.ua.

Ляшкова Ірина Ігорівна – студентка, Національний технічний університет «Харківський Політехнічний Інститут», кафедра ділової іноземної мови та перекладу; тел.: (057) 707-60-62; e-mail: tihonravov@kpi.kharkov.ua.

Ляшкова Ирина Игоревна – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студентка; тел.: (057) 707-60-62; e-mail: tihonravov@kpi.kharkov.ua.

Lashkova Iryna Igorivna – National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», student; tel.: (057) 707-60-62; e-mail: tihonravov@kpi.kharkov.ua.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 330.322

П. В. БРІНЬ, Я. Г. СІРОБАБА

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

У статті проводиться досліджується сутність оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, проводиться порівняння методів оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, зокрема розглядаються особливості застосування статичних та динамічних методів, розглядаються переваги та недоліки їх застосування. Окремо розглядаються особливості застосування динамічних методів оцінювання ефективності інвестиційної діяльності менеджментом промислових підприємств.

Ключові слова: інвестиції, оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, динамічні та статичні методи оцінювання ефективності інвестиційної діяльності.

Вступ. Одним з важливих етапів у діяльності кожного підприємства є прийняття рішень, пов'язаних інвестуванням. Для того, щоб мати уявлення про ефективність вкладень і прибутковості проекту, в який вкладаються інвестиції, необхідно проводити ретельний фінансовий аналіз майбутніх доходів, витрат і чистого прибутку, який повинен забезпечити окупність початкових інвестиційних вкладень. Завдання керівника полягає у виборі рішень, що забезпечують потік грошових коштів, що забезпечують максимальну вартість порівняно з обсягом капітальних вкладень в інвестиційний проект.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує ряд методів оцінки привабливості інвестиційних проектів [1, 2] і кілька основних показників ефективності. Кожен метод у своїй основі має один і той же принцип: в результаті реалізації проекту підприємство має отримати прибуток (повинен збільшитися власний капітал підприємства), при цьому різні інтегральні показники характеризують проект з різних сторін і можуть відповідати інтересам різних груп осіб, які мають відношення до даного підприємства, - кредиторів, інвесторів, менеджерів.

Метою статті є визначення особливостей застосування методів оцінювання ефективності інвестиційної діяльності.

Основні результати дослідження. Сутність визначення економічної ефективності полягає в порівнянні витрат і результатів в абсолютному та відносному вираженні. Результати відображають поставлені в інвестиційному проекті цілі і, по суті, є тими завданнями, які повинні бути вирішені в ході реалізації проекту. Досягнення результатів неможливе без здійснення витрат (одноразових і поточних). Різниця результатів і витрат формує ефект, який дозволяє зробити висновок про наявність прибутку (збитку). Співвідношення результатів і витрат формує ефективність і дозволяє судити про те, якою ціною отриманий результат. Всі ці поняття лежать в основі методів

оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів. В даний час виділяють дві групи методів, використовуваних для оцінки ефективності інвестиційних проектів – статичні і динамічні.

Статичні методи не припускають коригування грошових потоків з урахуванням фактора часу. Відповідно, перевагою даних методів є простота розрахунків. До статичних методів оцінки ефективності інвестицій можна віднести розрахунок терміну окупності і норми прибутку.

Термін окупності інвестицій. Термін окупності - це розрахунковий період відшкодування початкових вкладень (інвестицій) за рахунок прибутку від проектної діяльності. До переваг цього методу слід віднести простоту і наочність розрахунків. Однак у даного методу є і дуже серйозні недоліки. По-перше, вибір бази порівняння - нормативного терміну окупності - може бути суб'єктивний. По-друге, метод не враховує прибутковості проекту за межами терміну окупності і, отже, не може застосовуватися при порівнянні варіантів з однаковими періодами окупності, але з різними термінами життя. Крім того, метод не годиться для оцінки проектів, пов'язаних з принципово новими продуктами, або продуктами інноваційного характеру. Точність розрахунків за таким методом у великій мірі залежить від частоти розбиття терміну життя проекту на інтервали планування.

Проста норма прибутку. Коефіцієнт, який розраховується за цим методом, аналогічний коефіцієнту рентабельності капіталу і показує, яка частина інвестиційних витрат відшкодовується у вигляді прибутку протягом одного інтервалу планування. Порівнюючи розраховану величину норми прибутку з мінімальним або середнім рівнем прибутковості, інвестор може прийти до висновку про доцільність подальшого аналізу даного інвестиційного проекту.

Позитивною рисою даного методу, як і першого, є простота розрахунків. Однак є і суттєві недоліки: не враховується цінність майбутніх надходжень, існує

© П. В. Брінь, Я. Г. Сіробаба, 2015

велика залежність від обраної для порівняння базової величини чистого прибутку, отримана при цьому норма прибутку відіграє роль середньої за весь період, тобто метод досить грубий.

Динамічні методи інвестиційних розрахунків використовуються для обґрунтування інвестиційних проектів у тому випадку, коли мова йде про довгострокові проекти, які характеризуються мінливими в часі доходами і витратами. В основі застосування динамічних інвестиційних розрахунків лежать певні вихідні умови і передумови, виконання яких забезпечує можливість як здійснення самих розрахунків, так і отримання заслугують довіри результатів.

Серед них виділяють наступні умови.

1. Розглядається довгостроковий інвестиційний проект, що має термін реалізації або корисного використання кілька років або періодів іншої тривалості, якщо в якості одиниці періоду обраний термін менше одного року (півріччя, квартал, місяць тощо). У випадках коли це спеціально не обмовляється, вважається, що одиницею періоду є один рік.

2. Кожен інвестиційний проект описується грошовим потоком, елементи якого являють собою сальдо доходів і витрат інвестора (грошові потоки) за кожну одиницю періоду реалізації. Негативне значення компонента платіжного ряду означає, що в даному році витрати інвестора перевищили його доходи, а позитивне значення свідчить про перевищення доходів над витратами.

3. Повинен існувати розвинений ринок капіталу, що забезпечує можливість отримання зовнішнього фінансування інвестиційних проектів та додаткового ефективного використання тимчасово вільного капіталу інвестора.

4. Передбачається, що майбутні доходи і витрати інвестора, пов'язані з реалізацією інвестиційного проекту, точно відомі, тобто мова йде про гарантоване вкладенні капіталу і відсутності невизначеності вихідної інформації.

Динамічні методи, засновані на дисконтуванні грошових потоків, є найбільш поширеними і загальноприйнятими. Дана модель дозволяє врахувати необхідну норму прибутковості, вартість грошей у часі та ризик проекту. Однак на практиці існують складнощі в методах визначення норми доходу; слабо опрацьовано питання коректності використання чистого дисконтованого доходу (NPV) при оцінці ефективності інвестиційних проектів, наприклад, якщо NPV позитивний, неважливо, наскільки він низький, то проект завжди вважається ефективним; не існує методу визначення оптимальної тривалості інвестиційного проекту (чим довше життєвий цикл або термін реалізації проекту, тим важче прогнозувати результати і тим ненадійніше стають розраховані показники ефективності); немає чітких практичних рекомендацій для вибору кращого з альтернативних проектів (використання (NPV) і внутрішньої норми прибутковості (ВНД, IRR) для цього найчастіше суперечливо).

Висновки. Одним з важливих елементів управління інвестиційною діяльністю є оцінювання її ефективності.

Існує дві групи методів визначення ефективності інвестиційних проектів – статичні (які на потребують корегування грошових потоків з урахуванням фактору часу) і динамічні (побудовані на базі дисконтування).

Хоча існує ряд проблем у процесі застосування динамічних методів оцінювання, вони є більш точними, що зумовлює доцільність їхнього застосування.

Список літератури: 1. Шеремет А. Д., Негашев Е. В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций // 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 208 с., 2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент. // 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2007. – 521 с.

Bibliography (transliterated): 1. Sheremet, A.D., and E.V. Negashev. *Metodika finansovogo analiza kommercheskih organizacij*. 2nd ed. Moscow: INFRA-M, 2008. Print. 2. Blank, I.A. *Finansovij menedzhment*. 2nd ed. – Kyiv: Elga Nika Zentr, 2007. Print.

Надійшла (received) 18.06.2015

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the Authors

Бринь Павло Володимирович – кандидат економічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту та оподаткування; тел.: (057) 70-76-539; e-mail: pavelbrin@ukr.net.

Бринь Павел Владимирович – кандидат экономических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры менеджмента и налогообложения; тел.: (057) 70-76-539; e-mail: pavelbrin@ukr.net.

Brin Pavlo Volodymyrovych –Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor at the Department of management and taxation; tel.: (057) 70-76-539; e-mail: pavelbrin@ukr.net.

Сиробаба Яна Геннадіївна – магістрант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; тел.: (057) 70-76-539; e-mail: pavelbrin@ukr.net.

Сиробаба Яна Геннадиевна – магистрант, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»; тел.: (057) 70-76-539; e-mail: pavelbrin@ukr.net.

Sirobaba Yana Hennadiivna – undergraduate, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; tel.: (057) 70-76-539; e-mail: pavelbrin@ukr.net.

УДК 339.72

М. П. МАКАРЕНКО**ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ**

В статті визначено роль іноземних інвестицій в економіці країни, обумовлено суть та складові інвестиційного клімату. Проаналізовано динаміку обсягу залучених іноземних інвестицій в Україну, обсяг іноземних інвестицій в Україні у розрахунку на одну особу, а також розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за країнами-інвесторами. Виявлено основні чинники, які стримують приплив іноземних інвестицій в Україну. Визначено шляхи вирішення проблем іноземного інвестування.

Ключові слова: інвестиційний клімат, іноземні інвестиції, обсяги залучення, проблеми, чинники, іноземні інвестиції.

Вступ. Іноземні інвестиції відіграють важливу роль в розвитку національної економіки. Залучення коштів іноземних інвесторів сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню передового зарубіжного досвіду, розвитку малого і середнього бізнесу, зростанню інвестиційного потенціалу територій та ін. Питання залучення інвестицій стало останнім часом найбільш актуальним для економіки України. Держава не в змозі забезпечити зараз надходження обсягу коштів, необхідного для зростання валового внутрішнього продукту. Інвестиційний потенціал вітчизняного приватного сектору ще дуже низький для здійснення великих інвестиційних проектів. Це стосується як українських банків, так і інших фінансових організацій. На сьогодні, більшість з них згодна фінансувати короткострокові проекти, вартість яких відносно низька. Реально ж, більшість українських підприємств потребують докорінної реконструкції та переобладнання. Вартість таких інвестиційних проектів сягатиме десятків і сотень мільйонів доларів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день питаннями, які стосуються вирішення проблем залучення іноземних інвестицій в економіку України, досліджують багато науковців, зокрема, такі як: Щербина В.С., Вінник О.М., Мілаш В.С., Луць В.В., Худавердієва В. А., Матюшенко І.Ю., Діденко Л.В., та інші. Однак, проблеми іноземного інвестування в Україні досі залишаються недостатньо дослідженими. Проте, зважаючи на постійні економічні зміни в країні, потрібно досліджувати підходи, які б дали змогу створити сприятливі інвестиційні умови та підвищити ефективність залучення іноземних інвестицій в економіку України.

Метою цього дослідження є виявлення ролі іноземного інвестування, аналіз сучасного стану залучення іноземних інвестицій, аналіз проблем іноземного інвестування в Україну шляхом виявлення факторів негативного впливу на процес іноземного інвестування та формулювання власних пропозицій щодо вдосконалення механізму залучення іноземних інвестицій в економіку України.

В Україні практично створено основи законодавчої бази, яка регулює діяльність іноземних інвесторів та механізм залучення іноземних інвестицій. На сьогодні в Україні інвестиційна діяльність регулюється такими нормативно-правовими актами: ЗУ «Про інвестиційну діяльність»,

ЗУ «Про режим іноземного інвестування», ЗУ

«Про захист іноземних інвестицій на Україні», ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність», ЗУ «Про інститути спільного інвестування», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну діяльність за участю іноземного інвестора» та інші.

Матеріали і результати дослідження. Залучення інвестицій може здійснюватись різними способами, в залежності від відносин між інвестором та об'єктом приватизації, загальним економічним середовищем. Головні способи - це створення спільних підприємств, додаткова емісія акцій, залучення коштів міжнародних фінансових організацій та проведення конкурсів, які б передбачали зобов'язання щодо розвитку підприємств.

Досить привабливою є перспектива залучення додаткових коштів за допомогою вторинної емісії акцій. Щоправда, це може стосуватися лише стабільно працюючих виробництв. Такі підприємства можуть емітувати свої цінні папери для поповнення обсягу власних обігових коштів. Такий спосіб залучення інвестицій ще не досить поширений в Україні

З огляду на комплексність і багатофакторність самого процесу інвестування до складових інвестиційного клімату слід віднести [2, с. 97]: природно-географічні умови: геостратегічне положення, забезпеченість природними та людськими ресурсами; сучасну економічну динаміку країни: знаходження на етапі піднесення чи спаду, рівень інвестування, стабільність національної валюти, показники фінансової стабільності тощо; стратегію і тактику державної політики: прозорість і послідовність, спроможність реалізувати поставлені стратегічні цілі та дотримуватися поточних зобов'язань, структурну, бюджетну, грошово-кредитну, валютну політику, ставлення до іноземних інвесторів; стан внутрішнього ринку країни: перспективи реалізації результатів виробничої діяльності, рівень доступу до виробничих ресурсів; наявний виробничий потенціал країни: його ресурсозабезпеченість, спроможність до виробництва інвестиційних товарів, потребу в інвестиціях; фінансову систему країни: її спроможність до акумулювання фінансових ресурсів, забезпечення їхнього руху та цільового використання; податкову систему країни: рівень податкового навантаження, наявність податкових стимулів до інвестування; ринок праці: наявність

вільних трудових ресурсів, вікову структуру робочої сили, рівень професійної кваліфікації, наявність виробничої культури; розвиток інфраструктури: рівень розвитку транспортної, енергетичної, телекомунікаційної мереж, готельної, житлової мереж тощо як для виробничих, так і для споживчих потреб; інституційну систему країни: врегульованість відносин власності, розвиток ринкових інститутів, наявність інституцій з підтримки інвестицій, інформаційне забезпечення, розвиток підприємницької та правової культури бізнесу; зовнішньоекономічні відносини країни: динаміку і структуру імпорто-експортних операцій та капіталопотоків, участь у різного роду міжнародних організаціях та угодах; соціально-політичну ситуацію в країні: рівень соціальної напруженості, послідовність державної політики, перспективи її подальшої динаміки; правове поле: характеристики національного законодавства, спроможність держави до забезпечення виконання його вимог та наявність відповідної інфраструктури, рівень розвитку корупції, «тонізації» економіки. Відповідно до складових інвестиційного середовища, слід виокремити чинники впливу, котрі поділяються на регуляторні (відображають вплив на інвестицію з боку органів державної влади різного рівня у вигляді вимог щодо реєстрації, оподаткування, ліцензування, сертифікації підприємницької діяльності тощо) та макроекономічні (стосуються характеристик макроекономічного (а також інституційного) середовища, в якому розгортається інвестиція – динаміки грошово-кредитної сфери, стану внутрішнього ринку, рівня ресурсної забезпеченості тощо) [6, с. 49]. Вплив з боку цього середовища неперсоніфікований і зумовлений дією об'єктивних ринкових законів, а відтак, є довгостроковим і практично не підлягає врегулюванню, а отже, враховується в процесі розробки інвестиційного проекту. Обсяг прямих іноземних інвестицій – один з показників, який характеризує ступінь інтеграції країни у світове співтовариство і залежить від привабливості об'єкта інвестування. В Україні процес розміщення інвестицій відбувається не без участі держави, принаймні, існує інвестиційне законодавство, яке адаптоване до норм ЄС, та діють 50 міжнародних угод, предметом яких є захист і сприяння інвестиціям, однак це все на теоретичному декларативному рівні [1, с. 110]. На практиці з метою розвитку вітчизняної економіки міжнародні угоди та акти мають стимулювати державний менеджмент по всій його вертикалі до освоєння іноземних інвестицій (акціонерного капіталу транснаціональних корпорацій), як локомотива для розвитку тих галузей, об'єкти яких становлять собою значний нереалізований потенціал розміщення виробничих потужностей та капіталів. За тенденціями останніх років можна стверджувати, що обсяг залучених іноземних інвестицій в Україну поступово зростає (рис. 1). У 2014 р. іноземні інвестори вклали 2860,1 млн. дол. США прямих інвестицій, а їх загальний обсяг на кінець грудня 2014 р. становив 58156,9 млн. дол. США, що на 5,1% більше від обсягів інвестицій на початок року.

У 2014 р. іноземні інвестори уповільнили інвес-

тування в економіку України у зв'язку з воєнними діями на сході України, анексією Криму, посиленням ризику розбалансування платіжного балансу, втратою ринків збуту (32% експорту продукції машинобудування в РФ), зниженням міжнародними рейтинговими агентствами кредитних рейтингів України. У січні-вересні 2014 р. іноземними інвесторами вкладено 1905,8 млн. дол. США прямих інвестицій. Протягом останніх років обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну у розрахунку на душу населення залишається на досить низькому рівні – близько 1000 дол. США (див.рис. 1), тоді як у Кіпрі – 15,7 тис. дол. США, Німеччині – 5,9 тис. дол., Нідерландах – 5,3 тис. дол., Росії – 3 тис. дол., Австрії – 2,7 тис. дол., Великій Британії – 2,4 тис. дол., Виргінських островах – 2 тис. дол., Франції – 1,7 тис. дол., Швейцарії – 1,3 тис. дол. США.

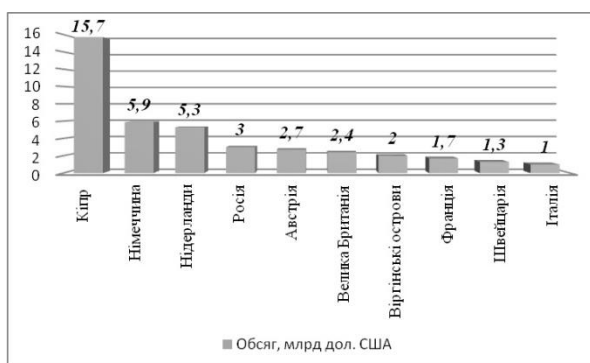

Рис. 1 – Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну, млн. дол. США.

За даними Держстату, найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій, якщо аналізувати інвестиції за видами економічної діяльності, надходить у промисловість – 32,1% (16 млрд. дол. США) й у фінансову та страхову діяльність (25,3%). Наступну за частками надходжень групу видів діяльності формують оптова та роздрібна торгівля – 12,8%, операції з нерухомим майном – 8,1% та професійна, наукова і технічна діяльність – 6,6%, що разом складає майже 85% від загального об'єму. Заборгованість українських підприємств за кредитами і позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями перед прямими іноземними інвесторами на 1 січня 2014 року становила 10,155 млрд. дол.

Обсяг прямих інвестицій з України в економіку країн світу на 1 січня 2014 р. становив 6,575 млрд. дол., зокрема, до країн ЄС – 6,061 млрд. дол., або 92,2% від їх загального обсягу, до країн СНД – 412,5 млн. дол., (6,3%), до інших країн – 102,1 млн. дол., (1,5%). Прямі інвестиції надходили до 46 країн світу, переважна частка – до Кіпру (88,5%).

Аналізуючи ПІІ за видами діяльності, слід зазначити, що вони спрямовуються в уже розвинені сфери економічної діяльності. Зокрема, на підприємствах промисловості зосереджено 17166,7 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить 31,5% їх загального обсягу, у тому числі переробної – 14078,7 млн. дол. США (82% іноземних інвестицій, вкладених у промисловість), добувної – 1548,4 млн. дол. США (9%), у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води – 1539,7 млн. дол. США (9%).

У металургію внесено 6157,0 млн. дол. США прямих інвестицій, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 3039,9 млн. дол. США, хімічну й нафтохімічну промисловість – 1325,8 млн. дол. США, машинобудування – 1154,7 млн. дол. США, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – 1053,9 млн. дол. США. Однак необхідно зазначити, що частка ПП у промисловість у загальній структурі останніми роками має тенденцію до зниження. Водночас для іноземних інвесторів привабливішими є види діяльності з вищим рівнем рентабельності. За 2012 р. у фінансових установах акумульовано 16105,6 млн. дол. США (29,6% загального обсягу) прямих інвестицій, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 9058,5 млн. дол. США (16,6%), у підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку – 6003,0 млн. дол. США (11,0%) [4]. Отже, пріоритетними сферами для іноземного інвестування в Україні визначено: промисловість, фінансову діяльність, операції з нерухомим майном, орендою, інжинірингу та надання послуг підприємцям. Найбільший приріст демонструє промисловість за показником 2136,8 млн. дол. США (+14,22%), а збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій для промисловості переважно забезпечили такі її підгалузі, як виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів з показником приросту 818,0 млн. дол. США, (+36,82%), а також виробництво та розподілення електроенергії газу та води із показником приросту в 766,7 млн. дол. США, причому ця галузь демонструє подвоєння обсягів іноземних інвестицій протягом 2012 р. (з 773,0 млн. дол. США станом на 01.01.2012 р. до 1539,7 млн. дол. США станом на 31.12.2012 р.), в результаті чого стала лідером за відносним приростом розміщення іноземних інвестицій з показником у (+99,18%) [5]. Україна залишається привабливою для них, проте є недостатньо інтегрованою у світове господарство. Тому порушення стабільності на зовнішніх ринках позначається на внутрішніх процесах. Основними чинниками, що стримують вплив іноземних інвестицій в Україну, є [3, с. 165]:

- недостатня ефективність законодавства в частині захисту прав приватних інвесторів;
- недосконалість механізму реалізації наявних нормативних актів;
- неточність податкового регулювання і його непередбачуваність;
- дефіцит ефективної інфраструктури для іноземного підприємництва.

Висновки. Незважаючи на існуючі проблеми у створенні сприятливого інвестиційного клімату, слід зазначити, що Україна суттєво просунулася вперед щодо інтеграції у світовий економічний простір, що, у свою чергу, повинно забезпечити нові вливання іноземного капіталу в економіку нашої держави: 1 березня 1998 р. набула чинності Угода про партнерство і співпрацю з Європейським Союзом. Підписано міждержавні угоди про сприяння і взаємний захист інвестицій зі 70 країнами світу. Укладено 60 міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування практично з усіма країнами СНД, Європи, багатьма країнами Азії, Північної та Південної Америки і кількома країнами Африки. 16 травня 2008 р. Україна отримала статус члена СОТ. Вступ України до СОТ дає позитивний сигнал для активізації співпраці між Україною і ЄС за всіма напрямками, у тому числі в інвестиційній сфері. Згідно з прогнозом ООН, Україна увійшла до списку 20 країн світу, які стануть найбільшими реципієнтами прямих іноземних інвестицій. У рейтингу, оприлюдненому в доповіді Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Україна посідає 18-е місце [4], проте фахівці відзначають зростання зацікавленості інвесторів до країн Східної Європи і СНД.

Список літератури: 1. Батура О.В. Іноземні інвестиції в системі становлення ринкової економіки України : [монографія] / О.В. Батура, К.В. Комарова. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2002. – 179 с. 2. Інвестування національної економіки : [монографія] / За ред. В.Г. Федоренка, М.П. Денисенка. – К., 2011. – 295 с. 3. Іноземні інвестиції в Україні / За ред. П.І. Гайдучького. – К. : Редакційно-видавничі відділення УкрІНТЕІ, 2004. – 248 с. 4. Офіційний сайт Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.miga.org>. 5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 6. Поплавська Ж. В. Інвестиційний імідж: регіональні аспекти / Ж. В. Поплавська, В. Г. Поплавський // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 47–55. 7. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 20.05.2009 р. № 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.ua>.

Bibliography (transliterated): 1. Batura, O. V., and K. V. Komarova. *Inozemni investytsiyi v systemi stanovlennya rynkovoyi ekonomiky Ukrainy*. Dnipropetrovsk : Nauka i osvita, 2002. Print. 2. *Investuvannya natsional'noyi ekonomiky*. Ed. V. H. Fedorenko and M. P. Denysenko. – Kyiv, 2011. Print. 3. *Inozemni investytsiyi v Ukraini*. Ed. P. I. Hayduts'kyi. Kyiv : Redaktsiyno-vydavnyche viddilennya UkrINTEI, 2004. Print. 4. "Ofitsiyyny sayt Bahatoronn'oho ahenstva z harantuvannya investytsiy" Web. 1 December 2015. <<http://www.miga.org>>. 5. "Ofitsiyyny sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy" Web. 1 December 2015. <<http://www.ukrstat.gov.ua>>. 6. Poplavs'ka, Zh. V., and V. H. Poplavs'kyy. "Investytsiyyny imidzh: rehional'ni aspekty." *Finansy Ukrainy*. 7(2008): 47–55. Print. 7. "Pro investytsiynu diyal'nist' : Zakon Ukrainy vid 20.05.2009 r. 19." Web. 1 December 2015. <<http://www.zakon.rada.ua>>.

Надійшла (received) 15.12.2015

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Макаренко Марина Петрівна – магістрант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», тел.: (093) 574-06-56; e-mail: marishka20082008@mail.com.

Макаренко Марина Петровна – магистрант, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», тел.: (093) 574-06-56; e-mail: marishka20082008@mail.com.

Makarenko Maryna Petrovna – undergraduate, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", tel.: (093) 574-06-56; e-mail: marishka20082008@mail.com.

УДК 330

С. В. БРІК, Г. К. ПИНТЯ

НОВІ ПІДХОДИ ДО ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проведено аналіз визначення сутності обліку основних засобів та запропоновано більш точніше його поняття, враховуючи думки численних авторів. Наведені нові підходи обліку основних засобів в сучасних умовах. Досліджені внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на ефективність обліку необоротних активів підприємства. Розглянуто підходи до оцінки обліку основних засобів підприємства. Також визначені заходи щодо ефективного використання основних засобів, що є важливим фактором підвищення фінансової стійкості підприємства.

Ключові слова: автоматизація, основні засоби, управління, удосконалення контролю основних засобів.

Вступ. В умовах адаптації бухгалтерського обліку в Україні до міжнародних стандартів він має бути орієнтований на забезпечення оперативною інформацією всіх суб'єктів управління а також підготовку інформативної бухгалтерської звітності для інвесторів та кредиторів. Одним із найважливіших факторів, які впливають на результати діяльності кожного підприємства, є наявність основних засобів, без яких неможливо уявити виробництво продукції (товарів, послуг). Від правильності документального оформлення надходження основних засобів залежить весь подальший процес обліку та використання основних засобів на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку та ефективного використання необоротних активів на підприємстві вивчали відомі вітчизняні та закордонні вчені: Черненко С. К., Югас Є. О., Турлакова О.В., Чалий І. Я., Тарасова І. П., Орлов В. М., Корнійчук Г. В., Ковальов А. І. та ін. Аналіз праць вказаних авторів показав, що разом з достатньою глибокою спрацьованістю, має місце дискусійність, а також суперечливість підходів.

Метою статті є дослідження основних засобів підприємства, стан основних засобів та ефективність їх використання.

Матеріали та результати дослідження. Багато вчених розглядали поняття необоротних активів як невід'ємної складової фінансового стану успішно діючого підприємства.

Необоротні активи – це матеріальні активи різного роду, що виступають невід'ємною частиною процесу виробництва і становлять основу для створення капіталу. Динамічне, комплексне, складне і багатогранне поняття, що потребує зваженого підходу до визначення напрямів його забезпечення.

Прийнятий у квітні 2000 року П(С)БО 7 «Основні засоби» суттєво змінив існуючий до того часу порядок обліку основних засобів, але, не зважаючи на те, що він застосовується вже понад чотирнадцять років, за цей час типові форми первинного обліку операцій з основними засобами не зазнали жодних змін.

У сучасних умовах, за наявності на підприємстві тисяч об'єктів основних засобів, важко говорити про ефективне розв'язання задач їх обліку та контролю за ручного способу обробки інформації. Підприємство постає перед питанням автоматизації обліку необоро-

тних активів для виконання системних обліково-контрольних операцій.

Автоматизація управління підприємствами на основі економіко-математичних методів, засобів обчислювальної техніки та інформаційних технологій є невід'ємною частиною процесу удосконалювання діяльності практично всіх підприємств.

Останнім часом намітився якісно новий етап, який характеризується прагненням до створення інтегрованих автоматизованих систем, що поєднують усі завдання управління. Цьому сприяють розподілені обчислювальні системи й мережі, засоби ведення баз даних, засоби проектування й впровадження функціональних підсистем.

Для вирішення проблем автоматизації певних ділянок обліку можна використовувати поняття «задача», яке означає алгоритм перетворення вхідних даних за допомогою процедур обробки даних у вихідні показники, що мають певне функціональне призначення для бухгалтерського обліку та управління.

Можна виділити наступні задачі автоматизації основних засобів:

- облік і контроль об'єктів основних засобів за місцями зберігання та класифікаційними групами;
- облік і контроль за правильністю та своєчасністю відображення руху основних засобів (надходження, вибуття, переміщення);
- облік амортизації основних засобів і контроль за правильністю її нарахування й відображення;
- облік витрат на ремонт, модернізацію основних засобів і контроль раціонального використання грошових коштів щодо даних цілей;
- облік переоцінки основних засобів (дооцінка, уцінка);
- облік операційної та фінансової оренди основних засобів;
- виявлення морально застарілих основних засобів.

Сприятливим фактором автоматизації є стабільність постійної облікової інформації, що формується на підприємстві. Це створює умови для її багаторазового використання і тим самим сприяє підвищенню ефективності застосування комп'ютерної техніки на цій ділянці облікової роботи. Характерною для цієї ділянки обліку є можливість одержання у середовищі інформаційної системи повного комплексу облікових регістрів, необхідних для організації раціонального

управління основними засобами підприємства.

Інтенсивне поліпшення використання основних засобів означає підвищення ступеня завантаження виробничих потужностей в одиницю часу, що може бути досягнуте шляхом модернізації діючих машин і механізмів, встановленні оптимального режиму їхньої роботи. Робота при оптимальному режимі технологічного процесу забезпечує збільшення випуску продукції без зміни складу основних засобів, без росту чисельності працюючих і при зниженні витрати матеріальних ресурсів на одиницю продукції.

У П(С)БО 7 доцільно дати посилання на П(С)БО 28 "Зменшення корисності активів" щодо встановлення порядку зменшення корисності активів. Отже, теоретичні і практичні засади організації обліку основних засобів необхідно удосконалювати у напрямі розширення її управлінських можливостей, максимально пристосовуючи до практичних потреб суб'єктів підприємницької діяльності, що виникають у процесі прийняття управлінських рішень щодо руху основних засобів та ефективності їх використання. У П(С)БО 7 наявні істотні розбіжності із міжнародними стандартами, тому запропоновані шляхи удосконалення нормативної бази бухгалтерського обліку основних засобів дозволять гармонізувати вітчизняний облік з міжнародними стандартами оскільки вони виступають на даний момент ефективним інструментом підвищення прозорості і зрозумілості інформації, яка розкриває діяльність суб'єктів господарювання, створює достовірну базу для оцінки активів і зобов'язань. Гармонізація національних стандартів з міжнародними дозволить також зменшити невідповідності й проблемні питання обліку основних засобів.

Дискусійність багатьох теоретичних положень, практична значимість обліку, аналізу та контролю основних засобів, недостатній рівень їх дослідження з погляду сучасних потреб управління вимагає подальшого їх удосконалення.

Зміни необхідні насамперед у частині підвищення оперативності інформаційного забезпечення управління основними засобами підприємства, що вимагає вирішення наступних завдань:

- дослідження сутності основних засобів, їх складу класифікації в різних галузях економічної науки;
- узагальнення та систематизація класифікації основних засобів;
- дослідити діючу методику нарахування амортизації й обліку зносу основних засобів, встановити її ефективність і доцільність застосування на підприємствах;
- проаналізувати діючу організацію та методику бухгалтерського обліку основних засобів, вплив на них змін податкової політики та виявити шляхи її вдосконалення;
- удосконалити методику аналізу матеріально-технічної бази підприємства;
- розробити рекомендації з удосконалення методики контролю ефективності.

Порівняння нормативно-правового забезпечення

ведення бухгалтерського та податкового обліку в Україні, МСФЗ та підходів фахівців з обліку виявило відсутність чіткого визначення поняття «поліпшення» з єдиною класифікацією видів поліпшення у різних регламентуючих документах. Це викликає неузгодженість між П(с)БО та податковим законодавством України, а також гальмує адаптацію національних положень обліку і звітності до міжнародних стандартів. Для ліквідації зазначених розбіжностей потрібно ініціювати внесення до П(с)БО 7 і податкового законодавства України визначення поліпшення основних засобів як комплексу заходів, які спрямовані на збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання таких об'єктів, та заходів, що спрямовані на підтримання об'єктів основних засобів в робочому стані з елементами покращення первісно очікуваних економічних вигід від їх використання в майбутньому. Таке трактування поліпшення дозволить віднести до нього ремонти і технічне обслуговування з елементами модифікації чи модернізації окремих частин об'єкта, що відповідає потребам сучасного виробництва та підвищує об'єктивність оцінки вартості основних засобів, що зазнали відповідного поліпшення. Розглянуті підходи та надані пропозиції щодо розкриття поняття «поліпшення основних засобів» з класифікацією видів поліпшення слугують базою для продовження досліджень у напрямку вдосконалення методики обліку витрат на поліпшення об'єктів необоротних активів та підвищення аналітичної цінності звітності підприємств в частині відображення таких витрат.

З 01.01.2015 р. податковий облік основних засобів цілком та повністю базується на бухгалтерському обліку(п.п.134.1.1 ПКУ). Питання виникає у зв'язку з відсутністю в ПКУ правил визначення первісної вартості нових об'єктів основних засобів. Оновлені норми оподаткування свідчать про те, що достатньо орієнтуватися на вимоги стандартів бухгалтерського обліку п. 8 П(С)БУ 7. Здійснилася мрія законодавця про зближення податкового та бухгалтерського обліку основних засобів. «Малодохідним» платникам таке зближення, швидше за все, сподобається (тепер вони максимально орієнтуються на бухгалтерські правила). А от «високодохідним» платникам доведеться заглиблюватися в оновлені правила податкового обліку. Але напевно і в тих, і в інших виникнуть запитання щодо «перехідних» основних засобів. При цьому, нова редакція розділу III ПКУ містить лише одну відмінність від правил бухгалтерського обліку – встановлення мінімально допустимих строків корисного використання (не змінились порівняно із попередньою редакцією ПКУ), які застосовуються в тому випадку, якщо в бухгалтерському обліку встановлено інші строки.

Відповідно до п.11 Перехідних положень ПКУ, при розрахунку амортизації основних засобів та нематеріальних активів відповідно до п.138.3 ст.138 цього Кодексу, їх балансова вартість станом на 01.01.2015 має дорівнювати балансовій вартості таких активів за даними податкового обліку, що визна-

чена станом на 31 грудня 2014 року. В податковому обліку дозволені ті самі методи амортизації, що й в бухгалтерському обліку за виключенням виробничого методу. Розділ III ПКУ в новій редакції не містить специфічних правил податкового обліку поточних витрат на утримання, поліпшення та ремонт основних засобів. Відтак, відповідні суми враховуються у складі витрат за правилами бухгалтерського обліку. В разі продажу або ліквідації основних засобів фінансовий результат до оподаткування збільшується на залишкову вартість такого об'єкта, визначену відповідно до П(С)БО, та зменшується на залишкову вартість такого об'єкта, визначену відповідно до правил податкового обліку.

Висновки. Отже, необхідно удосконалити теоретичні і практичні засади організації обліку основних засобів у напрямі розширення її управлінських можливостей, максимально пристосовуючи до практичних потреб суб'єктів підприємницької діяльності, що виникають у процесі прийняття управлінських рішень щодо руху основних засобів та ефективності їх використання. Основними шляхами удосконалення організації обліку основних засобів є раціоналізація як кожної форми документів і реєстрів обліку, так і методів, і способів збирання, обробки і узагальнення облікової інформації, адаптованих до сучасних умов.

Список літератури: 1. Югас Е., Турлакова В. Економічна сутність та класифікація основних засобів підприємства 2011. – С. 393.

2. Черненко С.К. Природа основних фондів [Текст] : монографія / С. К. Черненко. – Рівне, 2006. – 84 с. 3. Чалий І. Застосування виробничого методу амортизації в бухгалтерському та податковому обліку // Все про бухгалтерський облік. - № 28 – С. 8–14. 4. Тарасова І. Пропозиції щодо вдосконалення класифікації нематеріальних активів у Плані рахунків та П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» / І. Тарасова // Бухгалтерський облік і аудит – 2004. - № 4. – С. 38–41 5. Парнюк В.О. Про підвищення ролі амортизації як джерела інвестицій і регулятора попиту та пропозиції основних засобів / В.О. Парнюк // Актуальні проблеми економіки 2008. - № 5. – С.166–172. 6. Орлов В. Оцінка Економічного ефекту прискореної амортизації на промислових підприємствах в умовах реформування державної амортизаційної політики. – 2007. – №23(606). – С.374–396. 7. Корнійчук Г. Основні засоби: бухгалтерська та податкова сутність // Все про бухгалтерський облік. – 2011. – № 95. – С. 7. 8. Кленін О. До питання впливу реформування державної амортизаційної політики в Україні на процес відтворення капіталу промислових підприємств. – 2006. - №2. – С.109–112.

Bibliography (transliterated): 1. Yugas, E., and W. Turlakova. *Economic nature and classification of fixed assets of the enterprise*. 2011. Print. 2. Chernenko, S. K. *Nature of fixed assets*. Rivne, 2006. Print. 3. Chaly, I. "Application of production method of depreciation in accounting and tax accounting." *All of accounting*. No 28 (2015): 8–14. Print. 4. Tarasova, I. "Proposals to improve classification of intangible assets in the Plan accounts and P (S) 8 "Intangible assets." *Accounting and Auditing*. 4 (2004): 38–41. Print. 5. Parnyuk, V. A. "On increasing the role of depreciation as a source of investment and regulator demand and supply assets." *Actual problems economic*.5 (2008): 166–172. Print. 6. Orlov, V. Assessment of the economic effect of accelerated depreciation on industrial enterprises in restructuring the state amortization policy. - 2007. - №23.606 (2007): 374–396. Print. 7. Korniychuk, G. "Fixed assets: accounting and tax nature" *All of accounting*. 95 (2011):. 7. Print. 8. Klenin, O. *The impact of reform of state amortization policy in Ukraine in the reproduction of capital enterprises*. *All of accounting*. 2 (2006): 109–112. Print.

Надійшла (received) 24.07.2015

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the Authors

Брік Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри економічного аналізу й обліку; тел.: (057) 707-62-74; e-mail: ekon_analiz@mail.ru.

Брик Светлана Владимировна – кандидат экономических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры экономического анализа и учета; тел.: (057) 707-62-74; e-mail: ekon_analiz@mail.ru.

Brik Svitlana Volodymyrivna –Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor at the Department of economic analysis and accounting; tel .: (057) 707-62-74; e-mail: ekon_analiz@mail.ru.

Пинтя Григорій Костянтинович – магістрант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; тел.: (057) 707-62-74; e-mail: ekon_analiz@mail.ru.

Пинтя Григорий Константинович – магістрант, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»; тел.: (057) 707-62-74; e-mail: ekon_analiz@mail.ru.

Рунтя Нригорій Костянтинович – undergraduate, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; tel: (057) 707-62-74; e-mail: ekon_analiz@mail.ru.

УДК 658.330.41.1

О. Д. МАТРОСОВ, В. І. ОМЕЛЬЧЕНКО**ОЦІНКА ТА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА**

В роботі сформульовано поняття інноваційного потенціалу підприємства. Розглянуті основні фактори, які формують та визначають рівень інноваційного потенціалу підприємства. Виконано аналіз сучасних методів оцінки інноваційного потенціалу. Розглянуті основні напрямки розвитку інноваційного потенціалу підприємства (ріст кваліфікаційного та професійного рівня персоналу, освоєння нової техніки, технологій та нової продукції). З розвитком пріоритетних напрямків в інноваційній діяльності пов'язані економічні результати підприємства.

Ключові слова: інновація, потенціал, підприємство, активи, ефективність, чинники, середовище, оцінювання, удосконалення.

Вступ. В роботі визначено поняття інноваційного потенціалу підприємства, виконано аналіз методів оцінки, погрунтовані напрямки його розвитку

Сучасний розвиток економіки України потребує глибоку модернізацію, підвищення конкурентоспроможності, інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва. Підвищення технологічного рівня підприємств здійснюється завдяки прогресивним науково-технічним досягненням, державній системі управління використанням наукоємної продукції з високою доданою вартістю, відповідним передумовам для інноваційної діяльності, механізмам комерціалізації конкурентоздатності наукоємної продукції, інфраструктури для передачі її до сфери виробництва, стимулювання цього процесу з боку держави.

Сукупність усіх наявних матеріальних і нематеріальних активів підприємства, що використовуються в процесі здійснення інноваційної діяльності, характеризують інноваційний потенціал підприємства. Він містить усі ресурси, що в змозі забезпечити досягнення конкурентних переваг підприємства з використанням інновацій.

Мета статті: поглиблення теоретичних питань інноваційного потенціалу підприємства, методів його оцінки та розвитку.

Ефективна реалізація потенціалу залежить як від стану кожної з його частин, так і їхньої взаємодії. Саме збалансованість частин загального потенціалу є основною умовою повної його реалізації. У цьому сенсі вивчення інноваційного потенціалу та його оцінка є особливо актуальним.

В результаті аналізу цієї схеми встановлено, що важливим елементом інноваційного потенціалу є інтелектуальний, завдяки якому підприємства мають можливість формувати конкурентні переваги, до яких належать ідеї, кваліфікаційний рівень персоналу, ступінь впровадження інформаційних технологій та комп'ютеризації управлінської діяльності.

Інноваційний потенціал можна розглядати як інвестиційні можливості підприємства на певний період часу. Постійний інноваційний розвиток підприємства передбачає необхідність моніторингу інноваційного потенціалу та оцінка його в процесі реалізації.

За результатами аналізу літератури видно, що у ній відсутній єдиний підхід у дослідженнях інноваційного потенціалу та результатів інноваційної діяльності підприємства та єдина методика їх визначення.

Для удосконалення методів визначення інноваційного потенціалу та результатів інноваційної діяльності підприємства визначимо основні положення, яким по-

винна відповідати множина показників оцінки потенціалу інноваційної діяльності, опираючись на загальні принципи побудови системи показників оцінки конкурентоспроможності соціально-економічних систем.

На підставі оцінок інноваційного потенціалу та результатів інноваційної діяльності можна зробити висновки про причини низької ефективності результатів, виділивши в такий спосіб найбільш «проблемні» складові, або навпаки, позитивні сторони інноваційного процесу, які можна буде розвивати надалі.

Умовозабезпечуючими чинниками інноваційного потенціалу підприємства вважають сукупність умов, необхідних для оптимального використання інноваційних ресурсів для отримання найкращих інноваційних результатів. Саме вони прискорюють трансформацію інноваційних ідей в інноваційні продукти (або процеси). Основними стимуляторами інноваційних процедур є мотиваційний механізм, інноваційна культура підприємства та організаційно-управлінська структура.

Тобто дослідження ступеню відповідності потенціалу та результатів інноваційної діяльності підприємства є фундаментальним моментом при формуванні цілей інноваційного розвитку, на якому базується весь процес управління інноваційною діяльністю системи.

Оцінку інноваційного потенціалу слід здійснювати з урахуванням впливу зовнішнього середовища та наявних стратегічних можливостей підприємства. Причому доцільно здійснювати аналіз як внутрішнього стану інноваційного потенціалу так і зовнішніх чинників з урахуванням наявного потенціалу конкурентів. Крім того, такий аналіз необхідно здійснювати з урахуванням стратегічних позицій підприємства в минулому, теперішньому і майбутньому часі. Інноваційний потенціал можна досліджувати такими основними методами, як порівняльний, статистичний, факторний та методом експертних оцінок.

Отже, оцінювання потенціалу інновацій та інноваційної діяльності, їх моніторинг є важливим критерієм відбору, підтримки та поширення інновацій, основою періодичного технічного та технологічного оновлення виробництва, джерелом прискорення науково-технічного прогресу, створення та випуску конкурентоспроможної продукції, підвищує ефективність виробництва та економічне зростання підприємства та країни.

Ринкові умови господарювання, багатоваріантність моделей прийняття рішень надають багато можливостей для функціонування промислових підприємств. Якщо в умовах централізовано-планової системи мета роботи підприємств полягала у виконанні регламентованих

завдань, виражених у натуральних показниках, і саме для цього формувався потенціал (потужність) підприємства, то у ринковій економіці підприємство може самостійно визначати і обсяги виробництва, і номенклатуру продукції, і постачальників. Саме самостійність вимагає від керівництва спочатку визначити цілі, стратегію, а вже потім створювати і розвивати відповідний інноваційний потенціал.

Реалізацію підприємствами поставлених цілей інноваційної діяльності в умовах ринку зумовлює наявність різноманітних чинників – макросередовища, мікросередовища та внутрішнього середовища підприємства. Макросередовище – це сукупність факторів, які формують довгострокову прибутковість підприємства і на які підприємство не має впливу взагалі або цей вплив незначний. До таких факторів відносяться технологічний, соціальний, природний, політичний та економічний. Так, технологічний фактор визначають як групу чинників, що пов'язані з розвитком техніки, обладнання, інструментів, процесів обробки та виготовлення продукції, матеріалів і технологій, а також ноу-хау. Соціальний фактор – це група чинників, які впливають на рівень і тривалість життя людей, а також формують їхню ціннісну орієнтацію. Високі темпи росту населення збільшують попит на товари та послуги та збільшують ринок праці. Відповідно, низькі темпи росту населення зменшують споживачський ринок та ринок праці. Природний фактор – це група чинників, пов'язаних з розміщенням, топографією місцевості, кліматом та природними ресурсами, а також ринками збуту. Політичний фактор – це група чинників, які впливають на політичні погляди та поділяють людей на окремі політичні групи і знаходять вираження в діяльності та прийнятті рішень місцевими органами влади, парламенту та уряду. Економічний фактор характеризує групу чинників, які впливають на ефективність діяльності та стійкість підприємства через обіг грошей, товарів, інформації та енергії. Економічний фактор посилює свій вплив на підприємства через динамічні зміни, як позитивні, так і негативні для діючих у цьому середовищі підприємств.

Складові макросередовища, які здатні впливати на розвиток інноваційного потенціалу підприємств є системою взаємодій між ним і підприємницьким сектором, яка реалізується через динаміку споживчих витрат,

рівень зайнятості, рівень цін, агреговану податкову ставку, ставку процента за кредит, курси валют тощо. Окремі чинники наведених факторів макросередовища дають можливість чіткіше визначити їхній вплив на розвиток інноваційного потенціалу підприємства. Чинники, що впливають на розвиток інноваційного потенціалу підприємств, мають тісний діалектичний взаємозв'язок.

До основних напрямків розвитку інноваційного потенціалу підприємства належать: ріст кваліфікаційного і професійного рівня науково-технічних працівників, освоєння нової техніки, технологій та нової продукції.

В Україні в цілому створене макроекономічне середовище як зовнішній чинник розвитку інноваційного потенціалу промислових підприємств. За своїм змістом воно є безпосереднім оточенням, у якому функціонують суб'єкти підприємницького сектора. Саме воно визначає, як ці суб'єкти, імплементуючи виробничу функцію, здійснюють фінансування власної діяльності, забезпечуються ресурсами та реалізують вироблену продукцію.

Висновки. В роботі розглянуто питання формування, оцінювання та розвитку інноваційного потенціалу підприємства. Особлива увага приділена розвитку потенціалу по напрямкам: ріст кваліфікаційного та професійного рівня персоналу, освоєння нової техніки, технологій та нової продукції.

Список літератури: 1. *Фатхутдинов Р. А.* Инновационный менеджмент: учебник для вузов : 5-е изд. – СПб: Питер, 2005. – 448 с. 2. Інноваційний потенціал та його оцінка Режим доступу: // <http://library.if.ua/book/4/495.html>. 3. *Смирнова Г. А., Титова М. Н., Мазур Е. П., Смирнов Я. В.* Инновационный потенциал предприятия, его оценка и методы реализации // *Инновации*.-2001.-№7. 4. *Чаленко Н. В., Чаленко О. В.* Ресурсно-институционный подход до оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств // *Вісник Хмельницького національного університету*.-2009.- №4. – С. 151–154.

Bibliography (transliterated): 1. *Fatkhutdinov, R. A.* *Innovation management: textbook for universities*. 5th ed. Saint Petersburg: Piter, 2005. Print. 2. *Innovation potential and its evaluation*. Web. 1 December 2015. <<http://library.if.ua/book/4/495.html>>. 3. *Smirnova G. A., Titova, N. N., Mazur, E. P., and I. V. Smirnov.* "Innovation potential of the enterprise, its evaluation and methods of implementation." *Innovations*. No 7 (2001). Print. 4. *Chalenko, N. I., and A.V. Chalenko.* Resource and institutional approach to the evaluation of innovative potential of industrial enterprises." *Bulletin of the Khmelnytsky national University*. No 4 (2009): 151–154. Print.

Надійшла (received) 07.12.2015

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the Authors

Матросов Олександр Дмитрович – кандидат економічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри організації виробництва та управління персоналом; тел.:(057) 707-68-53; e-mail: kaf.opup@gmail.com.

Матросов Олександр Дмитрович – кандидат экономических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор кафедры организации производства и управления персоналом; тел.:(057) 707-68-53; e-mail: kaf.opup@gmail.com.

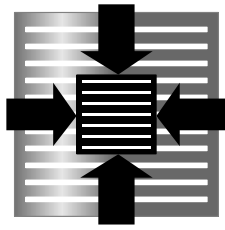
Matrosov Olexandr Dmutrovich –Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor at the Department of organization of producing and personnel management; tel .: (057) 707-68-53; e-mail: kaf.opup@gmail.com.

Омельченко Вадим Игоревич – магістрант, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; тел.:(066) 726-11-53; e-mail: anonyum-11@bk.ru.

Омельченко Вадим Игоревич – магістрант, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»; тел.:(066)726-11-53; e-mail: anonyum-11@bk.ru.

Omelchenko Vadim Igorevich – undergraduate, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; tel: (066) 726-11-53; e-mail: anonyum-11@bk.ru.

РЕФЕРАТИ

РЕФЕРАТИ

УДК. 347.23

Щодо міжгалузевих зв'язків права у сфері інтелектуальної власності / О. В. Гасвая // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 11–13. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті зіставляються міжгалузеві зв'язки права інтелектуальної власності з іншими інститутами приватного та публічного права. Визначаються функції права інтелектуальної власності. Розкривається сутність права інтелектуальної власності та її місце в системі права, зобов'язання в галузі інтелектуальної діяльності, загальні норми зобов'язального права: про сторони і види зобов'язань, виконання та способи забезпечення виконання, відповідальність за їх порушення і припинення зобов'язань. Особлива увага приділяється міжгалузевим зв'язкам права інтелектуальної власності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, цивільне право, міжгалузеві зв'язки, патентне право, товарний знак, промисловий зразок, винахід.

УДК 343.2/7

Еволюція уявлень про вікову осудність і кримінальну відповідальність дітей / О. В. Кузьменко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 14–16. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті досліджується розвиток правової думки в аспекті уявлень про вікову осудність і кримінальну відповідальність підлітків. Встановлюються соціально-економічні та політичні чинники зазначеного процесу, визначаються його етапи і тенденції. Здійснюється порівняльний аналіз документальних джерел та відповідних правових пам'яток в історії України. Особливістю статті є вивчення процесу становлення ранніх в історичному аспекті уявлень про можливість дитини с певного віку нести кримінальну відповідальність за вчинені злочини.

Ключові слова: вікова осудність, дитина, кримінальна відповідальність, злочин, суд, комісії у справах неповнолітніх, покарання, заходи медичного та педагогічного впливу.

УДК 347.23

Розвиток патентної системи як форми охорони винаходів / О. Л. Муренко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 17–19. – Бібліогр.: 12 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розкрита тема походження такого поняття як інтелектуальна власність, а також досліджено процес розвитку патентно-правової системи, як основи охорони даного виду власності. У процесі розгляду вищезгаданого питання визначено ту чітку відмінність між такими категоріями як «привілей» і «патент». Крім того, відзначено важливість розробленого Венеціанською Республікою Патентного Кодексу 1474 р., Положення якого і на сьогоднішній день простежуються в патентному законодавстві багатьох країн світу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, суверен, привілей, об'єкт інтелектуальної власності, патент, законодавство, товарні знаки, Патентний Кодекс.

УДК: 347.788

Сутність та місце захисту інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства / Л. В. Перевалова, М. Г. Окладна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 20–24. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розглядаються проблеми захисту інтелектуальної власності на підприємствах у сучасних економічних умовах. На думку авторів, успішний розвиток підприємства, його високі фінансові результати залежать від впровадження у виробництво об'єктів інтелектуальної власності. Конкурентоздатність підприємства, у свою чергу, залежить від наявності надійного механізму захисту інтелектуальних ресурсів. У статті розкриваються такі поняття як «захист інтелектуальної власності», «економічна безпека підприємства», розглядається сутність інтелектуальної безпеки та економічної безпеки підприємства, місце, яке займає захист інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства. Автори аналізують зовнішні та внутрішні загрози, які можуть завдати шкоди діяльності підприємства. В роботі розглянута система захисту інтелектуальної власності, запропоновані основні напрямки забезпечення захисту об'єктів інтелектуальної власності на підприємстві.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, захист інтелектуальної власності, безпека, економічна безпека, безпека інтелектуальної власності, підприємство, внутрішні та зовнішні загрози.

УДК 340.15:342.7

Особистість, право, держава: правова держава, права і свободи людини і громадянина / М. А. Семко, Н. О. Братков // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 24–25. – Бібліогр.: 5 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті ставиться завдання розглянути поняття особистості, права, держави, правову державу, права і свободи людини, громадянина. Визначити ідеї гармонізації відносин особистості і держави, фактичне положення людини, масштаб її свободи. Ставляться завдання на визначення основних прав і свобод людини і громадянина. Так само в статті класифікують обов'язки: особисті; політичні; економічні; соціальні; культурні. У зв'язку з цим встановлюються і розглядаються обов'язки громадянина України, які прописані в Конституції і приведені для загальної наочності.

Ключові слова: особистість, право, держава, громадянин, свободи, суспільство, обов'язки.

УДК 130.2

Ціннісні орієнтири людини постсучасності / О. А. Стасевська // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 26–29. – Бібліогр.: 10 назв. – ISSN 2227-6809.

Стаття присвячена дослідженню людини постсучасного культурного простору, аналізу її здатності стати активним суб'єктом творення та оновлення вищих духовних цінностей. У статті розглядаються філософські інтерпретації осмислення людського існування з точки зору вибору ціннісних орієнтирів в контексті культури постсучасності, аналізується сутність самої людини, що потребує відповіді на питання, якими є характерні ознаки людини постсучасності.

Ключові слова: людина, постсучасність, цінності, інформаційне суспільство, технократичне суспільство, глобалізація.

УДК 352:351 (477.54) «18/19»

Роль Олександра Погорілка у становленні Харкова як міста-осередку європейської культури XIX століття / В. В. Маліков // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 30–33. – Бібліогр.: 20 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті аналізується теоретичний доробок та практичні заходи професора Харківського технологічного інституту Олександра Костянтиновича Погорілка як визначного громадського діяча Харкова на межі XIX–XX століть. Його діяльність осмислюється автором у контексті процесів модернізації українського міста та засвоєння надбань тогочасної європейської цивілізації. Розкриваються соціальні, культурно-просвітницькі, гуманістичні аспекти діяльності О. Погорілка на посаді міського голови Харкова. Дослідження його подвижницької праці висвітлює ключову роль вітчизняної інтелігенції у розвитку міста.

Ключові слова: місто, модернізація, європейська культура, самоврядування, міський голова, інтелігенція.

УДК 782(477)

Культурні герої НТУ «ХП»: Марк Рейзен / М. М. Міщенко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 34–36. – Бібліогр.: 13 назв. – ISSN 2227-6809.

Дана стаття стосовно життя і творчості відомого оперного співака Марка Осиповича Рейзена є складовою проекту, що проводить кафедра етики, естетики та історії культури Харківського політехнічного інституту під назвою «Культурні герої НТУ «ХП». Метою цього проекту є вивчення внеску студентів та викладачів ХПІ в культурне життя епохи. Харківський Політех має ряд своїх видатних людей – «культурних героїв» – в архітектурі, літературі, музиці, театральному мистецтві. Прикладом досягнення значної творчої висоти є Марк Рейзен, чий талант виявився в Політехнічному інституті, розкрився в Харківській консерваторії і підкорив світ.

Ключові слова: оперне мистецтво, академічний вокал, акторська майстерність, сценічний образ, психологія творчості.

УДК 316.7

Творення та його реалії: від архаїки до постмодернізму / Н. В. Вандишева-Ребро // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 36–39. – Бібліогр.: 4 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розглядається формування в історії людства відношення людини як суб'єкта до речей. Розглядаються різні версії цих відносин на різних етапах існування людства: архаїчна свідомість, християнська антропологія, постмодернізм. Міфологічна, християнська, наукова й постмодерністська свідомість цікавлять з погляду реакції людини на річ та відносин з нею. Християнсько-антропологічна традиція представлена на прикладі творчості Н.В. Гоголя. У статті відзначається той факт, що взаємодія людини з матеріальними цінностями, які він сам і створив, суттєво обтяжують буття людини. Існування людини зводиться, зрештою, до постійної боротьби двох начал: духовного й матеріального або вічного й минулого. Таким чином, річ може існувати в житті людини у двох версіях або як об'єкт, що є нормою, або ж, на жаль, може проявляти себе як суб'єкт, що є жахливим.

Ключові слова: річ, матеріальний світ, християнська антропологія, безсторонність, творчість, спасіння, постмодернізм, мінімалізм.

УДК 378:177:37.091.212

Навчальний етикет і формування культури поведінки студента ХПІ / О. О. Петутіна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 40–42. – Бібліогр.: 5 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті аналізується становлення навчального етикету ХПІ кінця XIX – початку XX ст. Особлива увага приділяється обов'язкам і правам студентів, діяльності кураторів та курсових старост, практиці професорського дисциплінарного суду, а також студентській уніформі у формуванні іміджу майбутнього фахівця.

Ключові слова: культура поведінки студента, навчальний етикет, професійна етика інженера, куратор, курсовий староста, професорський дисциплінарний суд, формений одяг студента.

УДК 130.2:004

Філософсько-культурологічний вимір системи «людина – культура» в умовах техноінтелектуалізації антропосфери: термінологічний аналіз / В. Є. Карпенко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 43–47. – Бібліогр.: 20 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті експлікується потенціал термінологічного аналізу філософії техноінтелектуалізації культури для вирішення проблеми концептуалізації філософсько-культурологічного виміру феномена дійсних і можливих процесів техноінтелектуалізації антропосфери. Сформульовано фундаментальне поняття для даної сфери досліджень – «техноінтелектуалізація культури». Це вимагаюча гуманізуючого осмислення сукупність процесів як формального, так і змістовного прямого і опосередкованого перетворення засобами техноінтелекту в глобальних масштабах конституюючих культуру програм людської життєдіяльності, перетворення всіх сфер культури.

Ключові слова: штучний інтелект, техноінтелект, техноінтелектуалізація, культура, людина, антропосфера.

УДК 1:37

Синтез науки і освіти як умова формування компетентності студента на перших курсах навчання в університеті // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 47–50. – Бібліогр.: 9 назв. – ISSN 2227-6809.

Одна з вимог сучасної парадигми освіти є вимога формування у студентів навички компетентності. Досить важкий, але необхідний компонент майбутнього фахівця, особливо з урахуванням його реалізації професійної діяльності в новому інформаційному суспільстві. Центральним ланкою у формуванні компетентностей стає умови не тільки використання наукового знання, але вміння його органічного синтезу з професійною діяльністю. Компетентність розглядається як органічна єдність знань і умінь, які необхідні для прийняття рішень в мінливому світі. Важливою вимогою є висування нових ідей, проектів і їх реалізацій, у тому числі своїх власних досліджень, які дозволяють переосмислити існуючі в професійній сфері проблеми. Компетентність з'єднує елементи професійної практики з науково та соціально-культурною позицією.

Ключові слова: освіта, нова парадигма освіти, компетенції, авто-дидактика, синтез науки та освіти.

УДК 37.016:504

Рецензія на навчально-методичний посібник В. Ф. Сухіної Экологическое образование и воспитание практическое внедрение в учебный процесс интегрированной программы экологического образования и воспитания. Saarbrücken. Німеччина: Lap Lambert academic publishing, 2014. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. –

№ 13 (1185). – С. 50–53. – Бібліогр.: 1 назв. – ISSN 2227-6809.

Розглянутий нами навчально-методичний посібник «Екологічна освіта та виховання» є узагальнюючим результатом спільної діяльності творчого колективу вчителів СЕПШ (спеціалізованої економіко-правової школи при Народній українській академії) та викладачів НУА під загальним керівництвом доктора філософських наук, професора В. Ф. Сухині. Дане видання вибрало в себе безліч теоретичних і апробованих на практиці в процесі безпосереднього задіяння в навчальний процес авторських напрацювань в області екологічної освіти і враховує специфіку як самого курсу, так і специфіку місця його розробки і викладання.

Ключові слова: екологічна освіта, природокористування, освітня програма, гуманізація освіти, екологія.

УДК 81'25=111

Особливості використання конкретизації при перекладі англомовних новин українською мовою / І. В. Недайнова, О. Д. Славутський // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 54–59. – Бібліогр.: 20 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті досліджуються лексичні та граматичні особливості застосування конкретизації як перекладацького засобу та проводиться аналіз причин її використання у перекладі конкретних текстів новин сучасних ЗМІ. Конкретизація як один з прийомів перекладацьких трансформацій розглядається як засіб досягнення семантичної еквівалентності вихідного тексту та тексту перекладу. В ході написання статті продемонстровано, як прийом конкретизації застосовується для відтворення слів з широкою семантикою, значення яких реалізується в контексті.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, конкретизація, лексико-семантична структура, тексти новин, англомовні ЗМІ.

УДК 811.111'25

Лексико-стилістичні особливості перекладу англомовних текстів ЗМІ на українську мову / Н. М. Акоп'янц, М. Ю. Ворожбіт // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 59–63. – Бібліогр.: 12 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті наведені лексико-стилістичні особливості перекладу текстів ЗМІ з англійської мови на українську з урахуванням особливих чинників, що впливають на характер інформаційно-комунікативного процесу. В дослідженні подаються основні прийоми, які використовуються в газетно-інформаційних матеріалах. Особлива увага приділяється визначенню специфіки лексичних трансформацій при перекладі текстів ЗМІ та виникненню лексико-стилістичних труднощів при перекладі.

Ключові слова: лексичні та стилістичні проблеми перекладу, тексти ЗМІ, лексичні трансформації та стилістичні фігури мови, політична та фінансово-економічна лексика, епітети, метафора, сленг.

УДК 811.111:81'373.612.2

Особливості перекладу бізнес-ідіом в англомовному економічному дискурсі / А. В. Доля, Н. М. Пільгуй // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 63–66. – Бібліогр.: 9 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розглядаються бізнес-ідіоми як засоби вираження певної наукової концепції. На прикладі англомовних економічних текстів, а саме статей журналу «Forbes», представлені лексичні особливості перекладу бізнес-ідіом, виконано статистичний аналіз частотності застосування способів перекладу бізнес-ідіом у текстах англомовного економічного дискурсу. Стаття описує інструменти та особливості перекладу бізнес-ідіом з англійської на українську мову та досліджує важливість контексту в перекладі. У роботі також згадується використання бізнес ідіом у назвах статей. Стаття також засвідчує випадки багатозначності слів і описує роль контексту у перекладі.

Ключові слова: бізнес-ідіоми, економічний дискурс, особливості перекладу, статистичний аналіз.

УДК 811.111:81'373.612.2

Метафора як засіб втілення наукового знання в англійській мові та проблема еквівалентності перекладу на українську / І. І. Ляшкова, О. М. Голікова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 67–70. – Бібліогр.: 14 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розглядається функціонування метафори у науково-технічних текстах та розкриття способів перекладу термінів-метафор у науково-технічному контексті. Також розкривається і пояснюється необхідність використання метафор для розуміння наукових явищ та понять. Автором досліджуються способи та особливості передачі метафори у науково-технічному контексті українською мовою. Придільено увагу труднощам перекладання. Надано переконливі та логічні приклади.

Ключові слова: метафора, науково-технічний текст, переклад, способи та особливості передачі метафори.

УДК 330.322

Порівняння методів оцінювання ефективності інвестиційних проектів/ Брінь П.В., Сіробаба Я.Г. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 71–72. – Бібліогр.: 2 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті проводиться досліджується сутність оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, проводиться порівняння методів оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, зокрема розглядаються особливості застосування статичних та динамічних методів, розглядаються переваги та недоліки їх застосування. Особливо розглядаються особливості застосування динамічних методів оцінювання ефективності інвестиційної діяльності менеджментом промислових підприємств.

Ключові слова: інвестиції, оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, динамічні та статичні методи оцінювання ефективності інвестиційної діяльності

УДК 339.72

Залучення іноземних інвестицій в економіку України / М. П. Макаренко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 73–75. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

В статті визначено роль іноземних інвестицій в економіці країни, обумовлено суть та складові інвестиційного клімату. Проаналізовано динаміку обсягу залучених іноземних інвестицій в Україну, обсяг прямих іноземних інвестицій в Україні у розрахунку на одну особу, а також розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за країнами-інвесторами. Виявлено основні чинники, які стримують приплив іноземних інвестицій в Україну. Визначено пріоритетні шляхи вирішення проблем іноземного інвестування.

Ключові слова: інвестиційний клімат, іноземні інвестиції, обсяги залучення, проблеми, чинники, іноземні інвестиції.

УДК 330

Нові підходи до обліку основних засобів та ефективність обліку основних засобів в сучасних умовах/ Г.К. Пинтя, С.В. Брік // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 76–78. – Бібліогр.: 8 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті проведено аналіз визначення сутності обліку основних засобів та запропоновано більш точніше його поняття, враховуючи

думки численних авторів. Наведені нові підходи обліку основних засобів в сучасних умовах. Досліджені внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на ефективність обліку необоротних активів підприємства. Розглянуто підходи до оцінки обліку основних засобів підприємства. Також визначені заходи щодо ефективного використання основних засобів, що є важливим фактором підвищення фінансової стійкості підприємства.

Ключові слова: автоматизація, основні засоби, управління, удосконалення контролю основних засобів.

УДК 658:330.41.1

Оцінка та розвиток інноваційного потенціалу підприємства / О.Д.Матросов, В.І.Омельченко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 79–80. – Бібліогр.: 4 назв. – ISSN 2227-6809.

В роботі сформульовано поняття інноваційного потенціалу підприємства. Розглянуті основні фактори, які формують та визначають рівень інноваційного потенціалу підприємства. Виконано аналіз сучасних методів оцінки інноваційного потенціалу. Розглянуті основні напрямки розвитку інноваційного потенціалу підприємства (ріст кваліфікаційного та професійного рівня персоналу, освоєння нової техніки, технологій та нової продукції). З розвитком пріоритетних напрямлень в інноваційній діяльності тісно пов'язані економічні результати підприємства.

Ключові слова: інновація, потенціал, підприємство, активи, ефективність, чинники, середовище, оцінювання, удосконалення, розвиток.

РЕФЕРАТЫ

УДК. 347. 23

Относительно межотраслевых связей права в сфере интеллектуальной собственности / А. В. Гаевая // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 11–13. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье сопоставляются межотраслевые связи права интеллектуальной собственности с другими институтами частного и публично-го права. Определяются функции права интеллектуальной собственности. Раскрывается сущность права интеллектуальной собственности и её место в системе права, обязательства в области интеллектуальной деятельности, общие нормы обязательственного права: о сторонах и видах обязательств, исполнение и способы обеспечения исполнения, ответственность за их нарушение и прекращение обязательств. Особое внимание уделяется межотраслевым связям права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, гражданское право, межотраслевые связи, патентное право, товарный знак, промышленный образец, изобретение.

УДК 343.2/.7

Эволюция представлений о возрастной вменяемости и уголовной ответственности детей / А.В.Кузьменко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 14–16. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье исследуется развитие правовой мысли в аспекте представлений о возрастной вменяемости и уголовной ответственности подростков. Устанавливаются социально-экономические и политические факторы указанного процесса, определяются его этапы и тенденции. Осуществляется сравнительный анализ документальных источников и соответствующих правовых памятников в истории Украины. Особенностью статьи является изучение процесса становления ранних в историческом аспекте представлений о возможности ребёнка с определенного возраста нести уголовную ответственность за совершенные преступления.

Ключевые слова: возрастная вменяемость, ребенок, уголовная ответственность, преступление, суд, комиссии по делам несовершеннолетних, наказание, меры медицинского и педагогического влияния.

УДК 347. 23

Развитие патентной системы как формы охраны изобретений / Е. Л. Муренко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 17–19. – Бібліогр.: 12 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье раскрыта тема происхождения такого понятия как интеллектуальная собственность, а также исследован процесс развития патентно-правовой системы, как основы охраны данного вида собственности. В процессе рассмотрения вышеуказанного вопроса определено то четкое различие между такими категориями как «привилегия» и «патент». Кроме того, отмечено важность разработанного Венещанской Республикой Патентного Кодекса 1474 г., Положения которого и на сегодняшний день прослеживаются в патентном законодательстве многих стран мира.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, суверен, привилегия, объект интеллектуальной собственности, патент, законодательство, товарные знаки, Патентный Кодекс.

УДК: 347.788

Сущность и место защиты интеллектуальной собственности в системе экономической безопасности предприятия / Л. В. Перевалова, М. Г. Окладная // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 20–24. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье рассматриваются проблемы защиты интеллектуальной собственности на предприятиях в современных экономических условиях. По мнению авторов, успешное развитие предприятия, его высокие финансовые результаты зависят от внедрения в производство объектов интеллектуальной собственности. Конкурентоспособность предприятия, в свою очередь, зависит от наличия надежного механизма защиты интеллектуальных ресурсов. В статье раскрываются такие понятия как «защита интеллектуальной собственности», «экономическая безопасность предприятия», рассматривается сущность интеллектуальной безопасности и экономической безопасности предприятия, место которое занимает защита интеллектуальной собственности в системе экономической безопасности предприятия. Авторы анализируют внешние и внутренние угрозы, которые могут нанести вред деятельности предприятия. В работе рассматривается система защиты интеллектуальной собственности, предлагаются основные направления обеспечения защиты объектов интеллектуальной собственности на предприятии.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, право интеллектуальной собственности, защита интеллектуальной собственности, безопасность, экономическая безопасность, безопасность интеллектуальной собственности, предприятие, внутренние и внешние угрозы.

УДК 340.15:342.7

Личность, право, государство: правовое государство, права и свободы человека и гражданина / М.О.Семко, М.О.Братков // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 24–25. – Бібліогр.: 5 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье ставится задача рассмотреть понятия личности, права, государства: правовое государство, права и свободы человека, гражданина. Определить идеи гармонизации отношений личности и государства, фактическое положение человека, масштаб его свободы. Ставятся задачи на определение основных прав и свобод человека и гражданина. Так же в статье классифицируют обязанности: личные; политические; экономические; социальные; культурные. В связи с этим устанавливаются и рассматриваются обязанности гражданина Украины, которые прописаны в Конституции и приведены для общей наглядности.

Ключевые слова: личность, право, государство, гражданин, свободы, общество, обязанности.

УДК 130.2

Ценностные ориентиры человека постсовременности / О.А.Стасевская // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 26–29. – Бібліогр.: 10 назв. – ISSN 2227-6809.

Статья посвящена исследованию человека пост современного культурного пространства, анализа ее способности стать активным субъектом создания и обновления высших духовных ценностей. В статье рассматриваются философские интерпретации осмысления человеческого существования с точки зрения выбора ценностных ориентиров в контексте культуры постсовременности, анализируется сущность самого человека, что требует ответа на вопрос, каковы характерные признаки человека постсовременности.

Ключевые слова: человек, постсовременность, ценности, информационное общество, технократическое общество, глобализация.

УДК 352: 351 (477.54) "18/19"

Роль Александра Погорелко в становлении Харькова как города-очага европейской культуры XIX века / В. В. Маликов // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 30–33. – Бібліогр.: 20 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье анализируется теоретическое наследие и практические мероприятия профессора Харьковского технологического института Александра Константиновича Погорелко как выдающегося общественного деятеля Харькова на рубеже XIX–XX века. Его деятельность осмыслена автором в контексте процессов модернизации украинского города и усвоения достижений тогдашней европейской цивилизации. Раскрываются социальные, культурно-просветительские, гуманистические аспекты деятельности А. Погорелко на должности городской головы Харькова. Исследование его подвижнической работы освещает ключевую роль отечественной интеллигенции в развитии города.

Ключевые слова: город, модернизация, европейская культура, самоуправление, городской голова, интеллигенция.

УДК 782(477)

Культурные герои НТУ «ХПИ»: Марк Рейзен / М. Н. Мищенко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 34–36. – Бібліогр.: 13 назв. – ISSN 2227-6809.

Данная статья о жизни и творчестве известного оперного певца Марка Осиповича Рейзена представляет собой часть проекта, который проводит кафедра этики, эстетики и истории культуры Харьковского политехнического института под названием «Культурные герои НТУ «ХПИ». Целью данного проекта является изучение вклада студентов и преподавателей ХПИ в культурную жизнь эпохи. Харьковский Политех имеет ряд своих выдающихся людей – «культурных героев» – в архитектуре, литературе, музыке, театральном искусстве. Примером достижения значительной творческой высоты есть Марк Рейзен, чей талант открылся в Политехническом институте, раскрылся в Харьковской консерватории и покорила мир.

Ключевые слова: оперное искусство, академический вокал, актерское мастерство, сценический образ, психология творчества.

УДК. 316.7

Созидание и его реалии: от архаики до постмодернизма / Н. В. Вандышева-Ребро // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 37–39. – Бібліогр.: 4 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье рассмотрено формирование в истории человечества отношения человека как субъекта к вещам. Рассматриваются различные версии этих отношений на различных этапах существования человечества: архаическое сознание, христианская антропология, постмодернизм. Мифологическое, христианское, научное и постмодернистское сознание интересуют с точки зрения реакции человека на вещь и отношения к ней. Христианско-антропологическая традиция представлена на примере творчества Н.В. Гоголя. В статье отмечается тот факт, что взаимодействие человека с материальными ценностями, которые он сам и создал, существенно тяготеют бытие человека. Существование человека сводится, в конце концов, к постоянной борьбе двух начал: духовного и материального или вечного и преходящего, сиюминутного. Таким образом, вещь может существовать в жизни человека в двух версиях или как объект, что признано нормой, или же, к сожалению, может проявлять себя как субъект, что есть ужасным.

Ключевые слова: вещь, материальный мир, христианская антропология, беспристрастие, творчество, спасение, постмодернизм, минимализм.

УДК 378:177:37.091.212

Учебный этикет и формирование культуры поведения студента ХТИ / Е. А. Петутина // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 40–42. – Бібліогр.: 5 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье анализируется становление учебного этикета в ХТИ конца XIX – начала XX ст. Особое внимание уделяется обязанностям и правам учащихся, деятельности кураторов и курсовых старост, практике профессорского дисциплинарного суда, а также студенческой униформе в формировании имиджа будущего специалиста.

Ключевые слова: культура поведения студента, учебный этикет, профессиональная этика инженера, куратор, курсовой староста, профессорский дисциплинарный суд, форменная одежда студента.

УДК 130.2:004

Философско-культурологическое измерение системы «человек – культура» в условиях техноинтеллектуализации антропосферы: терминологический анализ / В. Е. Карпенко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 43–47. – Бібліогр.: 20 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье эксплицируется потенциал терминологического анализа философии техноинтеллектуализации культуры для разрешения проблемы концептуализации философско-культурологического измерения феномена действительных и возможных процессов техноинтеллектуализации антропосферы. Сформулировано фундаментальное понятие для данной сферы исследований – «техноинтеллектуализация культуры». Это требующая гуманизирующего осмысления совокупность процессов как формального, так и содержательного прямого и опосредованного преобразования средствами техноинтеллекта в глобальных масштабах конституирующих культуру программ человеческой жизнедеятельности, преобразования всех сфер культуры.

Ключевые слова: искусственный интеллект, техноинтеллектуализация, культура, человек, антропосфера.

УДК 1 : 37

Синтез науки и образования как условие формирования компетентности студента на первых курсах обучения в университете // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 47–50. –

Бібліогр.: 9 назв. – ISSN 2227-6809.

Одним из требований современной парадигмы образования является требование формировать у студентов навыки компетентности. Достаточно трудный, но необходимый компонент будущего специалиста, особенно с учетом его реализации профессиональной деятельности в новом информационном обществе. Центральным звеном в формировании компетентностей становится условия не только использования научного знания, но умения его органического синтеза с профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: образование, новая парадигма образования, компетенции, авто-дидактика, синтез науки и образования.

УДК 37.016:504

Рецензия на учебно-методическое пособие В. Ф. Сухиной Экологическое образование и воспитание практическое внедрение в учебный процесс интегрированной программы экологического образования и воспитания. Saarbrücken. Германия: Lap Lambert academic publishing, 2014. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 50–53. – Бібліогр.: 1 назв. – ISSN 2227-6809.

Рассматриваемое нами учебно-методическое пособие «Экологическое образование и воспитание» является обобщающим результатом совместной деятельности творческого коллектива учителей СЭПШ (специализированной экономико-правовой школы при Народной украинской академии) и преподавателей НУА под общим руководством доктора философских наук, профессора В.Ф. Сухиной. Данное издание вобрало в себя множество теоретических и апробированных на практике в процессе непосредственного задействования в учебный процесс авторских наработок в области экологического образования и учитывает специфику как самого курса, так и специфику места его разработки и преподавания.

Ключевые слова: экологическое образование, природопользование, образовательная программа, гуманизация образования, экология.

УДК 81'25=111

Особенности использования конкретизации при переводе англоязычных новостей на украинский язык / И. В. Недайнова, А. Д. Славутский // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 54–59. – Бібліогр.: 20 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье исследуются лексические и грамматические особенности использования конкретизации как переводческого приема и проводится анализ причин ее применения при переводе конкретных текстов новостей современных СМИ. Конкретизация как один из видов переводческих трансформаций рассматривается как способ достижения семантической эквивалентности исходного и переводного текстов. В ходе написания статьи продемонстрировано, как прием конкретизации используется для воспроизведения слов с широкой семантикой, значение которых реализуется в контексте.

Ключевые слова: перевод, переводческие трансформации, конкретизация, лексико-семантическая структура, тексты новостей, современные англоязычные СМИ.

УДК 811.111'25

Лексико-стилистические особенности перевода англоязычных текстов СМИ на украинский язык / Н. М. Аноп'яни, М. Ю. Ворожбит // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 59–63. – Бібліогр.: 12 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье приведены лексико-стилистические особенности перевода текстов СМИ с английского языка на украинский, с учетом особых факторов, влияющих на характер информационно-коммуникативного процесса. В исследовании даются основные приемы, которые используются в газетно-информационных материалах. Особое внимание уделяется определению специфики лексических трансформаций при переводе текстов СМИ и возникновению лексико-стилистических трудностей при переводе.

Ключевые слова: лексические и стилистические проблемы перевода, тексты СМИ, лексические трансформации и стилистические фигуры речи, политическая и финансово-экономическая лексика, эпитеты, метафора, сленг.

УДК 811.111:81'373.612.2

Особенности перевода бизнес-идиом в англоязычном экономическом дискурсе / А. В. Доля, Н. М. Пільгуй // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 63–66. – Бібліогр.: 9 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье рассматриваются бизнес-идиомы как средства выражения определенной научной концепции. На примере англоязычных экономических текстов, а именно статей журнала «Forbes», представлены лексические особенности перевода бизнес-идиом, выполнен статистический анализ частотности применения способов перевода бизнес-идиом в текстах англоязычного экономического дискурса. Статья описывает инструменты и особенности перевода бизнес-идиом с английского на украинский язык и исследует важность контекста в переводе. В работе также упоминается использование бизнес-идиом в названиях статей. Исследованы случаи многозначности слов и описана роль контекста в переводе.

Ключевые слова: бизнес-идиомы, экономический дискурс, особенности перевода, статистический анализ.

УДК 811.111:81'373.612.2

Метафора как средство воплощения научного знания в английском языке и проблема эквивалентности перевода на украинский / І. І. Ляшкова, О. М. Голікова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 67–70. – Бібліогр.: 14 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье рассматривается функционирование метафоры в научно-технических текстах и раскрытия способов перевода терминов метафор в научно-техническом контексте. Также раскрывается и объясняется необходимость использования метафор для понимания научных явлений и понятий. Исследуются способы и особенности передачи метафоры в научно-техническом контексте украинском языке. Уделяется внимание трудностям перевода. Приводятся логичные и убедительные примеры.

Ключевые слова: метафора, научно-технический текст, перевод, способы и особенности передачи метафоры.

УДК 330.322

Сравнение методов оценки эффективности инвестиционных проектов / П. В. Бринь, Я. Г. Сиробаба // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2016. – № 13 (1185). – С. 71–72. – Бібліогр.: 2 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье проводится исследование сущности оценки эффективности инвестиционной деятельности, проводится сравнение методов оценки эффективности инвестиционной деятельности, в частности рассматриваются особенности применения статических и динамических методов, рассматриваются преимущества и недостатки их применения. Отдельно рассматриваются особенности применения динамических методов оценки эффективности инвестиционной деятельности менеджментом промышленных предприятий.

Ключевые слова: инвестиции, оценка эффективности инвестиционной деятельности, динамические и статические методы оценки эффективности инвестиционной деятельности

УДК 339.72

Привлечение иностранных инвестиций в экономику Украины. / М. П. Макаренко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 13 (1185). – С. 73–75. – Бібліогр.: 7 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье определена роль иностранных инвестиций в экономике страны, обусловлено суть и составляющие инвестиционного климата. Проанализирована динамика объема привлеченных иностранных инвестиций в Украину, объем прямых иностранных инвестиций в Украину в расчете на одного человека, а также распределение прямых иностранных инвестиций в Украину по странам-инвесторам. Выявлены основные факторы, сдерживающие приток иностранных инвестиций в Украину. Определены приоритетные пути решения проблем иностранного инвестирования.

Ключевые слова: инвестиционный климат, иностранные инвестиции, объемы привлечения, проблемы, факторы, иностранные инвестиции.

УДК 330

Новые подходы к учету основных средств и эффективность учета основных средств в современных условиях / Г. К. Пинтя, С. В. Брик // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 13 (1185). – С. 76–78. – Бібліогр.: 8 назв. – ISSN 2227-6809..

В статье проведен анализ определения сущности учета основных средств и предложено более точно его понятие, учитывая мнения многочисленных авторов. Приведенные новые подходы учета основных средств в современных условиях. Исследованы внутренние и внешние факторы, влияющие на эффективность учета необоротных активов предприятия. Рассмотрены подходы к оценке учета основных средств предприятия. Также определены меры по эффективному использованию основных средств, является важным фактором повышения финансовой устойчивости предприятия.

Ключевые слова: автоматизация, основные средства, управление, усовершенствование контроля основных средств.

УДК 658:330.41.1

Оценка и развитие инновационного потенциала предприятия / А.Д.Матросов, В.И.Омельченко// Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 13 (1185). – С. 79–80. – Бібліогр.: 4 назв. – ISSN 2227-6809.

В работе сформулировано понятие инновационного потенциала. Рассмотрены основные направления развития инновационного потенциала предприятия (рост квалификационного и профессионального уровня персонала, освоение новой техники, технологий и новой продукции). С развитием приоритетных направлений в инновационной деятельности тесно связаны экономические результаты предприятия.

Ключевые слова: инновация, потенциал, предприятие, активы, эффективность, факторы, среда, оценка, совершенствование, развитие.

ABSTRACTS

UDC 347. 23

Regarding of the interbranch ties of law in the field of intellectual property / A. V. Gayevaya // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 11–13. – Bibliogr.: 7. – ISSN 2227-6809.

In the article the interbranch ties of intellectual property rights with other institutions of private and public law have been compared. The functions of intellectual property rights have been determined. Intellectual property is inseparably connected with the results of people intellectual creative activity. The article the essence of intellectual property rights and its place in the system of law has been disclosed. A particular attention is given to the interbranch ties. For persons whose result of their activity is protected one, intellectual property is an exclusive right, privilege giving them the opportunity to get a full set of property and non- property goods with the help of their activity product. For entrepreneurs, intellectual property is part of their property being used by them during their business activity with the purpose of making profit. For the consumers, intellectual property is certain non-property goods (product of other one labor) being used by them to meet their own needs such as aesthetic enjoyment, spiritual development, etc. The essence of intellectual property means enshrined by law rights being the result of the intellectual activity in industrial, scientific, literary and artistic spheres. So, the concept of intellectual property was enshrined at the international legal practice on the legislative level and as the result of this appeared also in the national legislation of Ukraine.

Key words: intellectual property rights, civil law, interbranch ties, patent law, trademark, invention.

UDC 343.2/.7

The evolution of ideas about the age of responsibility and criminal liability of children /A. V. Kuzmenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 14–16. – Bibliogr.: 7. – ISSN 2227-6809.

Rising youth crime in modern conditions make urgent study of the history of development of domestic legislation on criminal liability of minors. The article investigates the development of legal thought in terms of perceptions of age sanity and criminal responsibility of adolescents. We establish the socio-economic and political factors of this process, defined its stages and trends. The comparative analysis of the documentary sources and the relevant legal sites in the history of Ukraine. A feature article is to study the process of formation in the early historic aspects of ideas about the possibility of a child with a certain age, be held criminally responsible for the crimes committed. The practical significance of the study is that the results can be used to further improve the criminal law in respect of liability for minor offenses committed by them.

Keywords: age sanity, child, criminal liability, crime, court, to mis-these juvenile punishment, measures of medical and pedagogical influence.

UDC 347.23

The development of the patent system as a form of protecting inventions / E. L. Murenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 17–19. – Bibliogr.: 12. – ISSN 2227-6809.

This article analyses the concept of intellectual property and traces its evolution. In particular, the various features of intellectual property are considered. Each feature brings material or other benefit (profit, increase the products competitiveness, development of citizens etc.). The article also shows reasons for the protection of intellectual property rights. It is said that in a period of rapid development of the factory in the 14th century, the royal power was granting special privileges for the first time in England - the predecessor of the patent. The advantages that each of the parties received are described : the royal power; monarch, which slapped a privilege; the person who invented and used innovations. Monarch was providing inventors with an exclusive right to use this technology, giving the inventor a competitive advantage. On the other hand disadvantages of benefits are considered, since with time the invention privileges became means for feudal lords enrichment, and not for inventors stimulation. The article reveals the turning point in the development of intellectual property rights (1628), when Regulation on monopolies was adopted which granted exclusive rights to the first inventor of a product. (privilege was given for 14 years). The second part of the article analyses specific types of intellectual property – patents and trademarks. The article draws attention to the issues related to the patent legal framework development and the stages of the Patent

Code development worldwide. The article conclusion emphasizes the importance of the original legislation and laws that were passed in the 14-15 century, since many provisions of the Patent Code (1474) still work nowadays.

Key words: intellectual property, the sovereign privilege, the object of intellectual property, patent law, trademarks, Patent Code.

UDC: 347.788

Essence and place of protection of intellectual property in the system of economic security of an enterprise / L. V. Perevalova, M. G. Okladna // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2015. – № 13 (1185). – P. 20–24. – Bibliogr.: 7. – ISSN 2227-6809.

The article is devoted to the problems of intellectual property protection at the enterprises of Ukraine in the current economic environment. The successful development of the company and its high financial results depend on the implementation of intellectual property in production. The article reveals such concepts as "intellectual property protection", "enterprise economic security", considers the essence of enterprise intellectual and economic security, the place that protection of intellectual property takes in the system of enterprise economic security. The author analyzes the external and internal threats, which can damage the enterprise. The paper considers intellectual property protection system, proposes basic directions of enterprise intellectual property protection. One of the main conditions of enterprise intellectual property protection is its ability to withstand the threats that exist or may appear in the future. The authors allocate internal and external threats which can damage the enterprise. The article considers intellectual property protection system. The authors analyze main trends of enterprise intellectual property protection. In order to reduce internal threats, according to the author, it is necessary to amplify employees' corporate spirit, implement mechanisms of their stimulation, increase discipline level and responsibility for enterprise rules violation. Employees' activity should be protected and this is connected primarily to their career. The enterprise's management should define the philosophy, the nature of management processes and corporate culture. All of this will ensure the effective intellectual property protection and, consequently, the effective enterprise development in modern conditions.

Key words: intellectual property, intellectual property right, intellectual property protection, safety, economic security, safety of intellectual property, economic security, safety of intellectual property, enterprise, internal and external threats.

UDC 340.15:342.7

Personality, right, state: the legal state, rights and freedoms of man and citizen / M. A. Semko, N. A. Bratkov // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2015. – № 13 (1185). – P. 24–25. – Bibliogr.: 5. – ISSN 2227-6809.

The article raises the problem of the study of personality, law and state: the legal state, rights and freedoms of the individual citizen. To define the idea of harmonization of relations of the individual and the state, the actual position of the person, the scale of his freedom. Goals definition of fundamental rights and freedoms of a person and a citizen. The article also classifies responsibilities: personal; political; economic; social; cultural. It addresses the responsibilities of a citizen of Ukraine, which are set out in the Constitution and provides for total visibility. The materials of this article highlight the authority of government and its definition, provides the analysis to understand the state and society.

Keywords: personality, law, government, citizen, freedom, society, responsibilities.

UDC 130.2

Valued reference-points of man of post-contemporaneity enterprise / O.A. Stasevska // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 26–29. – Bibliogr.: 10. – ISSN 2227-6809.

The article investigates human postmodern cultural space, analyzing its ability to become an active subject of creation and renewal of higher spiritual values. The article deals with philosophical interpretations understanding of human existence in terms of choice of values in the context of the culture of modernity, analyzes the essence of the person that needs to answer the question, what are the characteristic features of human modernity. The real situation becoming valuable human meanings of the modern world is quite complicated: the formation of a system acceptable to all values that promote human spiritual renewal continues. Signs of the times are rather values prostration, value-orientation confusion of man that causes passivity life position, social apathy and frustration. In our view, way out of this situation could be the formation of a universal system of spiritual and moral values of life purport. The denial of this possibility and necessity heard both theoretical and practical level, defending pluralist position. However, reality clearly shows that pluralism of value orientations values converted into anarchy. As a result we have a lack of moral principles in all areas of human activity, mass manipulation of public consciousness and personal, spiritual and moral impoverishment of disorientation and even personality. Analysis of human culture in the context of modernity reveals a number of features that effectively demonstrate its dehumanization, depriving her of basic human qualities, becoming a hybrid of man and machine. The dramatic transformation in society that have occurred over the past decade have led to a reassessment of the significance of most fundamental values. Man modernity lost value criteria of life and work, the correctness or incorrectness of different personal values.

Key words: man, post-contemporaneity, values, informative society, technocratic society, globalization.

UDC 352: 351 (477.54) "18/19"

The role and significance of Alexander Pohorilko in the development of Kharkiv as the city-center of the 19th century European culture / V. V. Malikov // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 30–33. – Bibliogr.: 20. – ISSN 2227-6809.

The article deals with the theoretical achievements and practical measures of a prominent public figure in the late 19th – early 20th centuries Alexander Pohorilko, the professor at Kharkiv technological institute, who was elected a city mayor three times in a row and successfully carried his duties for twelve years. His activities are interpreted in the context of the modernization of Ukrainian cities and the introduction and spread of the European civilization achievements and inventions. The author reveals social, cultural, educational, humanistic aspects of Alexander Pohorilko's work as a city mayor of Kharkiv. The study of his selfless work highlights the key role of intellectuals in Ukrainian urban development of that time.

Keywords: city, urban development, modernization, European culture, city mayor, intellectuals.

UDC 782(477)

Cultural Heroes of NTU «KHPI»: Mark Reyzen / M. M. Mishchenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 34–36. – Bibliogr.: 13. – ISSN 2227-6809.

This paper deals with life and work of the famous opera singer Mark Osipovich Reizen as a part of the project, which holds by the department of ethics, aesthetics and cultural history of the Kharkiv Polytechnic Institute under the title "Cultural Heroes NTU "KHPI". The aim of this project is to study the contribution of students and teachers of Kharkiv Polytechnic Institute in cultural life of era. Kharkov Polytechnic University has a number of prominent people whom we can named "cultural heroes" in architecture, literature, music, theater arts. Mark Reizen is an example of achieving of considerable height level whose talent has appeared at the Polytechnic Institute, was revealed in Kharkiv Conservatory and conquered the world.

Keywords: opera, academic vocal, acting, stage image, the psychology of creativity.

UDC 316.7

The Creation and its realities: from archaic to postmodernism / N. V. Vandysheva-Rebro // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 37–39. – Bibliogr.: 4. – ISSN 2227-6809.

The author investigates the formation question in the history of mankind of the relation of the person as subject to things in the article. Various

versions of these relations at various stages of existence of mankind are considered: archaic consciousness, Christian anthropology, postmodernism. The mythological, Christian, scientific and post-modernist consciousness interests from the point of view of reaction of the person to a thing and the attitude towards her. The Christian and anthropological tradition is presented on the example of some works of great classic N. V. Gogol. In article that is marked out the fact that interaction of the person with material values which he and created, significantly burden life of the person. Existence of the person is reduced, eventually, to continuous fight of two beginnings: spiritual and material or eternal and momentary. Thus, the thing can exist in human life in two versions or as the object that is recognized by norm, but sometimes, unfortunately, can prove as the subject that is the awful.

Keywords: thing, material world, Christian anthropology, impartiality, creativity, rescue, postmodernism, minimalism.

UDC 378:177:37.091.212

Academic etiquette and culture of the student behavior in KhTI / O. O. Petutina // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 40–42. – Bibliogr.: 5. – ISSN 2227-6809.

The article examines the formation of academic etiquette in the Kharkiv Technological Institute in the late XIX – early XX century. Special attention is paid to the responsibilities and rights of students, supervisors' and course leaders' activities, practice of professorial disciplinary court, as well as the student's uniform in the image formation of the future specialist. The author concludes that the etiquette of technical University largely coincided with the main requirements of tact and politeness, traditions and conventions of the society. It regulated the behavior of students in different situations. However, the administrative setting of strict observance of the rules by the students, the existing system of prohibitions, authoritarian practice of professorial disciplinary court testified the restriction of democratic rights of future specialists, the lack of confidence in the government authority. And yet creative dialogue with leading educators, their ethos, culture of communication and commitment to develop partnerships not only with colleagues but also with students have contributed to the emergence of the moral environment in which everyone deserves respect and respects the freedom and rights of others.

Keywords: culture of student behavior, academic etiquette, professional ethics of the engineer, supervisor, course praepostor, professorial disciplinary court, student uniforms.

UDC 130.2:004

Philosophic-culturological aspect of the 'man – culture' system in conditions of anthroposphere technointellectualization: terminological analysis / V. Ye. Karpenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 43–47. – Bibliogr.: 20. – ISSN 2227-6809.

The potential of the philosophy of culture technointellectualization terminological analysis for solution of the problem of the conceptualization of real and possible anthroposphere technointellectualization processes phenomenon philosophic-culturological dimension is explained in the article. A fundamental concept for this sphere of investigation is formulated – 'the technointellectualization of culture'. It is the requiring humanizing set of processes of both formal and substantial, direct and indirect global conversion of culture constituting programs of human life, the transformation of all spheres of culture by technointelligence means. Also in this context there are formulated the concepts of the technointellectualization of anthroposphere, the society being technointellectualized.

Key words: artificial intelligence, technointelligence, technointellectualization, culture, man, anthroposphere.

UDC 1:37

The synthesis of science and education as a condition of formation of competence of the student in the first year of study at the University / O. A. Dolska, K. S. Kyrchenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 47–50. – Bibliogr.: 9. – ISSN 2227-6809.

One of the requirements of the modern paradigm of education is the requirement to form students' skills competence. Hard enough, but a necessary component of the future specialist, especially in view of his professional activity in the conditions of the new information society. The central link in the formation of competencies becomes not only of scientific knowledge, but the ability of its organic synthesis with the professional activities. Competence is seen as an organic unity of knowledge and skills that are essential for decision making in a changing world. Competence person determined by its ability to give a critical analysis, evaluation processes in professional terms. An important requirement is to raise new ideas, projects and their implementations. Specific become their own research that allow to rethink the existing problems in the professional sphere. Competence combines elements of professional practice with scientific and socio-cultural position.

Keywords: education, a new paradigm of education, competence, auto-studying, synthesis of science and education.

UDC 37.016:504

Review at teaching aids of V. F. Sukhina "Environmental education and training of practical implementation in the educational process integrated programs of environmental education and training." Saarbrücken (Germany): Lap Lambert Academic Publishing, 2014. / A. G. Bezrodny, Y. V. Tararoev // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 50–53. – Bibliogr.: 1. – ISSN 2227-6809.

The contact teaching manual "Environmental education and training" is a general result of the joint activity of the creative team of teachers SELS (Specialized Economics and Law School at the Ukrainian People's Academy) and teachers UPA under the overall supervision of Doctor of Philosophy, Professor V.F. Sukhinoj. This edition has incorporated a lot of theoretical and tested in practice in the process of direct engagement in the learning process of copyright developments in the field of environmental education, and takes into account the specifics of both the rate and specificity of the place of its development and teaching. Peer reviewed papers - one of the results of pedagogical experiment on continuing education, which is carried out in the People's Ukrainian Academy since 1997. At present, the UPA has been building a working model of non-traditional educational institution, which is based on the idea of continuous education - from pre-school to post-graduate, education "through life." It is the realization of this idea, according to V.F. Sukhina, significantly closer to the implementation of the goals and tasks facing the entire education system. The main purpose of this book - to contribute to the formation of ecological outlook of students. And this goal, we believe, been achieved. We believe that regardless of curricula given material will be useful to all who work in the field of education and concerned about the survival of humanity.

Keywords: environmental education, environmental management, educational program, humanization of education, ecology.

UDC 81'25=111

The use of specialization while translating the news from English into Ukrainian / I. V. Nedainova, O.D. Slavootsky // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 54–59. – Bibliogr.: 20. – ISSN 2227-6809.

The article investigates the lexical and grammatical features of the specialization use as a translation device. The reasons for its usage in the translation of specific texts of modern media news is also analysed. Specialization as a type of translation transformations is considered as a way of achieving semantic equivalence of the source and translated texts. In the course of writing this article it is demonstrated how specialization is used for the faithful reproduction of words with general semantics, the meaning of which is realized in the context. The importance of the careful choice of a vocabulary equivalent when translating to demonstrate the value of foreign words in the context and the possibility (and very often, the necessity) of finding the translation equivalents outside the dictionary is also emphasized in the study. The importance of the fact that every language has its own structure inherent only to it and this justifies the need for specialization in general and the transforma-

tions in the practice of translation in particular is underlined.

Keywords: translation, translation transformations, specialization, lexical and semantic structure, modern English-language media.

UDC 811.111'25

Lexical and stylistic features of translation English media texts into Ukrainian / N. M. Akopjants, M. Yu. Vorozhbit // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 59–63. – Bibliogr.: 12. – ISSN 2227-6809.

The article presents the lexical and stylistic features of translation of media texts from English into Ukrainian, taking into account the special factors which effect on the nature of the information and communication process. The study provides basic techniques which are used in newspapers and informational materials. Particular attention is paid to the definition of the specificity of the lexical transformations in translation of media texts and the derivation of the lexical and stylistic difficulties in translation. The investigation demonstrates that there is a wide range of stylistic means used in the newspapers, among which we define metaphors, epithets, hyperbole, oxymoron, aposiopesis, euphemism, irony, patterns of slang, idioms, antonymous structure of the sentences and others. Basing on the analysis of the materials taken from «Financial Times», «The Guardian» and «The New York Times», we come to the conclusion that the choice and variety of the lexical and stylistic means are predetermined by the format of the newspaper and editors' ideological position.

Keywords: lexical and stylistic problems of translation, the media texts, the transformation of lexical and stylistic figures of speech, political vocabulary, financial and economic vocabulary, epithets, metaphor, slang.

UDC 811.111:81'373.612.2

Peculiarities of translating English Business idioms into Ukrainian / A. V. Dolya, N. M. Pilguy // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 63–66. – Bibliogr.: 9. – ISSN 2227-6809

The article considers business idioms as expressing means of a scientific conception. It establishes lexical features of business idioms, as well as statistical analysis of business idioms translation methods in the English economic discourse on the basis of economical texts from the «Forbes». It describes the tools and features of business idioms translation from English into Ukrainian and explores the importance of context in translation. The article also mentions the use of business idioms in titles of articles and identifies the aim of the author. The paper confirms a big number of polysemic words and the context role in translation.

Keywords: business idioms, economic discourse, translation peculiarities, statistical analysis.

UDC 811.111:81'373.612.2

Metaphor as a means of implementation of scientific knowledge in the English language and the problem of equivalence translation into Ukrainian / I. I. Lyashkova, O. M. Golikova // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 67–70. – Bibliogr.: 14. – ISSN 2227-6809.

The article considers metaphor functioning in scientific and technical texts, as well as translation methods of terms-metaphors in scientific and technical context. It also discloses and explains the necessity of using metaphors to understand scientific phenomena and concepts. The paper investigates the ways of transmission and features of metaphor in scientific and technical context of the Ukrainian language. The difficulties of translation are mentioned. The examples of possible ways of translation are given. In the conclusion certain recommendations on translation are given. The authors propose the analysis of the ways of translating and informs the reader about the most commonly used transformations.

Keywords: metaphor, scientific text, translation, transmission methods and features of metaphor.

UDC 330.322

Comparison of methods for evaluating the effectiveness of investment projects / P. V. Brin, Y. G. Sirobaba // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 71–72. – Bibliogr.: 2. – ISSN 2227-6809.

The purpose of article is determination of features of application of methods of an assessment of efficiency of investment activity. The article explores the essence of investment activity effectiveness evaluating, the comparison of methods of investment activity effectiveness assessing is done, the features of the application of static and dynamic methods are described, advantages and disadvantages of the methods are analyzed, the features of the application of dynamic methods for evaluating the effectiveness of investment by management are described. Though there is a number of problems in the course of application of dynamic methods of an assessment, but they are more exact that causes expediency of their application.

Keywords: investments, evaluation of investment performance, dynamic and static methods of investment activity effectiveness evaluating.

UDC 339.72

Attracting foreign investment in Ukraine. / M. Makarenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 73–75. – Bibliogr.: 7. – ISSN 2227-6809.

In the article the role of foreign investment in the economy, due to the nature and components of the investment climate. The dynamics of volume of attracted foreign investments in Ukraine, foreign direct investment in Ukraine per capita, as well as the distribution of direct foreign investments in Ukraine by countries-investors. The basic factors that hinder the inflow of foreign investment in Ukraine. The priority solutions to the problems of foreign investment.

Keywords: investment climate, foreign investment, attracting volume problems, factors foreign investment.

UDC 330

New approaches to accounting for fixed assets and fixed assets accounting in modern conditions / G.K. Pintya, S.V. Brick // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 76–78. – Bibliogr.: 8. – ISSN 2227-6809.

The article analyzes the definition of the nature of fixed assets and offered its concepts more precisely, considering the views of numerous authors. These new approaches of fixed assets in the current circumstances. Researched internal and external factors that influence the effectiveness of accounting of fixed assets. The approaches to the evaluation of fixed assets of the company. Also certain measures for the effective use of property, which is an important factor in improving the financial stability of the company.

Keywords: automation, basic management, improved control of fixed assets.

UDC 658:330.41.1

Evaluation and development of innovative potential of enterprise / O. D. Matrosov, O. V. Omelchenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – № 13 (1185). – P. 79–80. – Bibliogr.: 4. – ISSN 2227-6809.

The notion of innovative potential of the enterprise is formed in the paper. The main factors, which form and define the level of innovative potential of the enterprise, are analyzed. The analysis of modern methods of innovative potential estimation is carried out. The main directions of the enterprise innovative development (increasing of qualification and professional level of personnel, using of new technics, technologies and new product) are examined. Economical results of enterprise activity is close connected with the development of prior directions.

Keywords: innovation, potential, enterprise, assets, efficiency, factors, environment, assessment, improvement, development.

НАШІ ВІТАННЯ

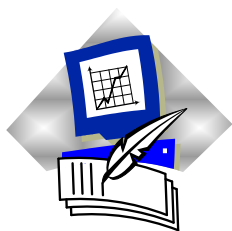

26 февраля 2016 г. свой шестидесятилетний юбилей отметил Кипенский Андрей Владимирович – декан факультета социально-гуманитарных технологий; профессор кафедры промышленной и биомедицинской электроники; доктор технических наук; академик, член бюро Президиума Академии наук прикладной радиоэлектроники; академик, член Президиума, председатель Харьковского отделения Академии технологических наук Украины; академик Академии медико-технических наук РФ; президент Академии военно-исторических наук и казачества; член Украинской ассоциации инженеров-электриков; член Всеукраинской ассоциации физиотерапевтов и курортологов; член Всеукраинской ассоциации озонотерапевтов и производителей медицинского оборудования для озонотерапии; член Общественного совета при Харьковской областной государственной администрации.

В день своего юбилея Андрей Владимирович получил поздравления, благодарности и награды от ректора Национального технического университета «ХПИ», члена-корреспондента НАН Украины, доктора технических наук, профессора Сокола Е.И.;

ректора Харьковского национального медицинского университета, директора Областного клинического центра урологии и нефрологии им. В.И. Шаповала, члена-корреспондента НАМН Украины, доктора медицинских наук, профессора Лесового В.Н.; президента Академии наук прикладной радиоэлектроники, доктора технических наук, профессора Слипченко Н.И.; генерального директора Научно-технического центра АН ПРЭ Дохова А.И., директора типографии «Мадрид» Гобельвской Л.П.; члена правления Общественного совета при Харьковской ОГА Рубана В.В.; Войскового Атамана Слобожанского казачьего войска Белого В.И.; директора Харьковского НИИ казачества Евсеева С.Е.; Верховного Атамана г. Змиев и Змиевского района Тягунова Г.С. и многих, многих других коллег и друзей.

Коллектив факультета социально-гуманитарных технологий и редакционная коллегия сборника «Актуальные проблемы развития украинского общества» присоединяются ко всем поздравлениям и, в свою очередь, желают Андрею Владимировичу крепкого здоровья, счастья, творческих успехов и благополучия.

ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ

Статті і матеріали в збірник научних трудов серії «**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**», який випускається як Вестник НТУ «ХПИ», приймаються по наступним рубрикам:

- Летопись: даты, события, личности;
- Право. Государство. Гражданское общество;
- Социально-политические грани украинского общества;
- Духовная культура украинского общества;
- Проблемы воспитания и образования молодежи;
- Философские проблемы науки и техники;
- Интеграция филологии и технических наук;
- Научно-технический прогресс: история и современность;
- Экономические аспекты развития предприятий.

В сборнике также могут быть опубликованы **открытые письма**, адресованные широкому кругу читателей, авторам опубликованных и будущих статей, редакционной коллегии или ее отдельным членам. Кроме того, редакционной коллегией сборника предусмотрена рубрика «**Дискуссия**» для обсуждения наиболее острых вопросов развития украинского общества. На страницах сборника могут быть опубликованы **поздравления** с юбилеями и другими значительными событиями.

Для опубликования статьи в сборнике необходимо подать в редколлегию следующие документы:

- 1 заявку на публикацию статьи (см. образец), подписанную всеми авторами, с указанием количества страниц, сведений об авторах, контактного телефона, адреса электронной почты;
- 2 текст статьи на листах белой бумаги формата А4 плотностью 80-90 г/м², напечатанный на лазерном принтере в 1 экземпляре и подписанный всеми авторами;
- 3 рецензию на статью, подписанную доктором или кандидатом наук (не ниже ученой степени авторов статьи);
- 4 статья в электронном виде, записанная на CD-R диске или направленная по электронной почте ip_dekanat@ukr.net.

Адрес редколлегии: 61024, г. Харьков, ул. Пушкинская, 79/2, учебный корпус № 5, Факультет интегральной подготовки, к. 409в, тел. (057)7076396, 7076481.

Статьи должны быть выполнены с использованием редактора Word шрифтом Times New Roman, без нумерации страниц. Переносы допускаются лишь автоматические или «мягкие» (клавиша Ctrl+ «-»). Размер бумаги: А4; ориентация – книжная; зеркаль-

ные поля. Верхнее поле – 2,6 см, нижнее – 1,7 см, внутри – 2,2 см, снаружи – 1,7 см, переплёт – 0 см. Расстояние от края до верхнего и нижнего колонтитулов – 1,6 см. Межстрочный интервал по всей статье – одинарный. Объем статьи – не менее 4 страниц. Желательно, чтобы последняя страница была заполнена не менее чем на 75 %.

Заголовок статьи печатается в одну колонку и содержит:

1. Код УДК. Печатается без отступа, шрифт 10 пт, выравнивание по левому краю.
2. Инициалы и фамилии авторов. Отделяются снизу и сверху интервалом 12 пт. Выравнивание по левому краю, отступ – 0,75 см. Инициалы и фамилии пишутся строчными буквами в один ряд через запятую; шрифт курсив полужирный 10 пт.
3. Название статьи печатается строчными буквами. Шрифт – прямой, полужирный; отступ 0,75 см; выравнивание по левому краю. Интервал после – 12 пт.

После названия статьи печатается аннотация (**50–60 слов**), написанная на языке статьи (русском или украинском). Шрифт аннотации – обычный 8 пт., без абзаца; выравнивание по ширине. После аннотации с абзаца (0,75 см) жирным шрифтом 8 пт. печатается текст – **Ключевые слова:** и далее обычным шрифтом – 6–10 ключевых слов.

Для указания сведений о правообладателе (правообладателях) в нижней части первой страницы поместить объект-надпись с привязкой его к первому абзацу (УДК). Высота надписи – 0,8 см, ширина – 17,1 см; положение по вертикали – 24,23 см. Внутренние поля надписи: верхнее – 0,1 см; остальные – 0. Шрифт – 8 пт. Выравнивание – по правому краю. Сведения об авторстве записываются на языке статьи, в следующем формате: авторский знак, инициалы и фамилии авторов, год издания без точки в конце.

Основной текст статьи начинается через одну пустую строку после ключевых слов, печатается шрифтом Times New Roman 10 пт в две колонки равной ширины с промежутком между ними 0,5 см. Выравнивание по ширине, отступ первой строки – 0,75 см.

Статья излагается в следующем порядке: постановка проблемы в общем виде и ее связь с научными или практическими задачами; анализ последних исследований и публикаций и определение нерешенных ранее частей общей проблемы; формулировка цели статьи; изложение основного материала с обоснованием полученных научных результатов; выводы и перспективы дальнейших исследований. Текст статьи

структурируется в виде разделов, которые обязательно должны содержать заголовки типа:

Введение. ...

Анализ последних исследований и литературы.

Цель исследования, постановка задач. ...

Основные результаты исследования. ...

Выводы. ...

Ссылки в тексте на рисунки, таблицы, формулы, литературу имеют вид: см. рис. 1; в табл. 2; в уравнении (2); в (3); см. формулы (5–7); [11, с. 5]; [14, с. 12–15; 16, с. 23–25].

Определения, понятия, термины могут быть выделены жирным курсивом.

Формулы создаются в виде объектов редактором формул Equation, центрируются. После формулы, если это не было сделано ранее в тексте, печатается расшифровка всех величин, содержащихся в формуле. Нумерация, если она необходима, ставится справа в скобках, выравнивается по правому краю, например:

$$u(t) = U_m \sin(\omega t - \varphi), \quad (1)$$

где U_m – амплитуда напряжения питающей сети;

ω – угловая частота ...

Небольшие формулы можно размещать не в отдельной строке, а прямо в тексте. После формул нужно ставить знаки препинания, если этого требует орфография. Друг от друга формулы отделяются точкой с запятой. Простые формулы можно набирать в Word без использования редактора формул, например: $R = \beta \cdot a^2 + b_1/c$. Греческие буквы рекомендуется помещать в редактор формул. Размеры шрифта в Equation следует установить следующие: обычный – 10 пт, крупный индекс – 6 пт, мелкий – 4 пт, крупный символ – 15 пт, мелкий – 10 пт. Шрифты: Times New Roman и Symbol.

Рисунок оформляется как отдельный объект в тексте статьи, располагается поверх текста не допускается; рисунку отделяется от текста сверху и снизу интервалом 6 пт. Рекомендуются использовать черно-белую палитру. Рисунок сопровождается подрисункной надписью, при необходимости она может содержать пояснения (названия отдельных позиций). Рисунки нумеруются в подрисункных подписях: Рис. 1, Рис. 2, название ставится после номера и отделяется от него знаком тире « – ». Подпись центрируется, шрифт – 9 пт. Для растровых рисунков шириной на всю страницу, рекомендуемое число пикселей по горизонтали от 500 до 2000. Символы на рисунке должны быть близки по размеру к основному тексту.

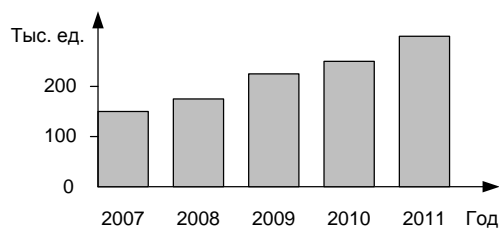

Рис. 1 – Динамика роста производительности предприятия

Таблица отделяется от текста сверху и снизу пустым рядком. В таблице используется обычный

шрифт – 9 пт. Таблицы нумеруются. Заголовок содержит номер таблицы и название (если оно необходимо), центрируется и отделяется сверху интервалом 9 пт и снизу – 6 пт. Номер таблицы имеет вид: Таблица 1; Таблица 2. Название таблицы отделяется от номера знаком тире « – ».

Таблица 1 – Динамика роста показателей предприятия

Показатели	2007	2008	2009	2010	2011
Производительность, тыс. ед.	150	175	225	250	300
...					
...					

Список литературы печатается через одну пустую строку после основного текста статьи. Размер шрифта – 8 пт; без отступа; выравнивание по ширине. Список литературы начинается с набранных жирным шрифтом слов **Список литературы:**, вслед за которыми ставится двоеточие. Сам список литературы набирается сплошным текстом с выделением *фамилий и инициалов авторов курсивом*, номер позиции выделяется **жирным шрифтом**. Не допускать отрыв номера позиции в списке литературы и инициалов от фамилии автора. Разделительные знаки в списке – в соответствии с требованиями ВАК Украины. Список литературы должен содержать не менее 5–7 источников информации, причем не менее двух-трех из них должны быть опубликованы не ранее 10 лет относительно даты поступления статьи.

Непосредственно после списка литературы печатается его **транслитерация латиницей с соблюдением правил стиля MLA**. Особенности стиля MLA и примеры описания источников информации с его использованием можно посмотреть по ссылке: <http://nbuv.gov.ua/node/930>. Для транслитерации можно использовать автоматические конверторы <http://translit.kh.ua/> (украинский язык), <http://translit.ru/> (русский язык) с обязательным последующим редактированием – проверкой на соответствие специальных знаков (№, % и т.п.) и указанием полного названия города, где находится издательство (К. – Kyiv, L. – Lviv и т.д.).

Сведения об авторах идут после записанных в отдельной строке слов «Сведения об авторах / Сведения о авторах / About the Authors» или «Сведения об авторе / Сведения об авторе / About the Author» (форматирование: курсив; по центру; интервал перед – 12 пт; не отрывать от следующего, 1 колонка). Сведения обо всех авторах даются на украинском, русском и английском языках в указанном порядке (сначала сведения о первом соавторе, затем – о втором и т. д.). Каждая запись оформляется как отдельный абзац и содержит следующую информацию **без сокращений**: фамилия, имя и отчество (полужирным курсивом), научная степень, ученое звание, место работы, должность, контактный телефон; e-mail. Форматирование абзацев: выравнивание – по ширине; отступ первой строки – 0,75 см, шрифт 10 пт.

Статьи, оформленные без соблюдения правил, рассматриваться редакционной коллегией не будут!

ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ ЗАЯВКИ

**Заявка на публикацию в вестнике НТУ «ХПИ»
серия «Актуальные проблемы развития украинского общества»**

Название статьи (материалов) _____

ФИО авторов _____

Название рубрики (по перечню) _____

Контакты (телефон. email) _____

Дата сдачи материалов _____

Не возражаем против несущественных изменений текста, связанных с форматированием при создании макета сборника.

Подпись _____

ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

УДК 069.01+069.62 (410)(477)

В. В. МАЛІКОВ**ВЗАЄМОДІЯ МІЖ МУЗЕЄМ І ВІДВІДУВАЧЕМ: БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД
ДЛЯ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

У статті досліджуються основні принципи, форми і засоби взаємодії між музеєм і відвідувачем в сучасній Великій Британії. Автор проводить аналіз теоретичних настанов...

Ключові слова: музей, музеєзнавство, відвідувач, досвід, виставка, співробітники музею, співпраця, партнерство.

Вступ. Нові соціальні реалії початку ХХІ століття, розширення кола предметів культурної спадщини, поява нових типів музейних установ та розвиток «нового музеєзнавства» спонукають до переосмислення...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники, звертаючись до стану музейництва в європейських країнах та США...

До таких досліджень належить і праця І. В. Іванюти та Т. І. Шпараги [2]. Дослідниці наголошують...

Метою цього дослідження є виявлення таких основних принципів, форм та засобів взаємодії відві-

дувача і музею в сучасній Великій Британії, які є придатними...

Матеріали і результати дослідження. Вирішення поставленого дослідницького завдання передбачає...

... а співробітники сучасного музею намагаються зробити виставку місцем чуттєвого сприйняття й емоційного переживання, так само як і пізнання [9, с. 10].

Висновки. Сучасні музеї у Великій Британії демонструють надзвичайно широкий спектр підходів...

Список літератури: 1. Голубець Г. Виставкова діяльність Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (1992–2011 рр.) / Г. Голубець // Народознавчі зошити. – № 3 (105). – 2012. – С. 571–591. ... 17. Museums and Social Inclusion / Eileen Hooper-Greenhill, Richard Sandell, Theano Moussouri, Helen O'Riain. – University of Leicester, Research Centre for Museums and Galleries, 2000. – 60 p. ...

Bibliography (transliterated): 1. Holubets, H. "Vystavkova diialnist muzeiu etnografii ta khudozhnoho promyslu Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy (1992–2011 rr.)." *Narodoznavchi zoshyty* No. 3 (105). 2012. 571–591. Print. ... 17. *Museums and Social Inclusion*. Edited by Eileen Hooper-Greenhill, Richard Sandell, Theano Moussouri, Helen O'Riain. University of Leicester, Research Centre for Museums and Galleries, 2000. Print.

Надійшла (received) 00.00.2015

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Маліков Василь Володимирович – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри етики, естетики та історії культури; тел.: (097) 431-29-65; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.

Маліков Василь Володимирович – кандидат исторических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», старший преподаватель кафедры этики, эстетики и истории культуры; тел.: (097) 431-29-65; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.

Malikov Vasyl Volodymyrovych – Candidate of Science (Ph. D.) in History, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Senior Lecturer at the Department of Ethics, Aesthetics and History of Culture; tel.: (097) 431-29-65; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.

НА ОТДЕЛЬНОЙ СТРАНИЦЕ

На отдельной странице в одну колонку предоставляются рефераты статьи с ее библиографическим описанием. Шрифт – 8 пт. **Первый реферат** делается на украинском языке, **второй реферат** – на русском языке, **третий** – на английском языке. Рефераты должны содержать код УДК без отступа. Библиографическое описание (отступ первой строки – 0,75 см) включает название статьи, с инициалами и фамилиями авторов; сведения об издании, начиная с названия сборника

указываются на **украинском языке**; место издания (Харків: НТУ «ХП») указывается полностью. Затем указывается год издания, номер сборника, номера страниц, где размещена статья, количество источников информации в списке литературы и номер ISSN. Далее на языке реферата приводятся аннотация и 6–10 ключевых слов (отступ первой строки – 0,75 см). Объем аннотации на русском и украинском языках – **50–60 слов**, на английском языке – **100–250 слов**.

Рефераты следует разделить пустыми строками.

ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ РЕФЕРАТОВ

УДК 069.01+069.62 (410)(477)

Взаємодія між музеєм і відвідувачем: британський досвід для розвитку музейної справи в Україні / В. В. Маліков // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2015. – № 00 (000). – С. 00–00. – Бібліогр.: 17 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті досліджуються основні принципи, форми і засоби взаємодії між музеєм і відвідувачем в сучасній Великій Британії. Автор проводить аналіз теоретичних настанов і практичної діяльності британських музеїв для виявлення такого досвіду, котрий буде можливо і корисно застосувати в українських реаліях. Відкритість і рівність у доступі до музею для всіх категорій відвідувачів з найрізноманітнішими потребами, антропоцентризм, формування відносин співпраці з відвідувачем і партнерства з місцевими громадами і соціальними організаціями мають стати фундаментальними принципами роботи сучасного музею.

Ключові слова: музей, музеєзнавство, відвідувач, досвід, виставка, співробітники музею, співпраця, партнерство.

УДК 069.01+069.62 (410)(477)

Взаимодействие между музеем и посетителем: британский опыт для развития музейного дела в Украине / В. В. Маліков // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2015. – № 00 (000). – С. 00–00. – Бібліогр.: 17 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье исследуются основные принципы, формы и средства взаимодействия между музеем и посетителем в современной Великобритании. Автор проводит анализ теоретических положений и практической деятельности британских музеев для выявления такого опыта, который будет возможно и полезно применить в украинских реалиях. Открытость и равенство в доступе в музей для всех категорий посетителей с самыми разнообразными потребностями, антропоцентризм, формирование отношений сотрудничества с посетителем и партнерства с местными общинами и социальными организациями должны стать базовыми принципами работы современного музея.

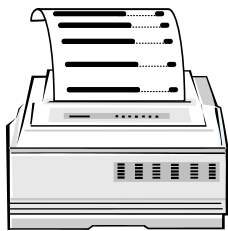
Ключевые слова: музей, музееведение, посетитель, опыт, выставка, сотрудники музея, сотрудничество, партнерство.

UDC 069.01+069.62 (410)(477)

The interaction between museum and visitor: British experience for the museum development in Ukraine / V. V. Malikov // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2015. – № 00 (000). – P. 00–00. – Bibliogr.: 17. – ISSN 2227-6809.

The article deals with the fundamental principles, forms and means of interaction between museum and visitor in Great Britain nowadays. The author analyzes both theoretical guidance and practical achievements of British museums to identify the experience, which will be possible and useful to apply to Ukrainian realities. Openness and equality of access to the museum for all visitors with a variety of needs, anthropocentrism, forming cooperative relationship with a visitor and partnerships with local communities and social organizations have become fundamental principles of the contemporary museum. Although museums remain to be educational in purposes, they need to create a social space for ideas, dialog and active citizenship to inspire people. The significant role of the museum in development of human resources and promotion of well-being for local communities should become a fact.

Key words: museum, museology, visitor, experience, exhibition, museum staff, collaboration, partnership.

ЗМІСТ

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ	3
ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	11
<i>Гаєвая О. В.</i> Щодо міжгалузевих зв'язків права у сфері інтелектуальної власності	11
<i>Кузьменко О. В.</i> Еволюція уявлень про вікову осудність і кримінальну відповідальність дітей	14
<i>Муренко О. Л.</i> Розвиток патентної системи як форми охорони винаходів	17
<i>Перевалова Л. В., Окладна М. Г.</i> Сутність та місце захисту інтелектуальної власності в системі економічної безпеки підприємства.....	20
<i>Семко М. А., Братков М. О.</i> Личность, право, государство: правовое государство, права и свободы человека и гражданина	24
ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	26
<i>Стасевська О. А.</i> Ціннісні орієнтири людини постсучасності	26
<i>Маліков В. В.</i> Роль Олександра Погорілка у становленні Харкова як міста-осередку європейської культури XIX століття	30
<i>Міщенко М. М.</i> Культурні герої НТУ «ХПІ»: Марк Рейзен.....	34
<i>Вандышева-Ребро Н. В.</i> Созидание и его реалии: от архаики до постмодернизма	37
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ	40
<i>Петутина Е. А.</i> Учебный этикет и формирование культуры поведения студента ХТИ.....	40
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ	43
<i>Карпенко В. Е.</i> Философско-культурологическое измерение системы «человек–культура» в условиях техноинтеллектуализации антропосферы: терминологический анализ	43
<i>Дольская О. А., Кириченко К. С.</i> Синтез науки и образования как условия формирования компетентности студента на первых курсах обучения в университете	47
<i>Безродный А. Г., Тараров Я. В.</i> Рецензия на учебно-методическое пособие В. Ф. Сухиной «Экологическое образование и воспитание: практическое внедрение в учебный процесс интегрированной программы экологического образования и воспитания». Saarsbrucken (Германия): Изд-во LamLambert Academic Publishing, 2014. – 161 с.....	50
ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК	54
<i>Недайнова І. В., Славутський О. Д.</i> Особливості використання конкретизації при перекладі англomовних новин українською мовою	54
<i>Акоп'яц Н. М., Ворожбит М. Ю.</i> Лексико-стилістичні особливості перекладу англomовних текстів ЗМІ на українську мову	59
<i>Доля А. В., Пільгуй Н. М.</i> Особливості перекладу бізнес-ідіом в англomовному економічному дискурсі.....	63
<i>Ляшкова І. І., Голікова О. М.</i> Метафора як засіб втілення наукового знання в англійській мові та проблематика еквівалентності перекладу на українську.....	67
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	71
<i>Брінь П. В., Сіробаба Я. Г.</i> Порівняння методів оцінювання ефективності інвестиційних проектів.....	71
<i>Макаренко М. П.</i> Залучення іноземних інвестицій в економіку України.....	73
<i>Брік С. В., Пинтя Г. К.</i> Нові підходи до обліку основних засобів та ефективність обліку основних засобів у сучасних умовах	76
<i>Матросов О. Д., Омельченко В. І.</i> Оцінка та розвиток інноваційного потенціалу підприємства	79
РЕФЕРАТИ	80
РЕФЕРАТЫ	84
ABSTRACTS	87
НАШІ ВІТАННЯ	91
ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ	92

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХП»**

Збірник наукових праць

**Серія
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»**

№ 13 (1185) 2016

**Науковий редактор д-р. техн. наук, проф. А. В. Кіпенський
Підготовка оригінал-макету В. В. Маліков**

Відповідальний за випуск канд. техн. наук І. Б. Обухова

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХП», факультет соціально-гуманітарних технологій
Тел.: (057) 7076481, 7076396, E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Обл. вид. № 6-16

Підп. до друку 6.04.2016 р. Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 11,4.
Наклад 300 прим. Зам. № 32927. Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХП». Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта
видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, вил Фрунзе, 21

Віддруковано в ТОВ «Друкарня Мадрид»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, тел. (057) 756-53-25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 4399 від 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua e-mail: info@ madrid.in.ua